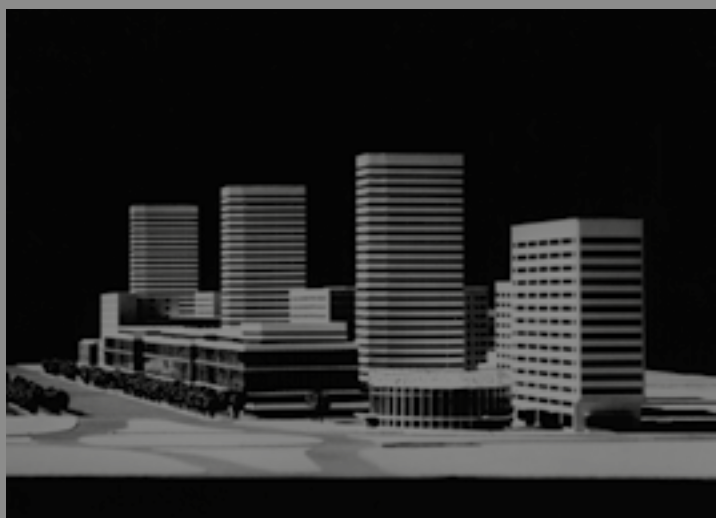


Ściana Wschodnia Architektura Zbigniewa Karpińskiego



East Wall The Architecture of Zbigniew Karpiński

Ściana Wschodnia Architektura Zbigniewa Karpińskiego



East Wall The Architecture of Zbigniew Karpiński

Bolesław Stelmach
Dyrektor Narodowego Instytutu
Architektury i Urbanistyki



Postać Zbigniewa Karpińskiego jest niezwykle charakterystyczna dla przemian polskiej architektury XX wieku. Urodzony i wychowany w tradycji rodzinnej ukształtowanej jeszcze w wieku XIX, zdobył wszechstronne wykształcenie architektoniczne i praktykę zawodową przed wojną. Od czasu studiów uczestniczył w działaniach środowiska europejskich architektów i międzynarodowych kongresach architektonicznych.

Karpiński był architektem o europejskich aspiracjach i doświadczeniach. Był architektem europejskim, nawet jego domy z okresu socrealizmu (Metaleksport zaprojektowany z Tadeuszem Zielińskim czy ambasada Polski w Pekinie z Jerzym Kowarskim) należały raczej do funkcjonalistycznego nurtu architektury międzywojennej aniżeli „socjalistycznej w treści i narodowej w formie”.

Taka też miała być Ściana Wschodnia – dzieło jego życia. Po latach odbudowy z gruzów i socrealistycznego zniewolenia pojawiła się możliwość zaprojektowania najważniejszej części stolicy, w zgodzie z aktualnymi światowymi trendami.

Znajomość ówczesnych prądów i propozycji architektów w Anglii, Niemczech czy Skandynawii, której osiągnięcia cenił najbardziej, zaowocowała nowatorską propozycją. Przestrzeń miejska została podzielona na dwie strefy: niższą – usługową wzdłuż arterii komunikacyjnej, i wyższą – budynków mieszkalnych. Łączył je podłużny pasaż pieszy z dostępem do usług handlu i gastronomii. To modelowe modernistyczne rozwiązanie zostało narysowane przez Zbigniewa Karpińskiego i jego zespół z wielkim talentem i elegancją.

Wydaje się, że właśnie wyrafinowanie kompozycyjne, elegancja form i ich „odpowiedniość” jakby chciał Giambattista Lodoli, pokazują przynależność tej architektury do europejskiego dziedzictwa.

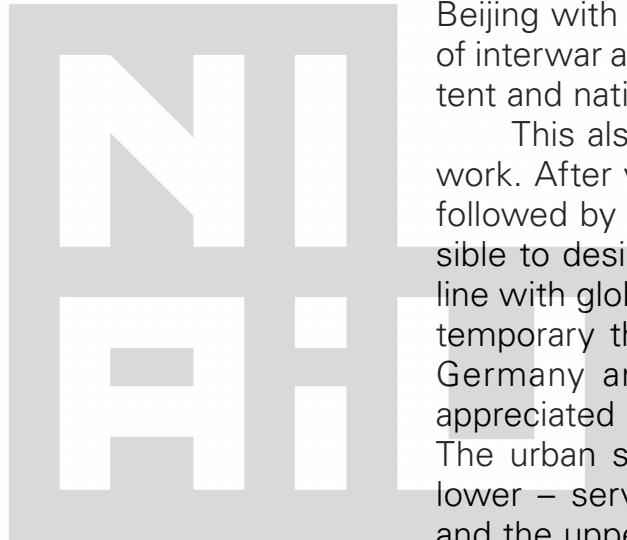
Skojarzenie architektury Ściany Wschodniej z teoretykami neoklasycyzmu nie jest przypadkowe. Myślenie o społeczeństwie w kategoriach wolności, otwartości, odpowiedniości, czyli innych niż w ciasnej doktrynie komunistycznych „ciemniaków”, miało w sobie coś z „sympatycznego determinizmu” (za Rykwertem) neoklasyków. Przekształcanie przestrzeni w tym duchu nie groziło sankcjami prokuratorskimi, jak za czasów socrealizmu, chociaż próby przekształcania społeczeństwa już tak.

W innym wymiarze wolna, humanistyczna myśl europejska ukształtowała synów Zbigniewa Karpińskiego. Także pod tym względem – niezależności odczuwania i myślenia, wbrew wymaganiom komunistycznej władzy – Zbigniew Karpiński (i wychowani w tym duchu jego synowie) może być postrzegany jako symbol niezależności i europejskości Warszawy.

Nie bez powodu warszawska nowoczesna architektura miała takich zwolenników, jak Leopold Tyrmand i Stefan Kisielewski. Najważniejszym przykładem – symbolem takiej europejskiej architektury w Polsce – jest z pewnością Ściana Wschodnia.

Na marginesie może warto zauważyć, jak bardzo zmieniły się po dramatycznych doświadczeniach całkowitego zniszczenia Warszawy podczas II wojny światowej i tak zwanej odbudowie oczekiwania architektów, elity społeczeństwa, ale chyba i szerokich mas, wobec warszawskiej „europejskiej” architektury. Niezwykle wielofunkcyjna, piękna i bogata w wartości i znaczenia przedwojenna zabudowa kwartałów w rejonie ulic Marszałkowskiej, Alei Jerozolimskich, Świętokrzyskiej tworzących wspaniałe miasto, została zastąpiona ich nowoczesnym przeciwieństwem – surogatem, który mimo to zachwycał warszawiaków.

Bolesław Stelmach
Director of the National Institute
of Architecture and Urban Planning



The figure of Zbigniew Karpiński epitomizes the changes in Polish architecture during the twentieth century. Born and raised in a family whose tradition had been rooted in the nineteenth century, he obtained comprehensive architectural education and professional experience before World War II. Since his studies, he had belonged in the community of European architects and took part in international architectural congresses.

Karpiński was an architect with European aspirations and experience. He was a European architect, and even his works from the period of socialist realism (Metaleksport designed with Tadeusz Zieliński, or the Polish embassy in Beijing with Jerzy Kowarski) fell in the functionalist trend of interwar architecture rather than being “socialist in content and national form”.

This also applies to the East Wall – Karpiński’s life’s work. After years of rebuilding the town from the ashes, followed by socialist realist enslavement, it became possible to design the most important part of the capital, in line with global trends at the time. Knowledge of the contemporary thoughts and plans by architects of England, Germany and Scandinavia, whose achievements he appreciated the most, resulted in an innovative concept. The urban space had been divided into two zones: the lower – service zones along the communication artery, and the upper – the residential buildings. They were connected by a long pedestrian passage with access to shopping and dining. Zbigniew Karpiński and his team drafted this model modernist solution with great talent and elegance. The compositional refinement, the elegance of forms, and their appropriateness or decorum – as Giambattista Lodoli would have it – seem to indicate that this architecture truly belongs among European heritage.

The association of the East Wall architecture with the neoclassical theorists is not accidental. Thinking about society in terms of freedom, openness, appropriateness,

that is, different from the narrow doctrine of communist “ignoramus”, had something of the “sympathetic determinism” (after Rykwert) of Neoclassicists. Transforming space in this spirit no longer involved a threat of prosecution, as it had done during the times of socialist realism – although attempts to transform society still carried that risk.

In another dimension, the free, humanistic European thought informed the sons of Zbigniew Karpiński. Also in this respect – independence of feeling and thinking, contrary to the requirements of the communist authorities – Zbigniew Karpiński (and his sons whom he brought up in this vein) can be perceived as an emblem of the independent and European quality of Warsaw. It is for good reason that Warsaw’s modern architecture enjoyed the support of such figures as Leopold Tyrmand and Stefan Kisielewski. The East Wall is certainly the most notable example, and a symbol of such European architecture in Poland.

Incidentally, it may be worth noting how much expectations in relation to Warsaw’s “European” architecture have changed – after the dramatic experiences of the total destruction of the capital during World War II and the so-called reconstruction – and not only the expectations of architects, the society’s elite, but probably also of the “common people”. Extremely multifunctional, beautiful, and rich in values and meanings, the pre-war buildings in the quarter between Marszałkowska, Aleje Jerozolimskie and Świętokrzyska streets, which made up a wonderful city space, were replaced with their modern antithesis – a surrogate, which nevertheless seemed to delight the residents of Warsaw.

**Rosną te zabytki z 1966–64
roku, i w ogóle z tych lat
pełna ich Warszawa, szczególnie
teraz zaczyna być, ta
wschodnia ściana, po-
myślcie – to klaty dopiero?
e! dodać 50 lat: zabytki,
a mówię wam, że 50 lat
zejdzie jak nie wiem, to
tyle, co od wojny do dziś
i z powrotem.**

Miron Białoszewski, *Rosną te zabytki...*
ze zbioru wierszy *Było i było*,
Warszawa 1965

These monuments sprouting, from the
years 1966–64, from these years
Warsaw is full of them, chock-
full now it is becoming, this
east wall, think a-
bout this – aren't these mighty cages?
eh! add 50 years: monuments,
and let me tell you, 50 years
will fly by like nothing, 'tis
only as long as since the war till today
and back again.

Miron Białoszewski, *Rosną te zabytki...* [These monuments sprouting...]
From the collection of poems *Było i było* [It Was and It Was], Warsaw 1965



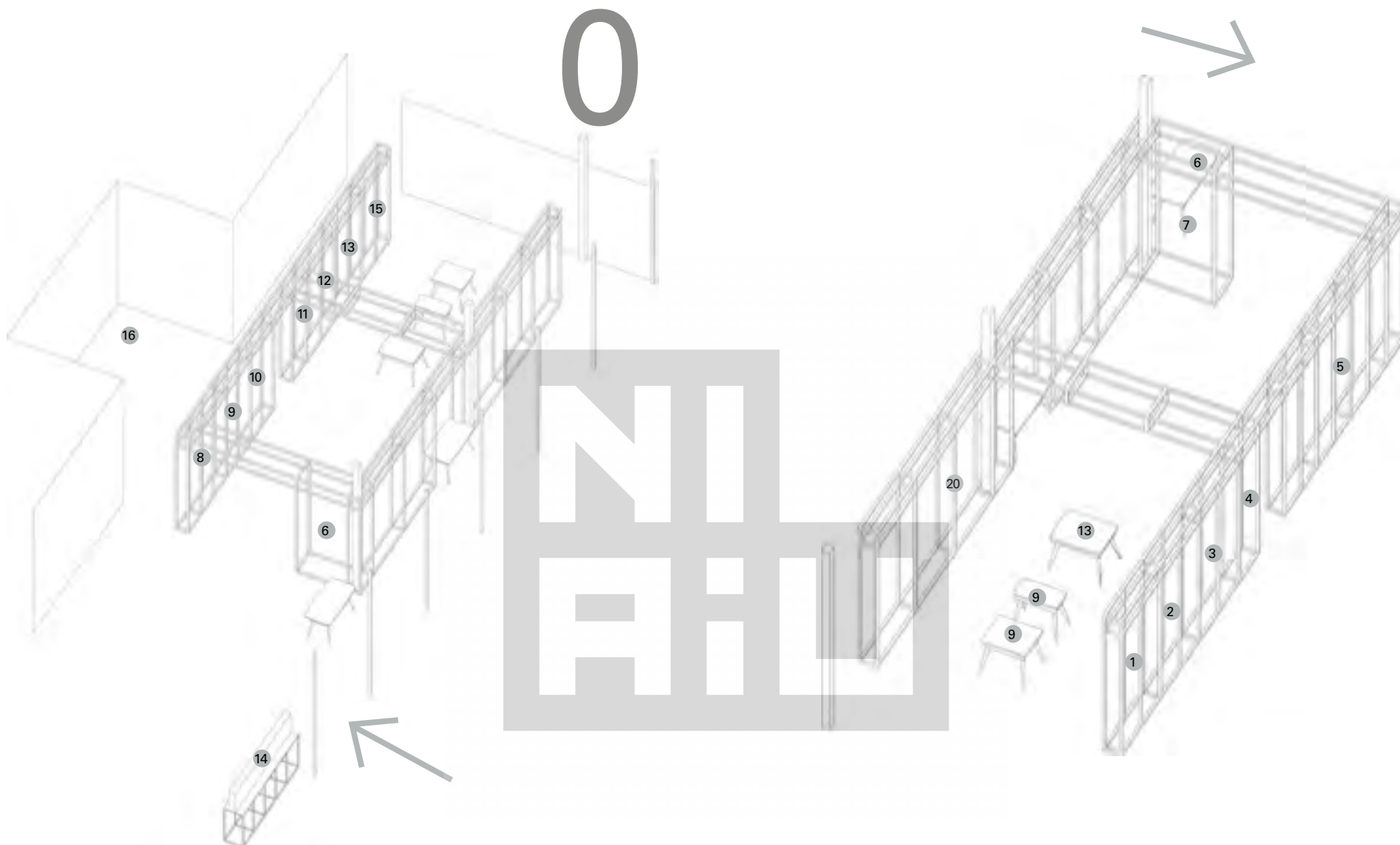
Rotunda PKO nocą, 1971. Fot. Romuald Broniarek/ Ośrodek KARTA Rotunda of the PKO bank by night, 1971, Photo by:
Romuald Broniarek/ KARTA Centre



20	Lista obiektów, List of objects
32	Ściana Wschodnia. Architektura Zbigniewa Karpińskiego
36	East Wall. Architecture of Zbigniew Karpiński
40	Zbigniew Karpiński
42	Zbigniew Karpiński
46	Niezrealizowane
48	Unbuilt designs
50	Początki kariery
52	Early career
60	Konkurs
62	Competition
68	Ewolucja projektu
72	Evolution of the design

76	Ściana Wschodnia	140	Gastronomia
76	The East Wall	142	Bars and cafes
78	Wieżowce	144	Filmowa Ściana Wschodnia
80	Tower blocks		Jerzego Gruzy
86	Rotunda Banku PKO	146	Jerzy Gruza's East Wall
88	Rotunda of the PKO Bank		in the Movies
92	Biurowiec Centrali Handlu Zagranicznego „Universal”	148	Transformacja
93	“Universal” Foreign Trade Enterprise	150	Transformation
94	Pasaż Śródmiejski	154	Big Mac po polsku
96	Midtown Passage	155	Big Mac Polish Style
98	Bar i kawiarnia Zodiak	158	Znikanie
100	“Zodiak” (Zodiac) bar and café	162	Vanishing
104	Domy Towarowe Centrum		
106	“Centrum” (Centre) Department Stores	185	Architektura wystawy
112	Spółdzielczy Dom Handlowy „Sezam”	186	Exhibition architecture
114	“Sezam” (Sesame) Cooperative	188	Bibliografia, References
	Department Store		
120	Kino Relax		
122	“Relax” cinema		
124	Propaganda		
126	Propaganda		
128	Neony		
130	Neon lights		
132	Moda		
134	Fashion		
136	Zakupy		
138	Shopping		

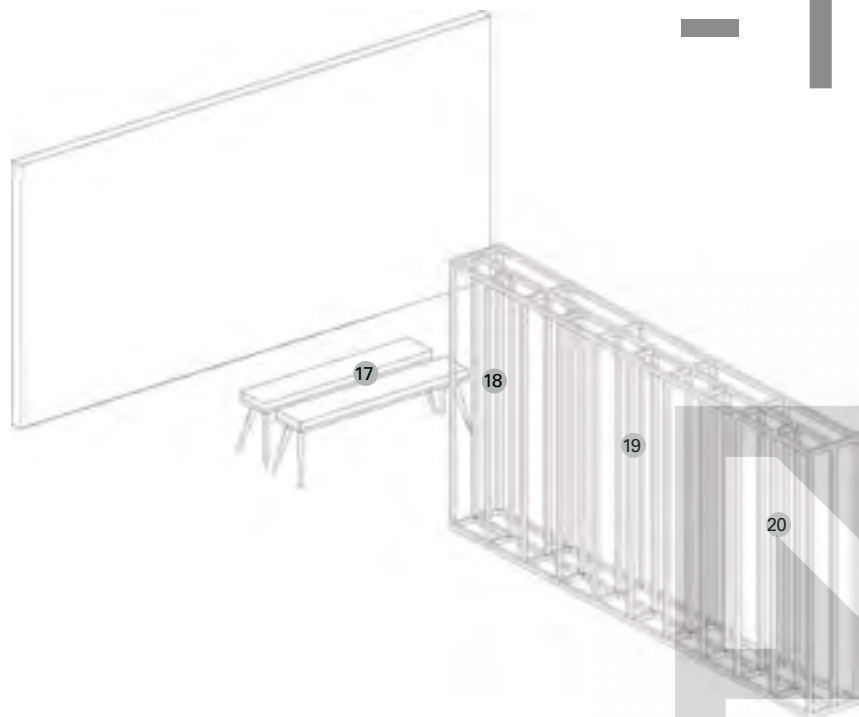




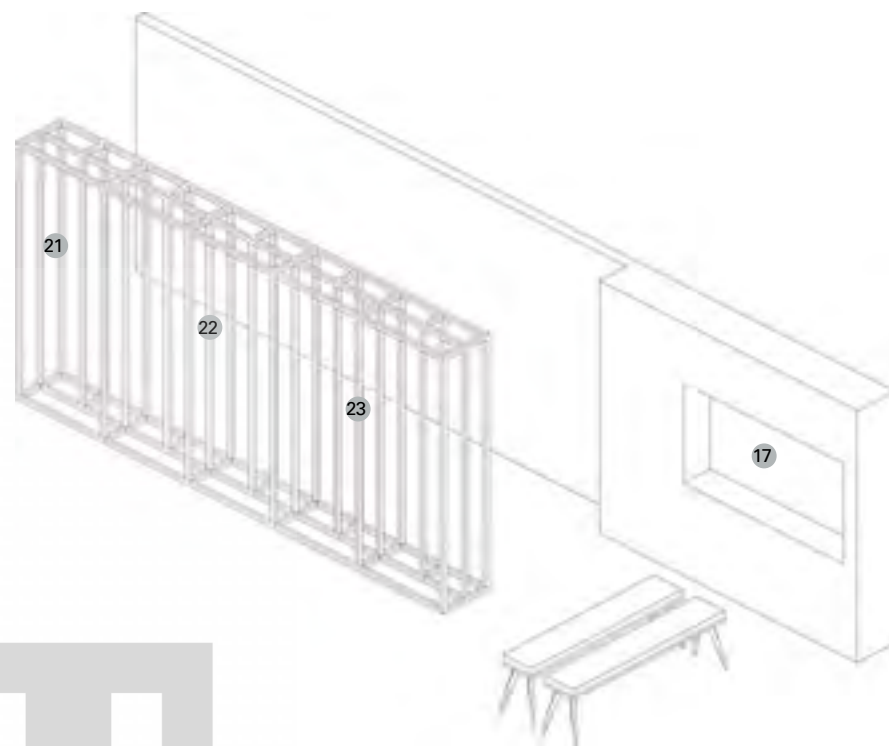
- | | | |
|----|-----------------------|--|
| 6 | Konkurs | Competition |
| 8 | Wieżowce | Tower blocks |
| 9 | Rotunda i Universal | Rotunda of the PKO Bank and "Universal" Foreign Trade Enterprise |
| 10 | Pasaż Śródmiejski | Midtown Passage |
| 11 | Zodiak | "Zodiak" (Zodiac) bar and café |
| 12 | Domy Towarowe Centrum | "Centrum" (Centre) Department Stores |
| 13 | Sezam | "Sezam" (Sesame) Cooperative Department Store |
| 14 | Neon „Sezam” | "Sezam" (Sesame) neon light |
| 15 | Kino Relax | "Relax" cinema |
| 16 | Propaganda | Propaganda |

- | | | |
|----|---------------------|--|
| 1 | Zbigniew Karpiński | |
| 2 | Niezrealizowane | Unbuilt designs |
| 3 | Sąd w Gdyni | Courthouse in Gdynia |
| 4 | Ambasada w Pekinie | Polish Embassy in China |
| 5 | Początki kariery | Early career |
| 6 | Konkurs | Competition |
| 7 | Ewolucja projektu | Evolution of the design |
| 9 | Rotunda i Universal | Rotunda of the PKO Bank and "Universal" Foreign Trade Enterprise |
| 13 | Sezam | "Sezam" (Sesame) Cooperative Department Store |
| 20 | Gastronomia | Bars and cafes |

-1



- | | | |
|----|-------------|----------------|
| 17 | Neony | Neon lights |
| 18 | Moda | Fashion |
| 19 | Zakupy | Shopping |
| 20 | Gastronomia | Bars and cafes |



- | | | |
|----|---------------------------------------|--------------------------------------|
| 21 | Transformacja | Transformation |
| 22 | Filmowa Ściana Wschodnia Jerzego Gruz | Jerzy Gruza's EastWall in the Movies |
| 23 | Znikanie | Vanishing |
| 17 | Neony | Neon lights |

Spis obiektów

List of objects

O

Rotunda PKO nocą, 1971. Fot. Romuald Broniarek/ Ośrodek KARTA
Rotunda of the PKO bank by night, 1971. Photo by: Romuald Broniarek/ KARTA Centre

Miron Białoszewski, *Rosną te zabytki* ze zbioru *Było i było*, Warszawa 1965
Miron Białoszewski, *Rosną te zabytki* [These monuments sprouting]. From the collection of poems *Było i było* [It Was and It Was], Warsaw 1965

1 Zbigniew Karpiński

Zbigniew Karpiński na tle Ściany Wschodniej, 1965. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński with the East Wall development in the background, 1965. Family archive

Zbigniew Karpiński we wnętrzu Domów Towarowych Centrum. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński in the interior of the "Centrum" department stores. Family archive

Zbigniew Karpiński w roli dziekana Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, lata 70. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński as Dean of the Faculty of Architecture at Warsaw Polytechnic, 1970s. Family archive

Otwarcie wystawy Honorowej Nagrody SARP 1972, Zbigniew Karpiński (pierwszy z lewej) w towarzystwie Heleny Skibniewskiej i Jerzego Hryniewieckiego. Fot. Centralna Agencja Fotograficzna/ Archiwum SARP

Opening of the exhibition of the SARP Honorary Prize in 1972, Zbigniew Karpiński (first on the left), accompanied by Helena Skibniewska and Jerzy Hryniewiecki, Photo by: Centralna Agencja Fotograficzna/ SARP Archive

Odnaka Milionera przyznana Zbigniewowi Karpińskiemu, 1975. Archiwum rodzinne

The "Milioner" badge awarded to Zbigniew Karpiński, 1975. Family archive

Indywidualna nagroda państwowa w dziedzinie nauki, techniki oraz kultury i sztuki za zaprojektowanie Strony Wschodniej ulicy Marszałkowskiej w Warszawie, 1972. Archiwum rodzinne

Individual State award in the field of science, technology, culture and art for designing the East Side of Marszałkowska street in Warsaw, 1972 Family archive

Hawr. Francja, 1953. Archiwum rodzinne

Le Havre. France, 1953. Family archive

Hawr. Francja, 1953. Archiwum rodzinne

Le Havre. France, 1953. Family archive

Hawr. Francja, 1953. Archiwum rodzinne

Le Havre. France, 1953. Family archive

Hawr. Francja, 1953. Archiwum rodzinne

Le Havre. France, 1953. Family archive

Finlandia. Archiwum rodzinne

Finland. Family archive

Finlandia. Archiwum rodzinne

Finland. Family archive

Finlandia. Archiwum rodzinne

Finland. Family archive

Zbigniew Karpiński (pierwszy z prawej), Moskwa, Rosja, 1963. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński (first on the right) Moscow, Russia, 1963. Family archive

2 Niezrealizowane Unbuilt designs

Projekt sklepu wzorcowego (wraz z Piotrem Lubińskim), 1932. Archiwum rodzinne
Design for a flagship store (together with Piotr Lubiński), 1932. Family archive

Projekt sklepu wzorcowego (wraz z Piotrem Lubińskim), 1932. Archiwum rodzinne
Design for a flagship store (together with Piotr Lubiński), 1932. Family archive

Gmach PKO w Poznaniu
PKO Bank building in Poznań

Przystań jachtów
Yacht marina
Fabryka cukierków
Candy factory
Plac Teatralny
Plac Teatralny (Theatre Square)
Plac Zwycięstwa
Plac Zwycięstwa (Victory Square)
Hotel Bahrajn
Bahrain Hotel

3 Sąd w Gdyni Courthouse in Gdynia

Zbigniew Karpiński na tle budowy gmachu sądu w Gdyni. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński with the Gdynia Courthouse construction site in the background. Family archive

Gmach sądu w Gdyni. Archiwum rodzinne

Courthouse in Gdynia. Family archive

Gmach sądu w Gdyni. Archiwum rodzinne

Courthouse in Gdynia. Family archive

„Architektura i Budownictwo” 1938, R. XIV, nr 2. Archiwum rodzinne

"Architektura i Budownictwo" [Architecture and Construction] 1938, R. XIV, issue 2. Family archive

4 Ambasada w Pekinie Polish Embassy in China

Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Nagroda I Stopnia Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury za projekt i staranny nadzór autorski nad realizacją zespołu budynków Ambasady PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne

First Degree Prize of the Committee for Construction, Urban Planning and Architecture for the design and meticulous supervision of the implementation of the Embassy of the People's Republic of Poland compound in Beijing, 1960. Family archive

5 Początki kariery Early career

Widok zniszczonej Warszawy – zdjęcie lotnicze Śródmieścia. Widoczne budynki Prudentialu, ulice Świętokrzyska, Mazowiecka, Krakowskie Przedmieście, Nowy Świat, 1946. Fot. Wacław Żdzarski/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

A view of the destruction of Warsaw – aerial photograph of the Midtown. Visible: the "Prudential" building, streets of Świętokrzyska, Mazowiecka, Krakowskie Przedmieście, and Nowy Świat, 1946 Photo by: Wacław Żdzarski/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Budynek Adrii z widocznymi zniszczeniami wojennymi. Fot. Janusz Smogarzewski/ Archiwum SARP

"Adria" building with visible wartime damage Photo by: Janusz Smogarzewski/ SARP Archive

Gmach Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ulicy Czackiego w Warszawie/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Municipal Credit Society building at Czackiego street in Warsaw. Photo by: from the collection of Poland's National Digital Archives

Dwie kobiety wysiadają z rikszy przed cafe Adria, Warszawa, 1940. Fot. Mieczysław Bilażewski-Bil/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Two women dismounting from the rickshaw in front of the "Adria" café, 1940. Photo by: Mieczysław Bilażewski-Bil, Warszawa / from the collection of Poland's National Digital Archives

Gmach Towarzystwa Kredytowego Miejskiego – widok współczesny. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

Municipal Credit Society building – today's view. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Zabudowa ulicy Mazowieckiej, 1954. Fot. Zbyszko Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Development in Mazowiecka street, 1954. Photo by: Siemaszko Zbyszko/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Zbigniew Karpiński na tle Motozbytu.
Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński with the “Motozbyt” building in the background. Family archive

Widok z hotelu Warszawa na ulicę Świętokrzyską w kierunku Nowego Świata, 1958. Fot. Zbyszek Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

View from Warszawa Hotel to Świętokrzyska street towards Nowy Świat, 1958. Photo by: Zbyszek Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Polimex – widok współczesny. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

“Polimex” – today's view. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Fasada Motozbytu. Archiwum Szafera

Facade of the “Motozbyt” building Szafer's Archive

Szkicownik Zbigniewa Karpińskiego, lata 50., Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński's sketchbook, 1950s. Family archive

Podcienie budynku Motozbytu – widok współczesny. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

Arcade of the “Motozbyt” building – today's view. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Ulica Krucza w Warszawie, 1965–1970. Fot. Zbyszek Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Krucza street in Warsaw, 1965–1970. Photo by: Zbyszek Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Zbigniew Karpiński na tle budynków swojego projektu przy ulicy Kruczej, lata 60. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński in front of the buildings that he designed in Krucza street, 1960s. Family archive

Zabudowania osiedla przy ulicy Kruczej – widok współczesny. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

Development of the housing estate at Krucza street – today's view. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Budynek na rogu ulic Hożej i Marszałkowskiej – widok współczesny. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

Building at the corner of Hoża and Marszałkowska streets – today's view. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Ulica Krucza w Warszawie, 1957–1959. Fot. Zbyszek Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Krucza street in Warsaw, 1957–1959. Photo by: Zbyszek Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Stefan Wiechecki z tygodnikiem „Stolica” przed budynkiem przy ulicy Wilczej 14/16, 1960. Fot. Zbyszek Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Stefan Wiechecki with a copy of the “Stolica” weekly outside the building at number 14/16 in Wilcza street, 1960. Photo by: Zbyszek Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Varimpex – widok współczesny. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

“Varimpex” – today's view. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Gmach P.T.H.Z. Metalexport. Poczłówka, fot. E. Falkowski, Wydawnictwo PTTK. Archiwum rodzinne

Postcard, P.T.H.Z. “Metalexport” building. Photo by: E. Falkowski, PTTK Publishing House. Family archive

Schody w holu budynku Metalexportu. Archiwum rodzinne

Staircase in the hallway of the “Metalexport” building. Family archive

Elewacja budynku Metalexportu, 1955–1956. Fot. Zbyszek Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Facade of the “Metalexport” building, 1955–1956. Photo by: Zbyszek Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Metalexport – widok współczesny od ulicy Kruczej. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020

“Metalexport” – today's view from Krucza street. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

6 Konkurs Competition

Makieta założenia Ściany Wschodniej – projekt konkursowy (1958), skala 1:750. Wykonanie: Fenek Studio. Kolekcja Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

Mockup of the East Wall development – competition design (1958), scale 1:750. Prepared by: Fenek Studio. Collection of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

Konkurs na koncepcję Ściany Wschodniej – porównanie projektów

Competition for the concept of the East Wall development – comparison of designs

Panorama wschodniej strony ulicy Marszałkowskiej przed budową Ściany Wschodniej – dokumentacja konkursowa. Archiwum SARP

Panorama of the east side of Marszałkowska street before the construction of the East Wall – competition documents. Photo by: SARP Archive

Projekt tygodnia. Konkurs na projekt centrum Warszawy, „Stolica” 1959, nr 33. Archiwum rodzinne

Projekt tygodnia. Konkurs na projekt centrum Warszawy [Design of the week. Competition for the concept of Warsaw's centre], “Stolica” 1959, issue 33. Family archive

7 Ewolucja projektu Evolution of the design

Makieta Ściany Wschodniej, 1963. Archiwum rodzinne

Mockup of the East Wall, 1963. Family archive

Makieta Ściany Wschodniej, 1963. Archiwum rodzinne

Mockup of the East Wall, 1963. Family archive

Pracownia Zbigniewa Karpińskiego. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński's studio. Family archive

Fotografia makiety urbanistycznej założenia Ściany Wschodniej. Archiwum rodzinne

Photograph of the mockup of the East Wall development. Family archive

Makieta urbanistyczna założenia Ściany Wschodniej. Archiwum rodzinne

Mockup of the East Wall development. Family archive

Szkie Pasażu Śródmiejskiego, 1960. Archiwum rodzinne

Sketch of the Midtown Passage, 1960. Family archive

Szkie założenia Ściany Wschodniej z Rotundą, 1960. Archiwum rodzinne

Sketch of the East Wall development with the Rotunda, 1960. Family archive

Szkie założenia Ściany Wschodniej, 1960. Archiwum rodzinne

Sketch of the East Wall development, 1960. Family archive

Lijnbaan, Rotterdam, 1967. Fot. Jack de Nijs, Nationaal Archief Anefo, CC0

Lijnbaan, Rotterdam, 1967. Photo by: Jack de Nijs. Fotocollectie Anefo / Nationaal Archief, CC0

Tour Montparnasse, Paryż. Fot. Victor Tsu (CC BY-NC 2.0), domena publiczna

Tour Montparnasse, Paris. Photo by: Victor Tsu (CC BY-NC 2.0)

Budowa kompleksu Hötorgsskraporna, Sztokholm, 1964. Fot. Lennart af Petersens, domena publiczna

Construction of the Hötorgsskraporna complex, Stockholm, 1964. Photo by: Lennart af Petersens (Public domain)

Fotografia makiety urbanistycznej założenia z kontekstem placu Defilad, 1960. Archiwum rodzinne

Photograph of a mockup of urban development with the context of Plac Defilad (Parade

Square), 1960. Family archive

Fotografia makiety urbanistycznej założenia z kontekstem placu Defilad, 1960. Fot. Jan Siudecki. Archiwum rodzinne

Photograph of a mockup of urban development with the context of Plac Defilad (Parade Square), 1960. Photo by: Jan Siudecki. Family archive

Fotografia makiety urbanistycznej założenia Ściany Wschodniej. Archiwum rodzinne

Photograph of a mockup of the East Wall development. Family archive

Fotografia makiety urbanistycznej założenia z kontekstem placu Defilad, 1960. Fot. Jan Siudecki. Archiwum rodzinne

Photograph of a mockup of urban development with the context of Plac Defilad (Parade Square), 1960. Photo by: Jan Siudecki. Family archive

Makieta założenia Ściany Wschodniej – projekt realizacyjny, skala 1:750. Wykonanie: Fenek Studio. Kolekcja Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

Mockup of the East Wall development – construction design, scale 1:750. Prepared by: Fenek Studio. Collection of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

8 Wieżowce Tower blocks

Zbigniew Karpiński z dziennikarzem na budowie Ściany Wschodniej, 1965. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński with a journalist at the East Wall construction site, 1965. Family archive

Budowa Ściany Wschodniej, na pierwszym planie wieżowiec przy ulicy Zgoda 13. Archiwum rodzinne

Construction of the East Wall. In the foreground: tower block at number 13 in Zgoda street. Family archive

Widok na Ścianę Wschodnią od strony pawilonu Cepelii. Poczłówka, fot. L. Świąćki, Biuro Wydawnicze „Ruch”, 1972. Archiwum rodzinne

View of the East Wall, seen from the “Cepelia” pavilion. Postcard, photo by: L. Świąćki, Biuro Wydawnicze “Ruch”, 1972. Family archive

Widok wieczorny na Ścianę Wschodnią od strony hotelu Metropol. Poczłówka, fot. L. Świąćki, Wydawnictwo PTTK, 1976. Archiwum rodzinne

View of the East Wall in the evening, seen from Metropol Hotel side. Postcard, photo by: L. Świąćki, PTTK Publishing House, 1976. Family archive

Widok na wieżowiec Ściany Wschodniej oraz SDH Sezam. Poczłtówka, fot. L. Święcki, Biuro Wydawnicze „Ruch”, 1972. Archiwum rodzinne

View of an East Wall tower block and the “Sezam” department store. Postcard, photo by: L. Święcki, Biuro Wydawnicze “Ruch”, 1972. Family archive

Widok dzienny na Ścianę Wschodnią od strony hotelu Metropol. Poczłtówka, fot. M. Raczkowski, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1972. Archiwum rodzinne

View of the East Wall during the day, seen from Metropol Hotel side. Postcard, photo by: M. Raczkowski, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1972. Family archive

Jeden z punktowców Ściany Wschodniej, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

One of the tower blocks of the East Wall, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Punktowiec Ściany Wschodniej przy ulicy Świętokrzyskiej 35 widziany z Pasażu Śródmiejskiego, 1973. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Tower block in the East Wall at number 35 in Świętokrzyska street, seen from the Midtown Passage, 1973. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Widok z budynku PAST, 1966. Fot. Zbyszko Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

View from the PAST building, 1966. Photo by: Zbyszko Siemaszko/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Widok z hotelu Polonia, 1966–1969. Fot. Zbyszko Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

View from the Polonia Hotel, 1966–1969. Photo by: Zbyszko Siemaszko/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Widok nocny na Ścianę Wschodnią. Archiwum rodzinne

Night view of the East Wall. Family archive

Perspektywa ulicy Marszałkowskiej ze Ścianą Wschodnią oraz Pałacem Kultury i Nauki, 1964–1966. Fot. Zbyszko Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Perspective view of Marszałkowska street with the East Wall and the Palace of Culture and Science, 1964–1966. Photo by: Zbyszko Siemaszko/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

**9 Rotunda i Universal
Rotunda of the PKO Bank and
“Universal” Foreign Trade**

Fasady Rotundy PKO i gmachu Uniwersalu. Archiwum rodzinne

Façade of the PKO Rotunda and the “Universal” building. Family archive

Widok na Rotundę PKO od strony ulicy Marszałkowskiej, 1966. Archiwum rodzinne

View of the PKO Rotunda seen from Marszałkowska street, 1966. Family archive

Okolice Rotundy PKO. Fot. Cezary Słomiński/ PAP

Vicinity of the PKO Rotunda. Photo by: Cezary Słomiński/ PAP

Widok na Rotundę PKO od strony ulicy Marszałkowskiej, 1968–1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

View of the PKO Rotunda seen from Marszałkowska street, 1968–1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Wnętrze Rotundy PKO w dniu otwarcia, 1966. Archiwum rodzinne

Interior of the PKO Rotunda on its day of opening, 1966. Family archive

Wnętrze Rotundy PKO, 1972. Fot. Lubomir T. Winnik/ Ośrodek KARTA

Interior of the PKO Rotunda, 1972, photo by: Lubomir T. Winnik/ KARTA Centre

Wybuch gazu w Rotundzie PKO, 15 lutego 1979. Fot. Maciej Kłos/ PAP

Gas explosion at the PKO Rotunda, 15 February 1979. Photo by: Maciej Kłos/ PAP

Szkielet konstrukcyjny Rotundy PKO, z prawej budowa gmachu Uniwersalu, 1962–1963. Fot. Zbyszko Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Skeleton frame of the PKO Rotunda’s structure. To the right: construction of the “Universal” building, 1962–1963. Photo by: Zbyszko Siemaszko/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Wybuch gazu w Rotundzie PKO, 15 lutego 1979. Fot. Adam Urbanek/ PAP

Gas explosion at the PKO Rotunda, 15 February 1979. Photo by: Adam Urbanek/ PAP

Pawilon PKO, Polska Kronika Filmowa 48B/66, © WFDiF

Pawilon PKO [PKO pavilion], Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 48B/66, © WFDiF

Makieta budynku Centrali Handlu Zagranicznego „Universal”, skala 1:100. Projekt i wykonanie: ONIMO – Makiety Architektoniczne. Kolekcja Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

Mockup of the “Universal” Foreign Trade Enterprise headquarters, scale 1:100. Designed and prepared by: ONIMO – Makiety Architektoniczne. Collection of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

Makieta budynku Rotundy Banku PKO, skala 1:100. Projekt i wykonanie: ONIMO – Makiety Architektoniczne. Kolekcja Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

Mockup of the Rotunda building of the PKO bank, scale 1:100. Designed and prepared by: ONIMO – Makiety Architektoniczne. Collection of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

**10 Pasaż Śródmiejski
Midtown Passage**

Nocny widok Rotundy PKO. Poczłtówka, fot. L. Święcki, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1972. Archiwum rodzinne

Night view of the PKO Rotunda. Postcard, photo by: L. Święcki, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1972. Family archive

Widok na pasaż pomiędzy Rotundą PKO a gmachem Uniwersalu. Poczłtówka, fot. M. Raczkowski, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1973. Archiwum rodzinne

View of the passage between the PKO Rotunda and the “Universal” building. Postcard, photo by: M. Raczkowski, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1973. Family archive

Pasaż Śródmiejski na wysokości Domu Towarowego WARS, 1971. Fot. Romuald Broniarek/ Ośrodek KARTA

Midtown Passage at the level of the “Wars” department store, 1971, photo by: Romuald Broniarek/ KARTA Centre

Pasaż Śródmiejski, 1975. Fot. Michał Sielewicz/ PAP

Midtown Passage, 1975. Photo by: Michał Sielewicz/ PAP

Zbigniew Karpiński w Pasażu Śródmiejskim, 1969. Archiwum rodzinne

Zbigniew Karpiński in the Midtown Passage, 1969. Family archive

Pasaż Śródmiejski, 1971. Fot. Zbigniew Wdowiński/ PAP

Midtown Passage, 1971. Photo by: Zbigniew Wdowiński/ PAP

**11 Zodiak
“Zodiak” (Zodiac) bar and café**

Kawiarnia Zodiak, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

“Zodiak” café-bar, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Fontanna przed barem Zodiak, 1973. Fot. Chris Niedenthal/ PAP

Fountain in front of the “Zodiak” bar, 1973. Photo by: Chris Niedenthal/ PAP

Pasaż Śródmiejski na wysokości baru Zodiak. Poczłtówka, fot. P. Krassowski, Państwowa Agencja Wydawnicza, 1974. Archiwum rodzinne

Midtown Passage at the level of the “Zodiak” bar. Postcard, photo by: P. Krassowski, Państwowa Agencja Wydawnicza, 1974. Family archive

Widok na Pasaż Śródmiejski i bar Zodiak od strony Rotundy PKO. Poczłtówka, fot. E. Paszkowska, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1974. Archiwum rodzinne

View of the Midtown Passage with the “Zodiak” bar seen from the PKO Rotunda. Postcard, photo by: E. Paszkowska, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1974. Family archive

Pasaż Śródmiejski, 1969–1970. Archiwum rodzinne

Midtown Passage, 1969–1970. Family archive

Bar Zodiak. Neonowe dekoracje w postaci symboli znaków zodiaku, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

“Zodiak” café-bar. Neon decorations in the form of the signs of zodiac, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

Kawiarnia Zodiak, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

“Zodiak” café-bar, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

**12 Domy Towarowe Centrum
“Centrum” (Centre) Department Stores**

Pasaż Śródmiejski, neon „Centrum”, lata 90. XX w. Fot. Sławomir Kamiński/ Agencja Gazeta

Midtown Passage with “Centrum” neon sign, 1990s. Photo by: Sławomir Kamiński/ Agencja Gazeta

Dom Handlowy „Sawa”, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP

“Sawa” department store, 1970. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP

Dom Handlowy „Junior.” Fot. Jan Kosidowski/ PAP

“Junior” department store. Photo by: Jan Kosidowski/ PAP

Restauracja Szampańska z szyldem „Podwieczorek przy mikrofonie”, 1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Szampańska Restaurant with the “Podwieczorek przy mikrofonie” [Afternoon tea with a microphone] sign, 1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Domy Towarowe Centrum nocą, 1969–1971.
Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

“Centrum” department stores by night, 1969–1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Dom Handlowy „Junior”, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP

“Junior” department store, 1970. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP

Podwieczorek przy mikrofonie – nagranie audycji radiowej z udziałem publiczności we wnętrzach Domów Towarowych Centrum. Fot. Jakub Grelowski/ PAP

Podwieczorek przy mikrofonie [Afternoon tea with a microphone] – recording of a radio broadcast with audience participation in the interior of the “Centrum” department stores. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP

Budowa Domów Towarowych Centrum. Archiwum rodzinne

Construction of the “Centrum” department stores. Family archive

Ściana Wschodnia – budowa Domów Towarowych Centrum, Polska Kronika Filmowa 39B/67, 1967, © WFDiF

Ściana Wschodnia [East Wall] – the “Centrum” department stores under construction] Polska Kronika Filmowa/Polish Film Chronicle 39B/67, 1967, © WFDiF

13 Sezam
“Sezam” (Sesame) Cooperative Department Store

Widok nocny od strony ulicy Marszałkowskiej, 1969–1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Night view from Marszałkowska street, 1969–1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Spółdzielczy Dom Handlowy „Sezam” nocą.
Fot. Wojciech Kryński/ PAP

“Sezam” cooperative department store by night. Photo by: Wojciech Kryński/ PAP

Stoisko z tkaninami i dywanami, 1969.
Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Fabrics and carpets section, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Widok ogólny domu handlowego od strony ulicy Marszałkowskiej, 1969.
Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

General view of the department store seen from Marszałkowska street, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Prezes Zarządu Związku Spółdzielni Spożywców „Społem” Irena Strzelecka oprowadza uczestników uroczystości otwarcia SDH Sezam, 10 października 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

President of the Board of the “Społem” Consumers’ Cooperative Irena Strzelecka gives a tour to guests at the inauguration of the “Sezam” cooperative department store, 10 October 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Wnętrze SDH Sezam, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Interior of the “Sezam” cooperative department store, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Widok od strony ulicy Marszałkowskiej, 1969–1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

View from Marszałkowska street, 1969–1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Montaż nowego neonu na elewacji SDH Sezam, 1976. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Installation of a new neon sign in the façade of the “Sezam” cooperative department store, 1976. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Dziennik budowy, Polska Kronika Filmowa 30B/66, © WFDiF

Dziennik budowy [Construction Log], Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 30B/66, © WFDiF

Makieta Spółdzielczego Domu Handlowego „Sezam”, skala 1:100. Projekt i wykonanie: ONIMO – Makiety Architektoniczne. Kolekcja Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

Mockup of the “Sezam” department store, scale 1:100. Designed and prepared by: ONIMO – Makiety Architektoniczne. Collection of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

14 Neon „Sezam”
“Sezam” (Sesame) neon light

Neon „Sezam” z fasady Spółdzielczego Domu Handlowego „Sezam”. Kolekcja Muzeum Neonów

“Sezam” neon sign from the façade of the “Sezam” cooperative department store. Neon Museum Collection

15 Kino Relax
“Relax” cinema

Budynek kina Relax. Poczłtówka, fot. L. Święcki, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1973. Archiwum rodzinne

Building of the “Relax” cinema. Postcard, photo by: L. Święcki, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1973. Family archive

Kinooperator obsługuje projektor Pyrcan UP 700 w kabinie projekcyjnej kina Relax, 1971–1980. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Projectionist operating the Pyrcan UP 700 movie projector in the “Relax” cinema, 1971–1980. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Wnętrze kina Relax. Fot. Zbigniew Wdowiński/ PAP

Interior of the “Relax” cinema. Photo by: Zbigniew Wdowiński/ PAP

35 lat za kamerą, Polska Kronika Filmowa 39B/79, 1979, © WFDiF

35 lat za kamerą [35 years behind the camera], Polska Kronika Filmowa/Polish Film Chronicle 39B/79, 1979, © WFDiF

Przekładaniec, reżyseria Andrzej Wajda, scenariusz Stanisław Lem, 1968, ©TVP

Przekładaniec [Hodge Podge], directed by Andrzej Wajda, written by Stanisław Lem, 1968, ©TVP

Przepraszam, czy tu biją?, reżyseria Marek Piwowski, 1976, © WFDiF

Przepraszam, czy tu biją? [Excuse me, is it here they beat up people?], directed by Marek Piwowski, 1976, © WFDiF

16 Propaganda
Propaganda

Majowe Święto, Polska Kronika Filmowa 18B/72, 1972, © WFDiF

Majowe Święto [May Celebration], Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 18B/72, 1972, © WFDiF

Pochód pierwszomajowy, Polska Kronika Filmowa, 19A/67, 1967, © WFDiF

Pochód pierwszomajowy [May First Parade], Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle, 19A/67, 1967, © WFDiF

Ściana Wschodnia, Polska Kronika Filmowa 20A-1/64, 1964, © WFDiF

Ściana Wschodnia [East Wall], Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 20A-1/64, 1964, © WFDiF

Za pięć lat – fragment kroniki, makieta Ściany Wschodniej, Polska Kronika Filmowa 16B/61, © WFDiF

Za pięć lat [Five years from now] – fragment of the chronicle, mockup of the East Wall, Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 16B/61, © WFDiF

Obchody święta 1 Maja, uczestnicy pochodu przechodzą ulicą Marszałkowską, 1975. Fot. Romuald Broniarek/ Ośrodek KARTA

May First celebrations, participants parade through the Marszałkowska street, 1975. Photo by: Romuald Broniarek/ KARTA Centre

Uczestnicy pochodu pierwszomajowego przy budynku Rotundy PKO – niosą transparent z napisem „PRAGA”
W tle wieżowiec Uniwersalu
udekorowany okolicznościowymi napisami „1 MAJ 75” i „Niech żyje niezłomna przyjaźń i braterstwo PRL i ZSRR!” 1975. Fot. Edward Grochowicz/ Ośrodek KARTA

Participants in the May First parade next to the Rotunda of the PKO bank – carrying the banner saying “PRAGA”. In the background, the “Universal” high-rise building decorated on the occasion with slogans: “1 MAJ 75” and “Niech żyje niezłomna przyjaźń i braterstwo PRL i ZSRR!” [Long live the ever-lasting friendship and fraternity between Poland and USSR!], 1975. Photo by: Edward Grochowicz/ KARTA Centre

Obchody Święta Pracy. Dekoracje na domu towarowym Centrum przy ulicy Marszałkowskiej, 1978. Fot. Edward Grochowicz/ Ośrodek KARTA

Labour Day Celebrations. Decoration of the “Centrum” department store at Marszałkowska street, 1978. Photo by: Edward Grochowicz/ KARTA Centre

Uroczysta defilada na placu Defilad z okazji Święta Odrodzenia Polski (22 Lipca), 1985. Fot. Edward Grochowicz/ Ośrodek KARTA

Celebratory parade in Plac Defilad (Parade Square) on the occasion of the National Day of the Rebirth of Poland (22 July), 1985. Photo by: Edward Grochowicz/ KARTA Centre

Wierni na placu Defilad i ulicy Marszałkowskiej zgromadzeni na mszy sprawowanej przez Jana Pawła II w trakcie trzeciej pielgrzymki do Polski w dniach 8–14 czerwca 1987 roku. Fot. Edward Grochowicz/ Ośrodek KARTA

Worshippers on Plac Defilad (Parade Square) and Marszałkowska street, gathered at a holy mass celebrated by John Paul II during his third pilgrimage to Poland on 8–14 June 1987. Photo by: Edward Grochowicz/ KARTA Centre

Pochód na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Parade in Marszałkowska street, 1974. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Harcerki idą w pochodzie ulicą Marszałkowską. W tle dekoracje na Domach Towarowych Centrum, 1974. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Girl scouts at the parade in Marszałkowska street. In the background, the decorations of the "Centrum" department stores, 1974. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Orkiestra Technikum Kolejowego w Warszawie podczas pochodu na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Orchestra of the Railway Technical College in Warsaw at the parade in Marszałkowska street, 1974. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Pochód na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

The parade in Marszałkowska street, 1974. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Pochód na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

The parade in Marszałkowska street, 1974. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Domy Towarowe Centrum udekorowane propagandowo, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

"Centrum" departments stores decorated with propaganda slogans, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

-1

17 Neony Neon lights

Girlandy z lampkami na palikach przy Domu Towarowym „Junior”, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Garlands with lights next to the "Junior" department store, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Okrągły neon przy Domu Towarowym „Sawa”, 1966–1979. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

A round neon light next to the "Sawa" department store, 1966–1979. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Neony i świeteczne iluminacje na Domach Towarowych Centrum, 1988. Fot. Edward Grochowicz/ Ośrodek KARTA

Neon lights and season's illuminations of the "Centrum" department stores, 1988. Photo by: Edward Grochowicz/ KARTA Centre

Girlandy lampek w Pasażu Śródmiejskim, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Garlands of lights in the Midtown Passage, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Panorama Pasażu Śródmiejskiego. Widoczny Dom Towarowy „Sawa” i dekoracje świeteczne, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Panorama of the Midtown Passage, with "Sawa" department store and season's decorations, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Projekt neonu dachowego, napis „Centrum”, D.T. „Wars”, elewacja zachodnia. Projekt: Zbigniew Labes, Maksymilian Krzyżanowski, 1969. Archiwum Firmy Reklama, dzięki uprzejmości Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

Design for a roof neon light with the "Centrum" logo, "Wars" department store, western façade, designed by: Zbigniew Labes, Maksymilian Krzyżanowski, 1969. "Reklama" Company Archive, courtesy of Museum of Modern Art in Warsaw.

Projekt neonu „D.T. Centrum” nr Ł/2. Projekt: Zbigniew Labes, Maksymilian Krzyżanowski. Archiwum Firmy Reklama, dzięki uprzejmości Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

Design for a neon light with the "D.T. Centrum" sign No. Ł/2, designed by: Zbigniew Labes, Maksymilian Krzyżanowski, "Reklama" Company Archive, courtesy of Museum of Modern Art in Warsaw

Projekt podstawowy neonów D.T. Centrum – Pasaż Śródmiejski. Projekt: Zbigniew Labes, Maksymilian Krzyżanowski. Archiwum Firmy Reklama, dzięki uprzejmości Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie

General design of the neon signs for "Centrum" department stores – Midtown Passage, designed by: Zbigniew Labes, Maksymilian Krzyżanowski, "Reklama" Company Archive, courtesy of Museum of Modern Art in Warsaw.

Neon „dom” – fragment napisu „spółdzielczy dom handlowy” z fasady SDH „Sezam”. Kolekcja Muzeum Neonów

"Dom" (house) neon light – fragment of the sign "spółdzielczy dom handlowy" from the façade of the "Sezam" cooperative department store. Neon Museum Collection

Centrum, realizacja K. Bendkowski, 1973. © PWSFTvIT

Centrum, developed by K. Bendkowski, 1973, © PWSFTvIT

**18 Moda
Fashion**

Pokaz mody Barbary Hoff, 1991. Fot. Longin Wawryniewicz/ PAP

Barbary Hoff's fashion show, 1991. Photo by: Longin Wawryniewicz/ PAP

Sklep Moda Polska w Pasażu Śródmiejskim, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

"Moda Polska" shop in Midtown Passage, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Kolekcja Domu Mody „Leda” na lato i jesień 1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Summer and fall collection of "Leda" fashion 1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Świąteczne zakupy w Domach Towarowych Centrum – Hoffland, lata 90. Fot. Andrzej Rybczyński/ PAP

Christmas shopping at the "Centrum" department stores – Hoffland, 1990s. Photo by: Andrzej Rybczyński/ PAP

Kolekcja Domu Mody „Leda” na lato i jesień 1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Summer and fall collection of "Leda" fashion 1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Sesja zdjęciowa do magazynu o modzie, 1968. Fot. Jarosław Tarań/ Ośrodek KARTA

Photo session for a fashion magazine, 1968. Photo by: Jarosław Tarań/ KARTA Centre

19 Zakupy Shopping

Otwarcie Spółdzielczego Domu Handlowego „Sezam”, 11 października 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Opening of the "Sezam" cooperative department store, 11 October 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Wnętrze Domu Towarowego „Sawa” w głębi widoczne puste półki, 1981. Fot. Małgorzata Niezabitowska i Tomasz Tomaszewski/ Ośrodek KARTA

Interior of the "Sawa" department store, with empty shelves visible in the background, 1981. Photo by: Małgorzata Niezabitowska and Tomasz Tomaszewski/ KARTA Centre

Wnętrze Domów Towarowych Centrum, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP

Interior of the "Centrum" department stores, 1970. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP

Wnętrze Domu Towarowego „Sawa”, 1967. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Interior of the "Sawa" department store, 1967. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Przygotowania do otwarcia Domu Towarowego „Junior”, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Preparation for the opening of the "Junior" department store, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Stoiska z kasami SDH Sezam, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Checkouts at the "Sezam" cooperative department store, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Wystawa w Domu Towarowym „Sawa”, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP

Display at the "Sawa" department store, 1970. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP

Wnętrza Domów Towarowych Centrum, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP
Interior of the "Centrum" department stores, 1970. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP

Wystawa stoiska z tkaninami w SDH Sezam, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
Display of the textile department at the "Sezam" cooperative department store, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Nowe Centrum – otwarcie Domu Towarowego „Junior” Polska Kronika Filmowa 29A/69, © WFDiF
Nowe Centrum – opening of the "Junior" department store, Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 29A/69, © WFDiF

Kultura handlu: poznajmy klienta, reżyseria Anatol Fidek © WFO, 1973
Kultura handlu: poznajmy klienta [Culture of commerce: let us meet the customer] directed by Anatol Fidek © WFO, 1973

20 **Gastronomia**
Bars and cafes

Wnętrza baru Zodiak, 1972. Fot. Bogdan Łopieński/ PAP
Interior of the "Zodiak" bar, 1972. Photo by: Bogdan Łopieński/ PAP

Klienci baru Sezam – spółdzielcy ze Zjednoczonej Republiki Arabskiej – przy stolikach, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
Customers of the "Sezam" bar – cooperative workers from the United Arab Republic – seated at tables, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Personel baru Sezam: Teresa Szczepańska, Krystyna Szulewska, Grażyna Fuśnik, Alicja Lisiewska, Marta Wolska, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
"Sezam" bar staff: Teresa Szczepańska, Krystyna Szulewska, Grażyna Fuśnik, Alicja Lisiewska, Marta Wolska, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Kolejka przed sklepem spożywczym WSS „Społem” w Pasażu Śródmiejskim, 1981. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
Queue at the "Społem" supermarket in the Midtown Passage, 1981. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives.

Wnętrze baru Hortex przy ulicy Świętokrzyskiej, 1974. Fot. Chris Niedenthal/ PAP
Interior of the "Hortex" bar at Świętokrzyska street, 1974. Photo by: Chris Niedenthal/ PAP

Restauracje fast food w dawnym barze Zodiak – KFC, Pizza Hut i Taco Bell, lata 90. Fot. Zbigniew Matuszewski/ PAP
Fast-food outlets in the former "Zodiak" bar – KFC, Pizza Hut, and Taco Bell, 1990s. Photo by: Zbigniew Matuszewski/ PAP

Bar Hortex i Sezam, 1973. Fot. Jan Morek/ PAP
"Hortex" bar and the "Sezam", 1973. Photo by: Jan Morek/ PAP

Pierwszy polski McDonald's, 1992. Fot. Jan Morek/ PAP
The first McDonald's outlet in Poland, 1992. Photo by: Jan Morek/ PAP

21 **Transformacja**
Transformation

Pasaż Śródmiejski. Fot. Ireneusz Sobieszczuk/ PAP
Midtown Passage. Photo by: Ireneusz Sobieszczuk/ PAP

Uroczyste otwarcie Alei Gwiazd w Pasażu Wiecha w Warszawie, 4 października 2009. Fot. Paweł Kula/ PAP
Grand opening of the Aleja Gwiazd (Walk of Fame) in the Wiech Passage in Warsaw, 4 October 2009. Photo by: Paweł Kula/ PAP

Rotunda PKO BP i Universal zasłonięty reklamą, 2004. Fot. Szymon Pulcyn/ PAP
Rotunda of the PKO BP bank and the "Universal" covered with an advertising banner, 2004. Photo by: Szymon Pulcyn/ PAP

Wnętrze budynku Rotundy 18 kwietnia 2013 roku – w dniu konferencji prasowej, w trakcie której przedstawiono plan przebudowy. Fot. Leszek Szymański/ PAP
Interior of the Rotunda building on 18 April 2013 – on the day of the press conference at which the plans for its remodelling were announced. Photo by: Leszek Szymański/ PAP

Protest przeciwko wprowadzaniem reformom gospodarczym, 1990. Fot. Cezary Słomiński/ PAP
Protest against the introduction of economic reforms, 1990. Photo by: Cezary Słomiński/ PAP

Big Mac nadchodzi, Polska Kronika Filmowa 27/92, 1992, © WFDiF
Big Mac nadchodzi [The Big Mac is on its way], Polska Kronika Filmowa/ Polish Film Chronicle 27/92, 1992, © WFDiF

Universal. Fot. Błażej Pindor
Photo by: Błażej Pindor

Universal i Rotunda. Fot. Błażej Pindor
Photo by: Błażej Pindor

Kino Relax. Fot. Błażej Pindor
Photo by: Błażej Pindor

22 **Filmowa Ściana Wschodnia**
Jerzego Gruzy
Jerzy Gruza's East Wall in the Movies

Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja – fragment filmu. Reżyseria Jerzy Gruza, 2002, © Figaro Film
Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja [A Cosmic Adventure on Earth] – fragment of the movie, directed by J. Gruza, 2002, © Figaro Film

Czterdziestolatek, odc. 10. Reżyseria Jerzy Gruza, 1975, © TVP
Czterdziestolatek [Being Forty], episode 10, directed by Jerzy Gruza, 1975, © TVP

23 **Znikanie**
Vanishing

Prace rozbiórkowe przy budynkach SDH Sezam, Uniwersalu i Rotundy Banku PKO, © A. Lutostański
Demolition works of the "Sezam" cooperative department store, the "Universal", and the PKO bank Rotunda. © A. Lutostański

Centrum Marszałkowska. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020
Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Nowa Rotunda. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020
Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Widok Towers. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020
Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020



Supernowoczesna, wielkomiejska i modna, skrojona na miarę centrum europejskiej metropolii – tak Ścianę Wschodnią widzieli jej twórcy i pierwsi użytkownicy. Wielkie założenie urbanistyczne i wypełniająca je wybitna architektura powstawały jako część budzącego się po odwilży 1956 roku życia kulturalnego i miejskiego. Pasaż Śródmiejski z nowoczesnymi domami handlowymi, wieżowcami i pawilonową, modernistyczną architekturą miały być wyrazem aktualnych ambicji środowiska twórczego i władz państwowych. Projekt był symbolem nowego kierunku w rozwoju Warszawy i Polski, miejscem na pokaz, enklawą Zachodu w bloku wschodnim. Wykraczając daleko poza jakości przestrzenne, Ściana Wschodnia zajęła istotne miejsce w popkulturze, obecna jest w życiu codziennym warszawiaków i – jako rozpoznawalna w skali całego kraju – buduje istotny fragment obrazu i tożsamości stolicy.

Ściana Wschodnia była dziełem życia Zbigniewa Karpińskiego, głównego projektanta założenia, kierującego zespołem i koordynującego wszelkie prace: od konkursu, przez walkę z biurokratyczną machiną o zachowanie walorów projektu, po nadzór nad realizacją poszczególnych budynków. Przyglądając się jego biografii, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że najważniejszymi czynnikami kształtującymi jego postawę jako architekta były z jednej strony ciekawość świata i podróże, znajomość języków i udział w życiu międzynarodowego środowiska, z drugiej zaś miłość do Warszawy, zaangażowanie w jej życie, odbudowę i środowisko akademickie.

Patrzymy z dwóch perspektyw – przestrzennej i kulturowej. Jakość architektoniczna i urbanistyczna projektu i jego przemiany od konkursu po realizację zostały pokazane w kontekście ich społecznego odbioru. Prezentujemy życie, które wypełniło Ścianę

Wschodnią – jej codzienność, przypisywane jej znaczenia i szczególną pozycję jako kultowego miejsca rozrywki, zakupów, spotkań w barach i kawiarniach, tła dla wielkich wydarzeń propagandowych. Przyglądamy się przekształceniom, którym ta unikatowa i zabytkowa już przestrzeń poddawana jest w ostatnich dekadach. Wykraczając poza historyczne opracowanie, zastanawiamy się, czym jest Ściana Wschodnia dla współczesnej Warszawy i jakie wnioski możemy wyciągnąć na przyszłość z doświadczeń Karpińskiego i jego zespołu.





Ultramodern, metropolitan, and fashionable, tailored to the centre of a European capital – this was the East Wall in the first decades of its existence. The great urban planning scheme and the outstanding architecture that filled it were created as part of the cultural and urban life that was awakened after the 1956 “Thaw”. The Midtown Passage with its modern department stores, skyscrapers, and modernist pavilion architecture was intended to express new ambitions of the creative community and State authorities. The project was a symbol of a new direction in the development of Warsaw and Poland, a showpiece, constituting a “Western” enclave within the Eastern Bloc. The East Wall with the *Centrum* Department Stores, the *Rotunda*, the *Sesame* and the *Zodiac*, the *Universal*, and the *Relax* Cinema, placed the centre of Warsaw on a par with similar developments in Stockholm, Moscow, Rotterdam, or Paris. Going far beyond its spatial qualities, the East Wall has gained an important hold in pop culture, and continued presence in the everyday life of the Varsovians. Recognizable throughout the country, it figures as an important part in the capital’s identity.

Zbigniew Karpiński, the main designer of the development, responsible for managing a large team and coordinating the works on the East Wall, is the other protagonist of the exhibition, along with his greatest oeuvre. We pay particular attention to his designs of downtown buildings and housing estates, to his search for typologies, and shaping the point of contact between the building and the public space.

The East Wall is shown from two perspectives – spatial and cultural. The architectural and urban quality of the project, and the changes from the design competition to implementation, were shown in the context of their public reception. The exhibition presents the life that filled the East Wall – its everyday routine, the significance ascribed to it, and its special position as an iconic place of enter-

tainment, commerce, socialising, bars and shops, the backdrop for great propaganda events. We look at the transformations that this unique and now historic space has undergone in recent decades. Going beyond the historical study, we wonder about what the East Wall represents in contemporary Warsaw, and what conclusions can be drawn for the future from the experiences of Karpiński and his team.



Zbigniew Karpiński



Zbigniew Karpiński we wnętrzu Domów Towarowych Centrum. Archiwum rodzinne - Zbigniew Karpiński in the interior of the "Centrum" department stores. Family archive

„Przyszło mi żyć w ciekawych i burzliwych czasach. Dzieciństwo jeszcze w czasie ukształtowanym na swój sposób przez XIX wiek. Potem I wojna, rewolucja, wreszcie niepodległość okresu międzywojennego. Wrzesień, okupacja, zburzenie Warszawy, jej odbudowa po II wojnie światowej. Wiele podróży i przeżyć, dla architekta szczególnie cennych” – Zbigniew Karpiński

Zbigniew Karpiński urodził się w 1906 roku w Petersburgu. Jego ojciec Franciszek studiował tam w Instytucie Inżynierów Cywilnych; matka Henrietta Dienheim-Brochocka wdała się dla niego w konflikt ze swoją arystokratyczną rodziną. W 1911 roku Franciszek objął stanowisko architekta miejskiego w Łodzi. Wybuch I wojny, a później rewolucja 1917 roku zmusiły rodzinę do kolejnych migracji – pod Petersburg, przez Krym do Orszy i przez Mińsk z powrotem do Łodzi.

W 1925 roku Karpiński zdał egzamin na Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej. Współtworząc Związek Słuchaczy Architektury, organizował wyjazdy dla studentów, w trakcie których zwiedził Austrię, Francję, Hiszpanię, Włochy, Turcję i Grecję. W związku ze śmiercią ojca w 1923 roku studia musiał łączyć z pracą zarobkową. W ten sposób zdobywał doświadczenie w pracowniach wybitnych architektów, między innymi Lucjana Korngolda, Kazimierza Tołłoczki, Józefa Szanajcy i Bohdana Pniewskiego. W 1937 roku uzyskał dyplom magistra inżyniera i otworzył własną pracownię. W 1938 roku związał się ze Stanisławą Zatwarnicką, inżynierem ogrodnikiem, którą poznał w trakcie wyjazdów narciarskich. W tym samym roku rozpoczął wieloletnią współpracę z uczelnią, zakończył ją, pełniąc w latach 1972–1974 funkcję dziekana Wydziału Architektury.

W trakcie wojny Karpiński kontynuował prace projektowe dla spółdzielni Społem. W 1940 roku urodził się jego pierwszy syn, Jakub, a trzy lata później Wojciech. Wybuch powstania warszawskiego wiązał się z rodzinnym dramatem. Rodzina Karpińskich uniknęła rozstrzelania w 1944 roku dzięki odwadze sąsiadki Margit Vingqvist Jelenickiej.

Po wojnie Karpiński zaangażował się w działalność Biura Odbudowy Stolicy i kontynuował pracę na uczelni. Wstąpił do reaktywowanego SARP-u i zaczął realizować zlecenia dla Państwowego Banku Rolnego. Wkrótce podjął pracę w Centralnym Biurze Projektowania Architektonicznego i Budownictwa. Wraz z Jerzym Sołtanem zaprojektował stoisko polskie na Międzynarodowej Wystawie Urbanistyki i Mieszkalnictwa w Paryżu. W 1948 roku na świat przyszedł trzeci syn Karpińskich – Marek.

Zbigniew wyjeżdżał między innymi do Finlandii, której architekturę zawsze stawiał za wzór do naśladowania. Brał udział w kongresach Międzynarodowej Unii Architektów w Moskwie i Hawanie. Wygrany konkurs na Ścianę Wschodnią był przełomem w jego życiu zawodowym.

Zdobył wiele państwowych nagród i odznaczeń, sędziował konkursy i był ważną postacią w życiu architektonicznym Warszawy. Zaangażowanie i zaufanie do władz Karpińskiego osłabły, zwiększył się zaś dystans do polityki, kiedy jego syn Jakub trafił do więzienia w związku z wydarzeniami marca '68, a dom poddawano przeszukiwaniom.

Zbigniew Karpiński



Finlandia. Archiwum rodzinne Finland. Family archive

“I was destined to live in interesting and turbulent times. My childhood fell on the times in a way still marked by the 19th century. Then came the First War, the revolution, and finally the independence of the interwar period. September '39, the occupation, the destruction of Warsaw, its reconstruction after World War II... Many journeys and experiences, of great value to an architect.”— Zbigniew Karpiński

Zbigniew Karpiński was born in 1906 in Saint Petersburg. His father Franciszek studied there at the Institute of Civil Engineers; his mother, Henrietta Dienheim-Brochock, married against the wishes of her aristocratic family. In 1911, Franciszek assumed the position of a city architect in Łódź. The outbreak of World War I and the revolution of 1917 forced the

family to migrate further – towards Saint Petersburg, through the Crimea to Orsha, and via Minsk back to Łódź.

In 1925, Karpiński passed the exam at the Faculty of Architecture of Warsaw Polytechnic. He co-founded the Association of Architecture Scholars, and organized study trips for students, during which he visited Austria, France, Spain, Italy, Turkey and Greece. After his father's death in 1923 he was forced to combine his studies with gainful employment. This way, he acquired experience in the studios of outstanding architects, including Lucjan Korngold, Kazimierz Tołłoczko, Józef Szanajca, and Bohdan Pniewski. In 1937 he obtained a Master's degree in engineering and opened his own studio. He married Stanisława Zatwarnicka, a gardening engineer, whom he met during his skiing trips. That same year, he began his long-standing collaboration with the university that would culminate with the position of the Dean of the Faculty of Architecture in the years 1972–1974.

During the war, Karpiński continued designing for the “Spółem” cooperative. In 1940, his first son Jakub was born, and three years later his second, Wojciech. The outbreak of the Warsaw Rising was traumatic for the Karpiński family, who narrowly avoided execution in 1944 thanks to the courage of their neighbour Margit Vingqvist Jelenicka.

After the war, Karpiński became involved in the activities of Warsaw's Biuro Odbudowy Stolicy (Capital Reconstruction Office), and continued working at the university. He joined the reactivated SARP (Association of Polish Architects) and took design commissions from the State Agricultural Bank. Soon he started working at the Central Office of Architectural Design and Construction. Together with Jerzy Sołtan, he designed the Polish stand at the International Exhibition of Town Planning and Housing in Paris, which also gave him the opportunity to travel and expand his international network of contacts. In 1948, the third son of the Karpiński family, Marek, was born.

Among other countries, Zbigniew travelled to Finland, whose architecture he always considered as a model to follow. He took part in the congresses of the International Union of Architects in Moscow and Havana. The winning competition for the East Wall was a turning point in his career.

He received numerous state awards and distinctions, sat on juries of architectural competitions, and featured as an important figure in the architectural life of Warsaw. Karpiński's commitment and trust in the State authorities weakened and he distanced himself from politics when his son Jakub was imprisoned in connection with the events of March '68, and the family home was subjected to searches by the police.



Zbigniew Karpiński na tle Ściany Wschodniej, 1965. Archiwum rodzinne Zbigniew Karpiński with the East Wall development in the background, 1965. Family archive

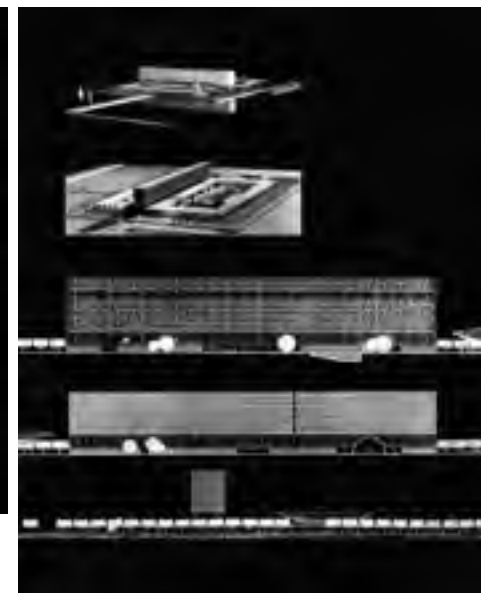
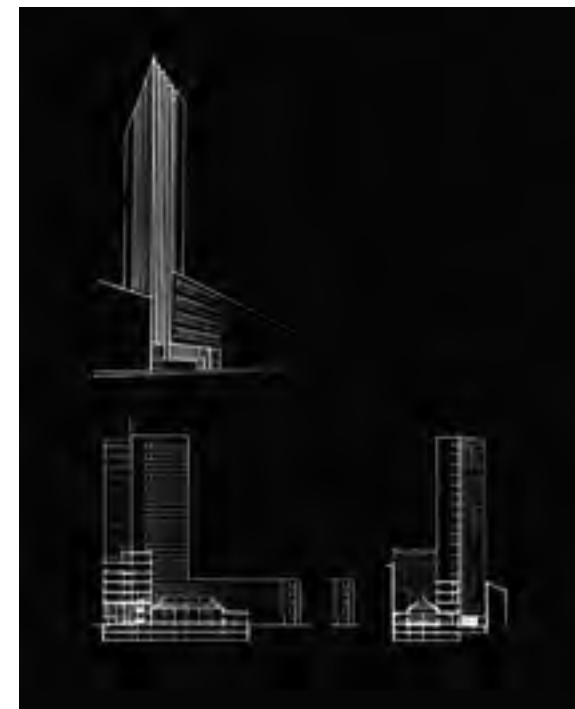
Niezrealizowane



Projekt sklepu wzorcowego (wraz z Piotrem Lubińskim), 1932.
Archiwum rodzinne Design for a flagship store (together with
Piotr Lubiński), 1932. Family archive

Wiele spośród opracowanych przez Karpińskiego projektów, szczególnie z okresów studiów i zaraz po wojnie, pozostało wyłącznie na papierze. Taki los spotkał pierwszy zwycięski projekt konkursowy na wzorcowy sklep (z Piotrem Lubińskim) i kolejne projekty sklepów i fabryki cukierków przygotowywane także podczas wojny dla spółdzielni Społem. W trakcie studiów brał udział w projektowaniu wzorcowych domów jednorodzinnych, wieżowca PKO w Poznaniu czy kompleksu Wydziału Mechanicznego Politechniki Lwowskiej. Na swoim koncie ma też projekty dwóch lotnisk – na gdyńskim Oksywiu i warszawskim Gocławiu. W tym czasie współpracował głównie z Piotrem Lubińskim i Romanem Sołtyńskim. Na papierze pozostał także jego projekt dyplomowy – przystań jachtów – obrotowy w 1973 roku.

Pierwsze powojenne projekty Karpińskiego także nie doczekały się realizacji. Opracowane z Janem Bogusławskim koncepcje urbanistyczno-architektoniczne ulicy Marszałkowskiej i centrum Warszawy z 1946 roku były przymiarką do tematu, który później przekształcił się w Ścianę Wschodnią – dzieło życia architekta. W latach czterdziestych Karpiński zaprojektował kilka obiektów użyteczności publicznej: gmach Banku Rolnego w Rzeszowie, kinoteatr na Pradze (wspólnie z Adamem Krzyszkowskim), ponadto plac Teatralny, Zamkowy i gmach Muzeum Walk Rewolucyjnych i Wyzwoleniowych na placu Zwycięstwa (dzisiejszy plac Piłsudskiego).



[1] Gmach PKO w Poznaniu, PKO Bank building in Poznań, 1933 [2] Plac Teatralny, Theatre Square, 1946
[3] Hotel Bahrajn, Bahrain Hotel, 1963

Unbuilt designs



Fabryka cukierków. Archiwum rodzinne Candy factory. Family archive

Many of Karpiński's designs, especially those from the period of his studies and immediately after the war, only remained on paper. This was the fate of the first winning competition design for a flagship shop (with Piotr Lubiński), and subsequent projects of shops and candy factories, also developed during the war, for the "Społem" cooperative. During his studies, Karpiński took part in designing model single-family houses, the PKO skyscraper in Poznań, and the complex of the Mechanical Engineering Faculty for the Lviv Polytechnic. He has also designed two airports – one in Oksywie in Gdynia, and the other in the Gocław district of Warsaw. During that time, he worked mainly with Piotr Lubiński and Roman Sołtyński. His dissertation project, a design for a yacht marina, which he defended in 1937, also remained unrealised.

Karpiński's initial post-war projects did not reach implementation stage either. The spatial planning and architectural concept for Marszałkowska street and the centre of Warsaw of 1946, developed in collaboration with Jan Bogusławski, was the first attempt at tackling the theme that would later evolve into the East Wall – the architect's life oeuvre. In the 1940s, Karpiński designed several public buildings: the Agricultural Bank in Rzeszów, nickelodeon in Warsaw's Praga district (together with Adam Krzyszkowski), and also the projects for Plac Teatralny (Theatre Square), Plac Zamkowy (Castle Square), and the building of the Museum of Revolutionary and Liberation Struggle at Plac Zwycięstwa (Victory Square, today's Piłsudski Square).



4



5

Początki kariery



Schody w holu budynku Metalexportu. Archiwum rodzinne Staircase in the hallway of the "Metalexport" building. Family archive

W 1932 roku, jeszcze w trakcie studiów, zmuszony przez sytuację finansową po śmierci ojca, Zbigniew Karpiński rozpoczął pracę zarobkową. W latach 1932–1937 odbył praktykę w pracowni Lucjana Korngolda, głównie realizując projekty wnętrz. Pracował także przy budowie gmachu NIK w pracowni Kazimierza Tołłoczki oraz pracowniach Józefa Szanajcy i Bohdana Pniewskiego. Brał udział w wielu konkursach, niektórych z powodzeniem – między innymi na gmach Sądu w Gdyni czy lotnisko na Oksywiu. Pierwszy wygrany konkurs, na który zgłosił się wspólnie z Piotrem Lubińskim, dotyczył fasady sklepowej. Po uzyskaniu dyplomu w 1937 roku i prawie do samodzielnego wykonywania zawodu otworzył własną pracownię, w której powstały głównie projekty willi i kamienic dla prywatnych inwestorów. Jeszcze przed wojną wspólnie z Maciejem Nowickim rozpoczęli budowę Ośrodka Wychowania Fizycznego przy ulicy Podskarbińskiej. Dokończony już po wojnie obiekt pozostaje jedyną realizacją Nowickiego w Polsce.

Karpiński kochał Warszawę i pomimo wielu wyjazdów i przeprowadzek właśnie to miasto uważał za swoje. Tym silniej wpłynęła na niego wojenna destrukcja miasta. Jeszcze w listopadzie 1944 roku pod pretekstem pozwolenia na ewakuację sklepu, został zaangażowany jako robotnik i w ten sposób mógł wejść na teren miasta. Wjazd do zrujnowanej Warszawy od strony Woli wspomina jako traumatyczne przeżycie – jego oczom ukazał się teren pogorzelska, zagłady i pustki. To w trakcie tej wizyty zrodziła się w nim pewność, że trzeba przywrócić życie miastu i odbudować to, co miało wartość historyczną czy architektoniczną. Zamierzenie to zaczął realizować zaraz po wojnie, podejmując pracę w Biurze Odbudowy Stolicy. Początkowo prowadził inwentaryzację zniszczeń. Pomimo trudnych warunków okres w BOS-ie Karpiński wspomina jako piękne czasy, kiedy powstawały ciekawe i śmiałe projekty nowych dzielnic, placów. On sam zajął się projektem nowego ratusza po praskiej stronie Wisły i placem Teatralnym. W BOS-ie pracował do końca lipca 1946 roku, w tym samym czasie rozpoczął zajęcia ze studentami na Politechnice Warszawskiej, realizował także projekty dla Państwowego Banku Rolnego (do 1952 roku) i Zjednoczonych Pracowni Architektonicznych. W 1949 roku realizuje jedyny w swojej karierze projekt odbudowy zabytku – gmachu Towarzystwa Kredytowego Miejskiego.

Jego późniejsze projekty, realizowane jeszcze w okresie panowania socrealizmu, cechuje jednak wyjątkowa elegancja i powściągliwość formalna. W projektach osiedla przy Kruczej, Polimexu, Metalexportu, Varimpexu czy – w szczególności – Motozbytu widać echa podróży do odbudowującego się po wojennych zniszczeniach francuskiego Hawru. Karpiński z tej wyprawy przywiózł dziesiątki fotografii architektury, zarówno historycznej, jak i najnowszej. Ducha architektury Auguste'a Perreta widać szczególnie w opracowaniu fasad, ich proporcjach i detalu, a także otwartych parterach, przestronnych arkadach i przestrzeni pieszej, która łączy budynki z otoczeniem. Drugim ważnym punktem odniesienia była Finlandia, której architektura imponowała Karpińskiemu jeszcze w okresie międzywojennym. Jak przyznawał sam architekt, Polimeks i Elektrim powstały pod silnym wpływem fińskiego architekta Johana Sigfrida Siréna. Za realizację Metalexportu Zbigniew Karpiński i Tadeusz Zieliński otrzymali w 1956 roku nagrodę Komitetu Urbanistyki i Architektury. Równocześnie z Ambasadą w Chinach realizowaną z Jerzym Kowarskim, projektuje zespół budynków mieszkalnych w kwartale przy Kruczej, Hożej i Marszałkowskiej.

Early career



Zbigniew Karpiński na tle Motozbytu. Archiwum rodzinne Zbigniew Karpiński with the "Motozbyt" building in the background. Family archive

In 1932, while still a student, forced to do so by the family's financial situation after his father's death, Zbigniew Karpiński sought employment. In 1932–1937 he did an apprenticeship with the studio of Lucjan Korngold, working mainly on interior designs. He also worked on the construction of the NIK building in the studio of Kazimierz Tołłoczko, and in the studios of Józef Szanajca and Bohdan Pniewski. He took part in many competitions, some of them successfully – including the Courthouse building in Gdynia and the airport in Oksywie. The first competition that he won, which he entered together with Piotr Lubiński, concerned a shop façade. In 1937, when he obtained his diploma and with it the right to practice independently, Karpiński opened his own studio, which mainly designed villas and tenement houses for private investors. Before the war, together with Maciej Nowicki, they started the construction of the Physical Education Centre at Podskarbińska street. Completed after the war, the building remains the only project by Nowicki in Poland.

Karpiński loved Warsaw and despite his many travels and relocations this was where he considered home. It made the experience of the city's destruction during the war all the harder. In November 1944, under the ruse of a shop evacuation permit, he was employed as a worker and was thus able to enter the city. He recalls the arrival in the ruined Warsaw from the side of Wola as a traumatic experience – he saw burnt earth, annihilation, and emptiness. It was during this visit that he became convinced it would be necessary to restore life to the city, and to rebuild the

substance of historical or architectural value. He began to implement this plan immediately after the war, when he started working in Warsaw's Biuro Odbudowy Stolicy (BOS, or Capital Reconstruction Office). Initially, he kept an inventory of the damage and destruction. Hardships notwithstanding, Karpiński remembered his time at the BOS fondly, with exciting and bold designs for new districts and squares being created. He himself worked on the design for a new town hall on the Praga side of the Vistula, and for Plac Teatralny (Theatre Square). He worked at the BOS until the end of July 1946, during which time he started teaching at the Warsaw Polytechnic, and worked on designs for the State Agricultural Bank (until 1952) and Zjednoczone Pracownie Architektoniczne (United Architectural Studios). In 1949, he completed the only historic monument reconstruction project in his career – the building of the Municipal Credit Society.

His later projects, although developed during the era of socialist realism, exude exceptional elegance and formal restraint. His designs for the housing estate at Krucza, for the Polimex, the Metalexport, the Varimpex or – in particular – for the Motozbyt echo his journey to the French Le Havre, a city that was then rebuilding itself after the war. Karpiński brought dozens of photographs of architecture, both historical and recent, from that trip. The spirit of Auguste Perret's architecture is particularly evident in the design of the façades, their proportions and details, as well as the open ground floors, spacious arcades, and the pedestrian spaces connecting the buildings with their surroundings. The second important point of reference was Finland, whose architecture impressed Karpiński already in the interwar period. As the architect himself admitted, the Polimex and the Elektrim were built under the strong influence of the Finnish architect Johan Sigfrid Sirén. In 1956, Zbigniew Karpiński and Tadeusz Zieliński received the Award of the Town Planning and Architecture Committee for the Metalexport project. Simultaneously with the design of the Polish Embassy in China, implemented with Jerzy Kowarski, Karpiński worked on the complex of residential buildings in the quarter between Krucza, Hoża and Marszałkowska streets. Willa Roberta Biedermana w Kęblinach pod Łodzią (1936–1938)

Karpiński's first large independent project was created thanks to a pre-war architectural competition that he had won. At that time – unlike today – the competitions were open also to students, even before graduation. As Karpiński himself recalls, "in these circumstances, the greatest professional sport was to take part in architectural competitions. This was the one thing that you could do to make a *name* for yourself, so I got to work."

The design by Karpiński, Sieczkowski and Sołtyński is an example of a monumental edifice that is classical in composition, albeit with modern forms building its dynamics. The main upper part, accentuating the entrance to the building with a formally reduced colonnade, is complemented by lower side wings. Their functionalistic aesthetic is emphasized by an arch, adjusting them to the irregular shape of the plot. Inside,

the preserved original elements of the interiors survive to be admired: the courtrooms and anterooms as well as door fittings.

The courthouse design brought Karpiński not only his first large-scale commission, but also an invitation to the studio of Bohdan Pniewski, who at the time was developing a competition design for the Municipal Courts building at Leszno street in Warsaw (today, in part, Aleja Solidarności).



Elewacja budynku Metalexportu, 1955–1956. Fot. Zbyszek Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
 Archiwum Cyfrowego Elevation of the Metalexport building, 1955–1956. Photo by: Zbyszek Siemaszko/ from the collection of Poland's National Digital Archives



2

[1] Ulica Krucza w Warszawie, 1965–1970. Fot. Zbyszek Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
 Krucza street in Warsaw, 1965–1970. Photo by: Zbyszek Siemaszko/ from the collection of Poland's National Digital Archives
 [2] Ulica Krucza w Warszawie, 1965–1970. Fot. Zbyszek Siemaszko/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
 Krucza street in Warsaw, 1965–1970. Photo by: Zbyszek Siemaszko/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Gmach Sądów w Gdyni

pl. Konstytucji 5, Gdynia

1934–1936

współautorzy: Tadeusz Sieczkowski, Roman Sołtyński

Pierwsza duża niezależna realizacja Karpińskiego powstała dzięki wygraniu przedwojennemu konkursowi architektonicznemu. Wówczas – inaczej niż współcześnie – były one otwarte także na studentów, a więc osoby nieposiadające jeszcze dyplomu. Jak wspomina sam Karpiński, „w tych warunkach najwspanialszym sportem zawodowym był udział w konkursach architektonicznych. To jedno dawało wtedy *nazwisko*, a zatem roboty”.

Projekt Karpińskiego, Sieczkowskiego i Sołtyńskiego jest przykładem klasycznego w kompozycji, monumentalnego gmachu, którego dynamikę budują nowoczesnie kształtowane bryły. Główna, wyższa część akcentująca zredukowaną formalnie kolumnadą wejście do budynku dopełniona jest przez niższe skrzydła. Ich funkcjonalistyczną estetykę podkreśla wygięcie po łuku, którym dopasowują się do nieregularnego kształtu działki. We wnętrzach można podziwiać zachowane oryginalne elementy wyposażenia sal rozpraw i holi oraz stolarki drzwiowej.

Projekt sądu przyniósł nie tylko pierwszą dużą realizację, lecz także zaproszenie do pracowni Bohdana Pniewskiego, który opracowywał wówczas projekt konkursowy na gmach Sądów Grodzkich przy ulicy Leszno w Warszawie (dzisiejsza m.in. Solidarności).



Zbigniew Karpiński na tle budowy gmachu sądu w Gdyni. Archiwum rodzinne Zbigniew Karpiński with the Gdynia Courthouse construction site in the background. Family archive

Courthouse in Gdynia

Plac Konstytucji 5, Gdynia

1934–1936

Co-authored by: Tadeusz Sieczkowski, Roman Sołtyński

Karpiński's first large independent project was created thanks to a pre-war architectural competition that he had won. At that time – unlike today – the competitions were open also to students, even before graduation. As Karpiński himself recalls, “in these circumstances, the greatest professional sport was to take part in architectural competitions. This was the one thing that you could do to make a *name* for yourself, so I got to work.”

The design by Karpiński, Sieczkowski and Sołtyński is an example of a monumental edifice that is classical in composition, albeit with modern forms building its dynamics. The main upper part, accentuating the entrance to the building with a formally reduced colonnade, is complemented by lower side wings. Their functionalistic aesthetic is emphasized by an arch, adjusting them to the irregular shape of the plot. Inside, the preserved original elements of the interiors survive to be admired: the courtrooms and anterooms as well as door fittings.

The courthouse design brought Karpiński not only his first large-scale commission, but also an invitation to the studio of Bohdan Pniewski, who at the time was developing a competition design for the Municipal Courts building at Leszno street in Warsaw (today, in part, Aleja Solidarności).

Ambasada Polska w Chinach

1 Ritan Rd., Pekin

1956–1960

współautor: Jerzy Kowarski

mozaiki: Zofia Kowalska

projekt ogrodu: Alina Scholtz

projekt wnętrz i meble: Jerzy Kowarski, Zofia Kowalska, Krystyna Dobrowska

koncepcja kolorystyczna: Jacek i Hanna Żuławscy

Ambasada była jedynym budynkiem poza Warszawą, którego projektowania Karpiński podjął się po wojnie. Koncepcję opracował wspólnie z Jerzym Kowarskim, motywowany nie tylko nagrodą pieniężną, lecz także wizją podróży do Chin. Ich koncepcję wybrano do realizacji spośród około czterdziestu nadesłanych na konkurs prac. Kompleks obejmujący gmach ambasady z recepcją i kinem, rezydencję ambasadora, „budynki społeczne” i mieszkalne oraz hotel w ich projekcie przybrały formę zbliżoną do pałacu Potockich na Krakowskim Przedmieściu. Z lokalnych tradycji zaczerpnięto dachy z okapami kryte dachówką oraz organizację budynków mieszkalnych, zapewniające odporność na duże opady i upał latem. Projekt został przedstawiony do akceptacji w 1955 roku w Pekinie, Karpiński nadzorował go później z Warszawy. Jerzy Kowarski budowie ambasady poświęcił dwa lata, na ten czas przeprowadził się do Chin. Po raz kolejny Karpiński miał szansę odbyć podróż do Pekinu w związku z otwarciem budynku w 1960 roku. Chwalił bardzo dobre wykonawstwo obiektu, dopilnowano najmniejszych szczegółów, między innymi bezbłędnego wykonania Sali lustrzanej.



Ambasada PRL w Pekinie, 1960. Archiwum rodzinne Embassy of the People's Republic of Poland, Beijing, China, 1960. Family archive

Polish Embassy in China

1 Ritan Rd., Pekin

1956–1960

Co-authored by: Jerzy Kowarski

Mosaics by: Zofia Kowalska

Garden design: Alina Scholtz

Interior and furniture design: Jerzy Kowarski, Zofia Kowalska, Krystyna Dobrowska

Colour concept: Jacek and Hanna Żuławscy

The Embassy was the only building outside Warsaw that Karpiński designed after the war. He developed the concept in collaboration with Jerzy Kowarski, motivated not only by a cash prize, but also by the perspective of a trip to China. Their concept was selected for implementation from among about forty submissions. In their design, the complex – including the embassy building with a reception area and a cinema, the ambassador's residence, “social buildings” and residential quarters, and a hotel – took the form reminiscent of the Potocki Palace in Warsaw's Krakowskie Przedmieście. The tiled roofs with eaves and the organization of residential buildings, designed to endure heavy rainfall and summer heat, were derived from the local tradition. The project was presented for approval in 1955 in Beijing; Karpiński later supervised it from Warsaw. Jerzy Kowarski moved to China for two years, for the duration of the embassy's construction. Then Karpiński had a chance to travel to Beijing again, in connection with the building's inauguration in 1960. He praised the highly skilled workmanship, and the attention to the smallest details, including the flawless execution of the hall of mirrors.

Konkurs

Konkurs na Ścianę Wschodnią ogłoszony w 1958 roku, w którym ostatecznie zwyciężył Zbigniew Karpiński, nie był pierwszą próbą znalezienia projektu na zagospodarowanie zniszczonego w czasie wojny centrum Warszawy. Prace (Karpiński w nich uczestniczył) podjęto już w 1946 roku w ramach działań Biura Odbudowy Stolicy, w którym funkcjonowała pracownia ulicy Marszałkowskiej. W 1952 roku zakończono budowę MDM-u przy placu Konstytucji, a w 1951 roku rozpoczęła się trwająca do 1955 roku budowa Pałacu Kultury i Nauki. Rok po rozpoczęciu budowy centralnego obiektu powojennej Warszawy rozpisano konkurs, którego celem było znalezienie odpowiedniej architektonicznej oprawy placu Defilad, łączącej przy tym Pałac z tkanką miasta. Jury pomimo udziału w konkursie trzydziestu dwóch zespołów nie wybrało do realizacji żadnej koncepcji. Projekt przejął powołany pod kierownictwem Józefa Sigalina zespół architektów, którego prace także nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. W 1953 roku rozpisano kolejny konkurs, w którym walczyło dziesięć zespołów. Zadaniem projektantów było znalezienie odpowiedniej formy architektonicznej dla monumentalnej zabudowy strony wschodniej ulicy Marszałkowskiej wysokiej na 32 metry, z 8–9-metrową strefą cokołową, utrzymanej w estetyce socrealistycznej. I znów żaden z nadesłanych projektów nie spełnił oczekiwań organizatorów, wskazano jedynie projekt Jana Bogusławskiego jako podstawę dla dalszych prac oraz konkretne pomysły z kilku projektów, między innymi Zygmunta Stępińskiego i Jana Knothego.

Wraz z zerwaniem z doktryną socrealizmu i kulturalną odwilżą roku 1956 także przed architektami otworzyły się nowe możliwości. W 1958 roku rozpisano konkurs z nowymi założeniami, także programowymi. Chodziło o stworzenie koncepcji prawdziwie wielkomiejskiego centrum z dużą przestrzenią dla handlu, usług i mieszkalnictwa, a także zaproponowanie rozwiązań komunikacyjnych. Istotne było nawiązanie do już istniejących budynków (Adria i tzw. Dom pod sedesami) oraz etapowanie prac. Projekt wybrało jury, w którym zasiadali Zygmunt Dworakowski, Stanisław Albrecht, Piotr Biegański, Adolf Ciborowski, Jerzy Granowski, Romuald Gutt, Wacław Kłyszewski, Bolesław Malisz, Stanisław Plewako, Witold Rogala, Zbigniew Solawa, Marian Sulikowski, Edward Sułkowski, Wacław Tomaszewski, Jan Zachwatowicz i Tadeusz Zieliński. Poza kryteriami kompozycyjnymi i architektonicznymi oceniano także kwestie ekonomiczne i technologiczne. Przyznano dwie równorzędne nagrody – pracy autorstwa Hanny Adamczewskiej, Kazimierza Wejcherta, Jerzego Dobieleckiego, Wacława Jaciowa

i Władysława Jarnickiego oraz Zbigniewa Karpińskiego we współpracy z Zofią Białowąs, Marią Hausman, Hanną Woźniak, Wiesławem Zachem, Markiem Gurowskim i Janem Wasilem. Nagrodzono również prace zespołów Marka Leykama (ocenianą później jako najodważniejszą, ale drogą i skomplikowaną w realizacji) oraz Józefa Zbigniewa Polaka.

Sąd konkursowy docenił w pracy Karpińskiego zaproponowaną dwuplanowość kompozycji urbanistycznej złożoną z pasów zabudowy o różnej wysokości, choć zarzucano jej zbyt małą intensywność zabudowy. Wszystkie prace konkursowe poddane były wielomiesięcznej dyskusji, na prezentacje w Salach Redutowych Teatru Wielkiego przychodziły tłumy zainteresowanych warszawiaków, a lokalna prasa na bieżąco informowała o postępach w debacie. Przeprowadzono także wiele ekspertyz techniczno-ekonomicznych, wykonano porównawcze modele pięciu nagrodzonych prac. Ostateczną decyzję o mianowaniu Karpińskiego generalnym projektantem Ściany Wschodniej podjęto w czerwcu 1959 roku, pół roku po ogłoszeniu wyników konkursu.

Competition

The design competition for the East Wall, announced in 1958, in which Zbigniew Karpiński was ultimately victorious, was not the first attempt to create a concept for the development of the centre of Warsaw that had been destroyed during the war. The first works (in which Karpiński participated) were undertaken as early as 1946, as part of the activities of the Capital Reconstruction Office, which incorporated the studio of the Marszałkowska street project; the announced competition concerned the latter. In 1952, the construction of the MDM residential district at Plac Konstytucji (Constitution Square) was completed, and in 1951 the construction of the Palace of Culture and Science began, which lasted until 1955. A year after the construction of this landmark of post-war Warsaw had begun, a competition was launched to find an appropriate architectural setting for Plac Defilad (Parade Square), that would connect the Palace of Culture with the surrounding urban fabric. Despite the participation of thirty-two teams in the competition, the jury did not choose any of the proposed concepts for implementation. The project was taken over by a team of architects led by Józef Sigalin, whose work also failed to bring the desired result. In 1953, another competition was announced, in which ten teams competed. The designers' task was to find a suitable architectural setting for the monumental buildings on the eastern side of Marszałkowska street, which were 32 meters high, with an 8-9-meter-high plinth zone, following the socialist realism aesthetic. Again, none of the submitted designs met the organizers' expectations; only Jan Bogusławski's concept was indicated as the basis for further work along with specific ideas from several other concepts, including Zygmunt Stępiński's and Jan Knothe's.

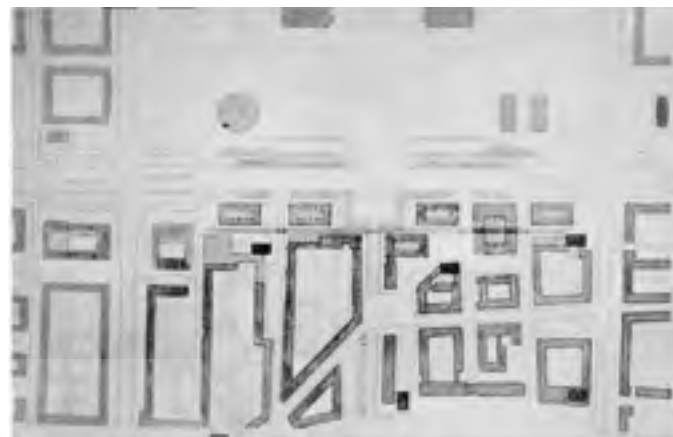
With the break away from the doctrine of socialist realism and the cultural "Thaw" of 1956, new opportunities also opened up for architects. In 1958, a competition was launched with completely new set of assumptions, including the functional program. The task for the designers was to create the concept of a truly metropolitan centre, with a large space for trade, services, and housing, as well as to propose communication solutions. It was important to refer to the already existing buildings ("Adria" and the so-called "Dom pod sedesami" or "Lavatory-seat house"), and to plan the works in stages. The project was selected by a jury consisting of Zygmunt Dworakowski, Stanisław Albrecht, Piotr Biegański, Adolf Ciborowski, Jerzy Granowski, Romuald Gutt, Wacław Kłyszewski, Bolesław Malisz, Stanisław Plewako, Witold Rogala, Zbigniew Solawa, Marian Sulikowski, Edward Sułkowski, Wacław Tomaszewski, Jan Zachwatowicz, and Tadeusz Zieliński. Apart from the compositional and architectural criteria, economic and technological issues were also assessed. Two equal prizes were awarded – for

submission No. 36 by Hanna Adamczewska, Kazimierz Wejchert, Jerzy Dobielecki, Wacław Jaciow and Władysław Jarnicki; and for submission No. 31 by Zbigniew Karpiński in cooperation with Zofia Białowąs, Maria Hausman, Hanna Woźniak, Wiesław Zach, Marek Hurowski, and Jan Wasił. The works by Marek Leykam's team (later assessed as the boldest – albeit expensive and complicated to implement) and Józef Zbigniew Polak were also distinguished.

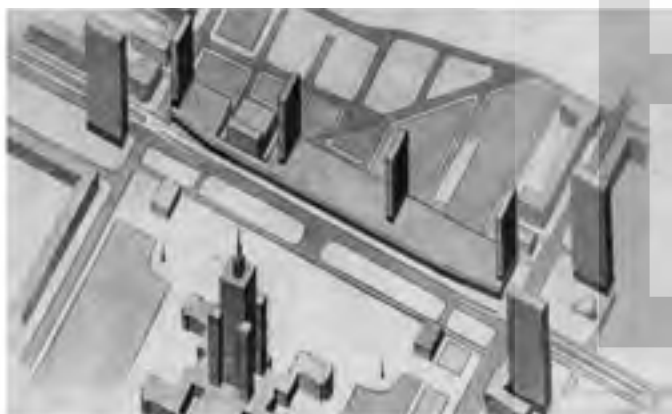
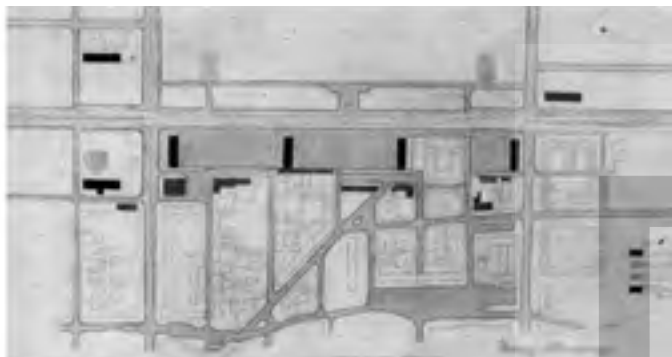
In Karpiński's work, the jury appreciated the proposed double-plane design of the urban layout, consisting of strips of buildings of different heights, although the design was also criticised for insufficient building density. All the competition entries were subject to discussions dragging for months; crowds of curious residents of Warsaw attended presentations in the former ballrooms of the Teatr Wielki, and local press kept the public informed about the progress of the debate. A number of technical and financial expert studies were also conducted, and comparative models of the five winning works were prepared. The final decision to appoint Karpiński as the General Designer of the East Wall was taken in June 1959, six months after the announcement of the competition results.



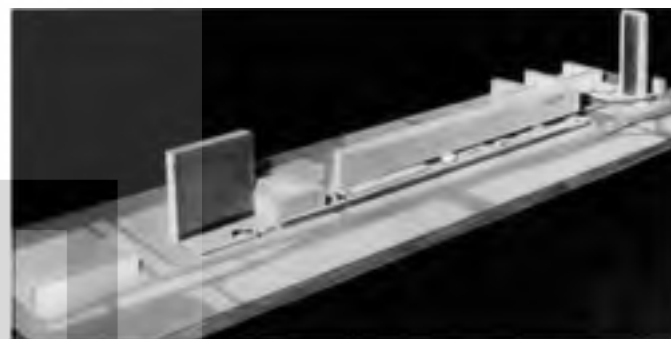
I Nagroda, praca nr 36, autorzy: H. Adamczewska, K. Wejchert, J. Dobielecki, W. Jaciow, W. Jarnicki, źródło: „Architektura” First Prize, entry No. 36, authors: H. Adamczewska, K. Wejchert, J. Dobielecki, W. Jaciow, W. Jarnicki, source: „Architektura” journal



I Nagroda, praca nr 31, autor: Zbigniew Karpiński z zespołem, źródło: „Architektura” First Prize, entry No. 31, author: Zbigniew Karpiński and team, source: „Architektura” journal

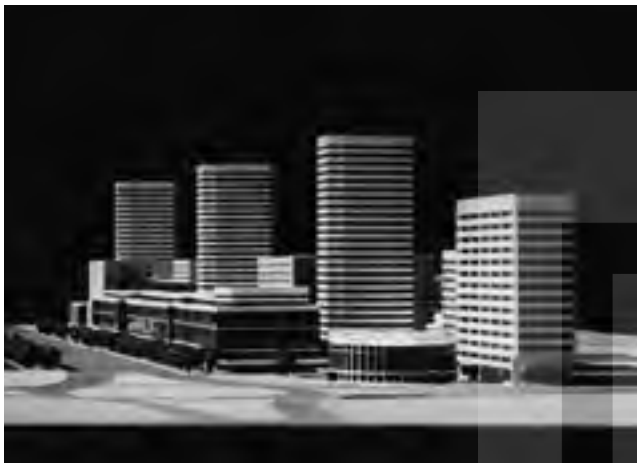


II Nagroda, praca nr 5, autorzy: M. Leykam, C. Czulowski, A. Dzierżawski, Z. Pawelski, źródło: „Architektura” Second Prize, entry No. 5, authors: M. Leykam, C. Czulowski, A. Dzierżawski, Z. Pawelski, source: „Architektura” journal



II Nagroda, praca nr 29, autorzy: J. Z. Polak, S. Czajowski, H. Frey, M. Krwawicz, M. Ochnio, źródło: „Architektura” Second Prize, entry No. 29, authors: J. Z. Polak, S. Czajowski, H. Frey, M. Krwawicz, M. Ochnio, source: „Architektura” journal

Ewolucja projektu

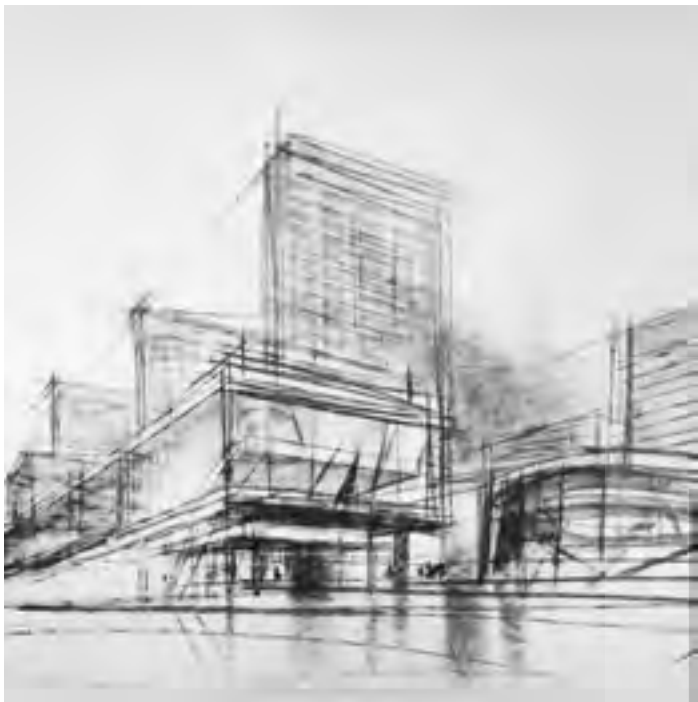


Makieta Ściany Wschodniej, 1963. Archiwum rodzinne Mockup of the East Wall development, 1963. Family archive

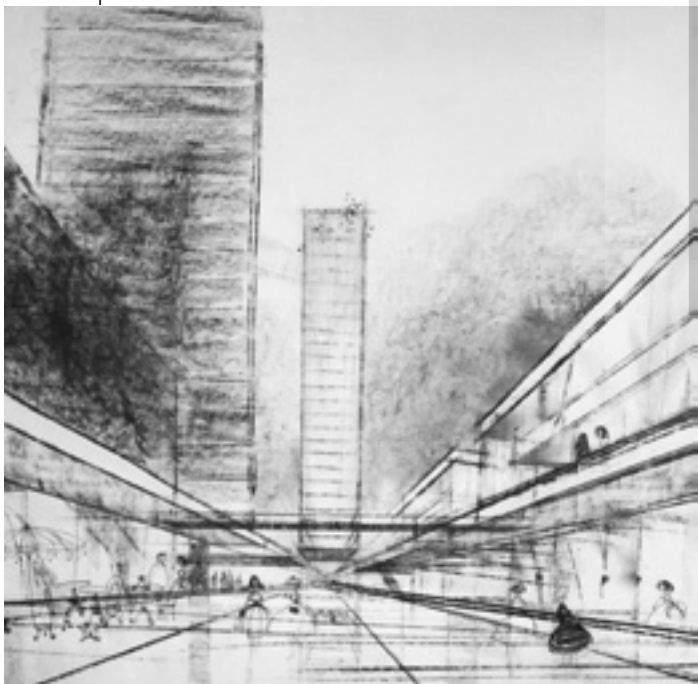
Wygrana w konkursie była dopiero początkiem prac koncepcyjnych. Pracownia Ściany Wschodniej, której generalnym projektantem Karpiński został mianowany w 1959 roku, składała się początkowo z niewielkiego grona stałych współpracowników – Jana Klewina, Tadeusza Kobylńskiego i asystentów. Wraz z poszerzającym się zakresem prac do zespołu dołączyli Andrzej Kaliszewski, Jerzy Jakubowicz, Zbigniew Wacławek, Andrzej Sierakowski, a po powrocie z Pekinu Jerzy Kowarski. Wspierał ich zespół wielu młodych architektów i architektek. Rolą Zbigniewa Karpińskiego było koordynowanie prac i czuwanie nad wszystkimi działaniami biura; kierownikiem pracowni został Jan Klewin, a za poszczególne części projektu odpowiadali ich główni projektanci. Jak wspomina Andrzej Kaliszewski, „Ściana Wschodnia rodziła się z twórczego dialogu, w którym Profesor zachował dla siebie rolę arbitra”. Ceniono możliwość dialogu, jednak Karpiński bardzo dbał, by trzymano się jego koncepcji. Główne prace projektowe trwały do czerwca 1960 roku, wtedy to rezultaty zaprezentowano na posiedzeniu Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z Józefem Cyrankiewiczem na czele. Projekt został przyjęty, jednak wbrew oczekiwaniom architektów nie zatwierdzono proponowanej wysokości wieżowców. Na

skutek źle układającej się współpracy kilka miesięcy później stanowisko Klewina przejął Kowarski.

Znana dziś forma Ściany Wschodniej zmaterializowała się po raz pierwszy w formie makiety wykonanej z plasteliny. Projekt obejmował pierwszy pas zabudowy z Rotundą, trzema Domami Towarowymi i Sezamem, Pasaż z zadaszeniami i zielonymi klombami. Drugi rząd zabudowy składał się z trzech 80-metrowych punktowców, bloków, kina Relax i Zodiaku. Budynki mieszkalne odseparowano od uciążliwości ruchu ulicy Marszałkowskiej, a ich okna miały wychodzić na spokojny Pasaż. Na makiecie zaznaczono także niezrealizowane nigdy wieżowce Prasy i Chemii – najwyższe, domykające kompozycję na dwóch jej przeciwległych końcach, zdaniem samego Karpińskiego najważniejsze elementy założenia, które wraz z PKiN miały stanowić o charakterze placu Defilad. To w tym projekcie skrzyżowanie ulicy Marszałkowskiej z Alejami Jerozolimskimi przybrało formę ronda, przejścia dla pieszych przeniesiono pod ziemię, a dostawy do wszystkich obiektów usługowych zlokalizowano w podziemiach pod pasażem z wjazdami z ulic poprzecznych.



1



2

[1] Szkic założenia Ściany Wschodniej z Rotundą, 1960. Archiwum rodzinne Sketch of the East Wall development with the Rotunda, 1960. Family archive [2] Szkic Pasażu Śródmiejskiego, 1960. Archiwum rodzinne Sketch of the Midtown Passage, 1960. Family archive

NI
A:U



Pracownia Zbigniewa Karpińskiego. Archiwum rodzinne Zbigniew Karpiński's studio. Family archive

Evolution of the design



Fotografia makiety urbanistycznej założenia Ściany Wschodniej. Archiwum rodzinne
Photograph of the mockup of the East Wall development. Family archive

Winning the competition was just the beginning of work on the concept. The East Wall Design Studio, where Karpiński was appointed general designer in 1959, initially consisted of a small group of regular collaborators – Jan Klewin, Tadeusz Kobylński, and assistants. Along with the expanding scope of work, the team was joined by Andrzej Kaliszewski, Jerzy Jakubowicz, Zbigniew Wacławek, Andrzej Sierakowski, and after his return from Beijing, also Jerzy Kowarski. They had the support of a team of many young architects, men and women. Zbigniew Karpiński's role was to coordinate the efforts and watch over the work of the entire studio; Jan Klewin was appointed as the studio manager, and main designers were allocated to the individual parts of the project. Andrzej Kaliszewski recalls, "The East Wall was born out of a creative dialogue in which the Professor retained the role of an arbiter". The possibility of dialogue was appreciated, but Karpiński took great care to avoid deviations from his own concept. The main designing works lasted until June 1960, when the results were presented at the meeting of the Economic Committee of the Council of Ministers headed by Józef Cyrankiewicz. The design was approved, but contrary to the architects' expectations, the proposed height of the skyscrapers was not. As a result of ineffective collaboration, a few months later Klewin's position was taken over by Kowarski.

The form of the East Wall as we know it first materialized as a mock-up made of plasticine in the original studio headquarters above the "Praha" bar in Aleje Jerozolimskie. The project included the first row of buildings with the Rotunda, the three Department Stores, the "Sezam", and the covered Passage with green flowerbeds. The second row of buildings consisted of three 80-meter high tower blocks, the "Relax" cinema, and the "Zodiak". Residential buildings were separated from the nuisance of Marszałkowska street traffic, and their windows faced the quiet Midtown Passage. The model also shows the skyscrapers of "Prasa" and "Chemia" that ultimately have not been built – the two tallest structures, closing the composition at its two opposite ends, and according to Karpiński himself, the most important elements of the layout, which, together with the Palace of Culture and Science, were to make up the character of Plac Defilad. In this concept, the intersection of Marszałkowska and Aleje Jerozolimskie streets took the form of a roundabout, pedestrian crossings were moved underground, and supply entrances to all service facilities were located underground below the Passage, with access from transverse streets.

Zagraniczne inspiracje

W 1958 roku, w trakcie prac nad projektem konkursowym Ściany Wschodniej, Karpiński udał się do Moskwy jako delegat na Międzynarodowy Kongres Unii Architektów. W swoich wspomnieniach zwraca uwagę na opinie delegacji francuskiej, która szczerze krytykowała nową architekturę czasów stalinizmu, nieludzką skalę zabudowy i ulic. Uwagi te odnotuje jako istotne dla swojego projektu.

Wątek francuski w projekcie Ściany Wschodniej powraca w formie niezrealizowanego wieżowca u zbiegu ulic Świętokrzyskiej i Marszałkowskiej, który miał łudząco przypominać paryską Tour Montparnasse. Zdjęcia tego budynku Karpiński w prywatnym albumie umieścił zresztą zaraz obok fotografii makiety swojego projektu.

Wielkie wrażenie zrobiła na nim Finlandia. Pierwszy raz był tam już po wygraniu konkursu na Ścianę Wschodnią, ale przed ukończeniem ostatecznego projektu, wiosną 1960 roku. Otrzymał wtedy podróż studyjną na temat śródmiejskich pasażów handlowych do Rotterdamu, Sztokholmu, Kopenhagi i właśnie Finlandii, gdzie cała nowa architektura stała się mu bliska przez swą prostotę, skalę i szczególną dbałość o relację z kontekstem. Dwuplanowość założenia Ściany została zaś zainspirowana projektem Alvara Aalto w nowym centrum Helsinek z 1958 roku. Dzięki tym podróżom i stałym kontaktom z międzynarodowym środowiskiem architektów Ściana Wschodnia zgodna była z najnowszymi trendami w projektowaniu śródmiejskich zespołów urbanistycznych.



Lijnbaan, Rotterdam, 1967. Fot. Jack de Nijs, Fotocollectie Anefo / Nationaal Archief, CC0
Lijnbaan, Rotterdam, 1967. Photo by: Jack de Nijs, Fotocollectie Anefo / Nationaal Archief, CC0

Foreign inspirations

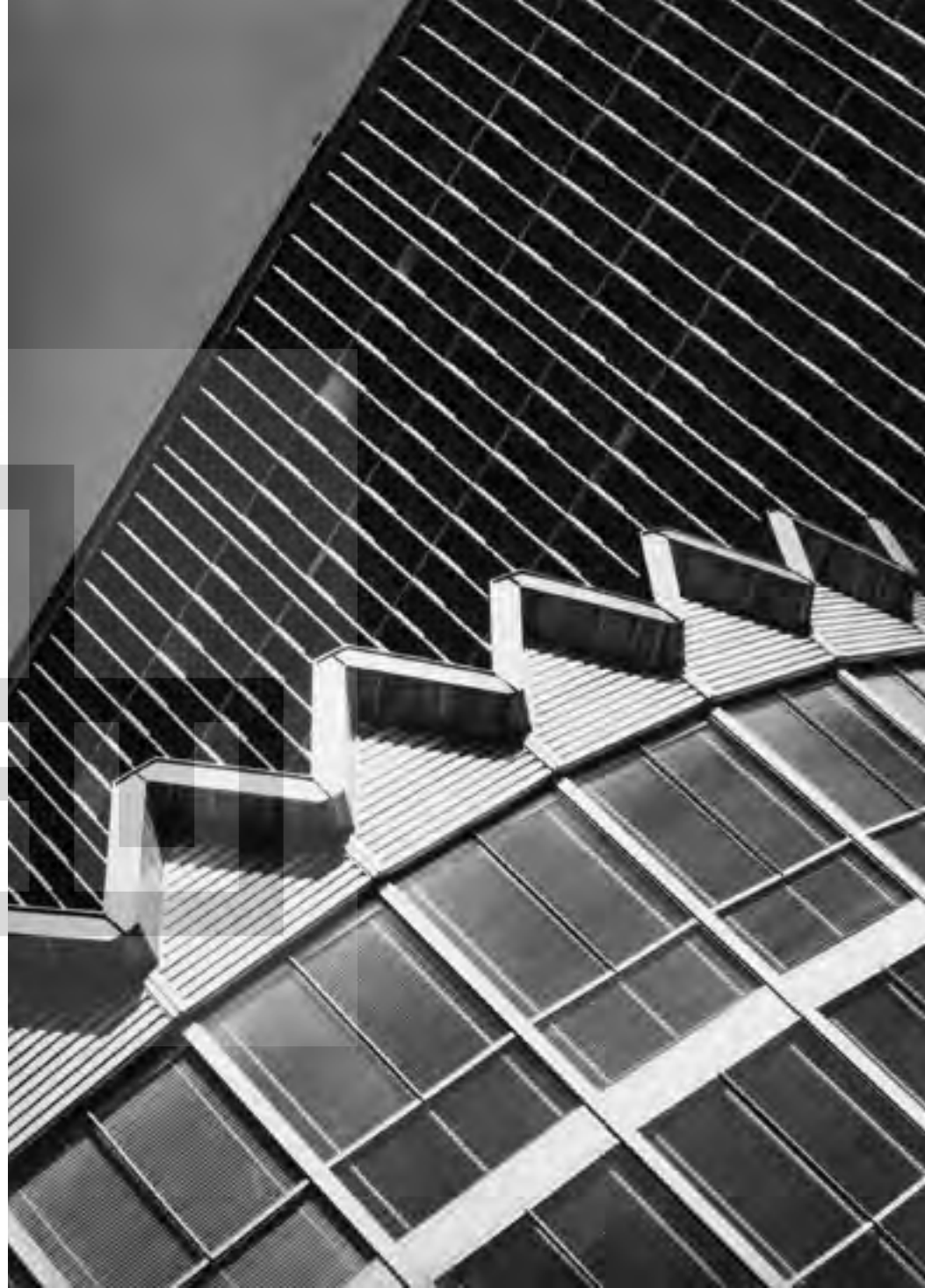
In 1958, while working on the East Wall competition project, Karpiński travelled to Moscow as a delegate to the International Congress of the Union of Architects. In his memoirs, he draws attention to the opinions of the French delegates, who sincerely criticized the new architecture of the Stalinist era, the inhuman scale of the buildings and the streets. He took a note of these comments as relevant to his project.

The French theme in the East Wall project returns in the form of an unrealized skyscraper at the intersection of Świętokrzyska and Marszałkowska streets, which was supposed to resemble the Parisian Tour Montparnasse. In fact, Karpiński put photographs of this very building in his private album right next to the photographs of the model of his own project. Finland also made a great impression on him. His first visited Finland after winning the competition for the East Wall, but before developing its final design, in the spring of 1960. He then made a study trip focusing on inner-city shopping arcades – to Rotterdam, Stockholm, Copenhagen, and again to Finland, where he was drawn to the latest architecture due to its simplicity, scale, and exceptional care for the relationship with the context. The two-plane character of the Wall was inspired by Alvar Aalto's 1958 design for the new centre of Helsinki. Thanks to these travels, and to continued contacts with the international community of architects, the East Wall was following the latest trends in the design of downtown urban complexes.

Ściana Wschodnia



The East Wall



Fasady Rotundy PKO i gmachu Uniwersalu. Archiwum rodzinne building. Family archive Façade of the PKO Rotunda and the "Universal"

Wieżowce



Widok z budynku PAST, 1966. Fot. Zbyszek Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego View from the PAST building, 1966. Photo by: Zbyszek Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Wieżowce mieszkalne

ul. Chmielna 35, ul. Zgoda 12

współautor: Zbigniew Waclawek

konstrukcja: Włodzimierz Wojnowski

Wieżowiec mieszkalny

ul. Świętokrzyska 35

współautorzy: Jan Klewin, Marcin Bogusławski

konstrukcja: Włodzimierz Wojnowski

O projekt trzech wieżowców mieszkalnych Zbigniew Karpiński musiał stoczyć największy bój. Z przyczyn ekonomicznych zdecydowano o obniżeniu wieżowców z planowanych 80 do 50 metrów. Taka zmiana zaburzyłaby proporcje całej kompozycji urbanistycznej, a wieżowce przestały być widoczne zza domów towarowych – upadłaby więc koncepcja kilku następujących po sobie planów w układzie Ściany Wschodniej. W czerwcu 1960 roku Karpiński, jako generalny projektant, oraz Jan Klewin, jako kierownik pracowni, zaprezentowali projekt Komitetowi Ekonomicznemu Rady Ministrów. Projekt przyjęto, jednak nie uwzględniono wysokości wieżowców. Karpiński wielokrotnie interweniował w Stołecznej Radzie Narodowej, Komitecie Urbanistyki i Architektury czy u naczelnego architekta Warszawy. W przypadku braku zgody na proponowaną przez niego wysokość budynków był przygotowany na złożenie dymisji. Z pomocą przyszedł Tadeusz Ptaszycki, ówczesny prezes SARP, który zorganizował spotkanie z Zenonem Kliszką, najbliższym współpracownikiem Władysława Gomułki. Na podstawie zaprezentowanych przez Karpińskiego rysunków i obliczeń ekonomicznych oraz w sytuacji zaniepokojenia środowiska

architektonicznego sprawę ponownie rozpatrzyło Biuro Polityczne. Kilka dni później zatwierdzono projekt na 24 kondygnacje – czyli mniej więcej 80 metrów wysokości, zabezpieczono także odpowiednie zasoby stali.

Wieżowce cechowały także funkcjonalnie rozplanowane mieszkania (pomimo narzuconych normatywów), zaprojektowane z dużą dbałością strefy wejściowe z mozaikami i recepcją oraz dopracowana tektonika fasady budowana naprzemiennymi białoczarnymi pasami prążkowanego aluminium i międzyokiennych płyt. Poziome podziały podkreślane były przez pasmowe okna i loggie.



Jeden z punktów Ściany Wschodniej, 1969. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego One of the tower blocks of the East Wall, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

Tower blocks



Widok z hotelu Polonia, 1966–1969. Fot. Zbyszko Siemaszko / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego View from the Polonia Hotel, 1966–1969. Photo by: Zbyszko Siemaszko / from the collection of Poland's National Digital Archives

Residential tower blocks

35 Chmielna street, 12 Zgoda street

co-authored by: Zbigniew Waclawek

structural design: Włodzimierz Wojnowski

Residential tower block

35 Świętokrzyska street

co-authored by: Jan Klewin, Marcin Bogusławski

structural design: Włodzimierz Wojnowski

The design of three residential high-rise buildings, developed together with Zbigniew Waclawek, Jan Klewin and Marcin Bogusławski, required more than usual amount of struggle on the part of Zbigniew Karpiński. For economic reasons, it was decided that the height would be reduced from the planned eighty meters down to fifty. Such a change would completely distort the proportions of the entire urban composition, and the tower blocks would cease to be visible from behind the department stores – therefore, the whole concept of consecutive planes in the East Wall layout would collapse. In June 1960, Karpiński as the general designer and Jan Klewin as the head of the studio presented the project to the Economic Committee of the Council of Ministers. The project was accepted, but no provisions were made for the height. Karpiński repeatedly intervened with the National Council of the Capital City of Warsaw, with the Town Planning and Architecture Committee, and with the chief architect of Warsaw. He was prepared to submit his resignation in the event of rejecting the proposed height of the buildings. Tadeusz Ptaszycki, the then president of SARP, came to the rescue and organized a meeting with Zenon Kliszka, secretary of the Central Committee, who was also the deputy speaker of the Sejm (Parliament). On the basis of the drawings, charts, and economic calculations presented by Karpiński, and in the face of the architec-

tural community's concern about the reduction in the value of the concept, the Political Bureau had to reconsider their position. A few days later, the 24-story design was approved – roughly eighty meters high, and adequate steel resources were secured.

The completed tower blocks, with their characteristic bent sides, featured functionally arranged flats (going against the imposed standards), carefully designed entrance zones with mosaics and a reception area. Alternating black and white stripes of ribbed aluminium and inter-window panels built the refined tectonics of the façade, whereas the bands of windows and loggias emphasized the horizontal divisions.



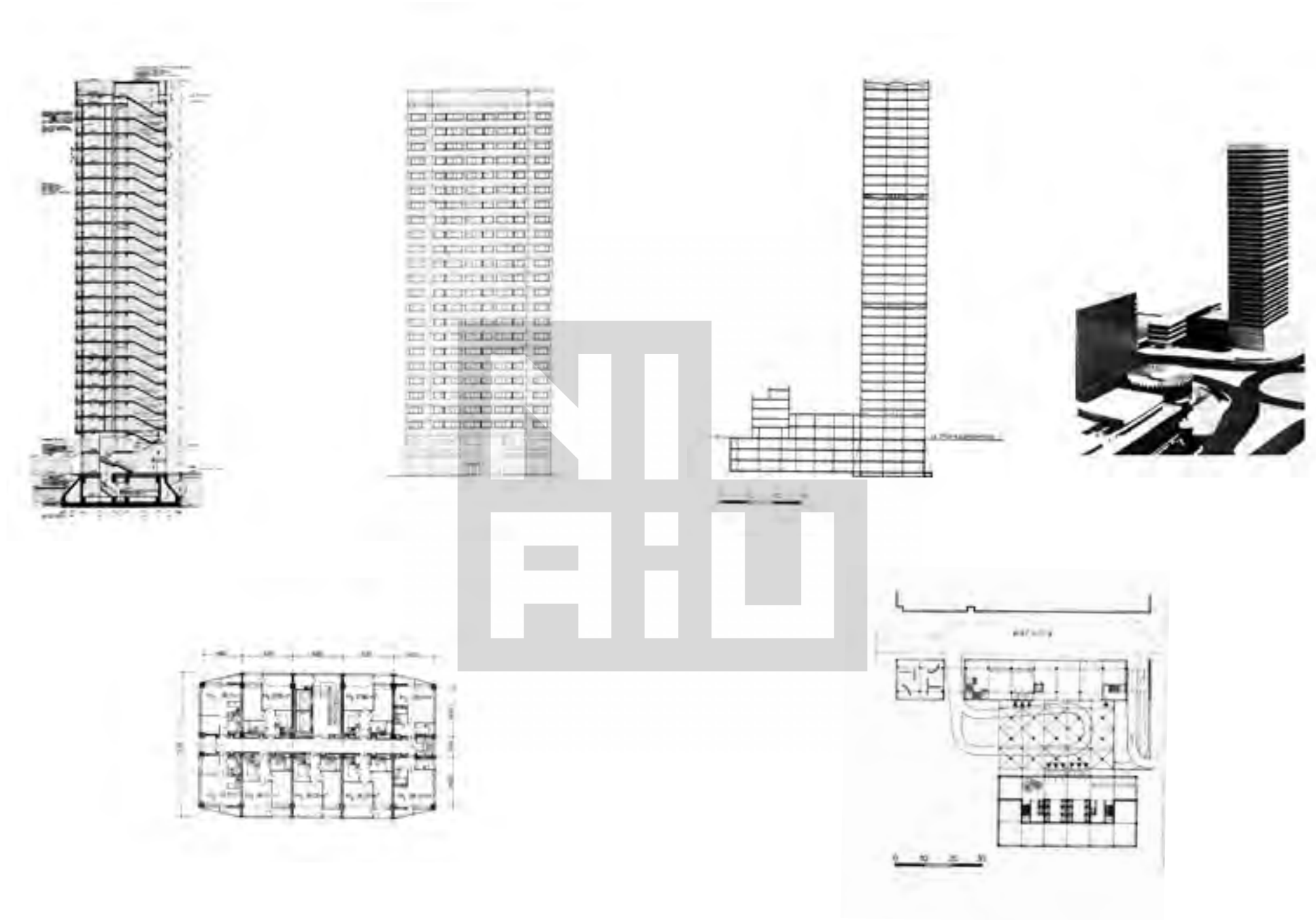
Punktowiec Ściany Wschodniej przy ulicy Świętokrzyskiej 35 widziany z Pasażu Śródmiejskiego, 1973. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Tower block in the East Wall at number 35 in Świętokrzyska street, seen from the Midtown Passage, 1973. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives



Zbigniew Karpiński z dziennikarzem na budowie Ściany Wschodniej, 1965. Archiwum rodzinne Zbigniew Karpiński with a journalist at the East Wall construction site, 1965. Family archive



Budowa Ściany Wschodniej, na pierwszym planie wieżowiec przy ulicy Zgoda 13. Archiwum rodzinne Construction of the East Wall. In the foreground: tower block at number 13 in Zgoda street. Family archive



Rotunda Banku PKO



Widok na Rotundę PKO od strony ulicy Marszałkowskiej, 1966. Archiwum rodzinne View of the PKO Rotunda seen from Marszałkowska street, 1966. Family archive

ul. Marszałkowska 100/102
powstanie: 1966, zburzenie: 2017
współautor: Jerzy Jakubowicz
konstrukcja: Stanisław Więcek, Włodzimierz Wojnowski

Budynek Rotundy Banku PKO był niewątpliwie ikonyczną realizacją, wyróżniającą się formą na tle prostopadłościennych brył kompleksu. Powstanie Rotundy było rezultatem zmian wprowadzonych w projekcie już po wygraniu przez zespół Karpińskiego konkursu w 1959 roku. Początkowo płaską bryłę przyziemia Uniwersalu zastąpił plac z okrągłym budynkiem o ekspresyjnie uformowanym dachu. Za jego projekt odpowiedzialny był Jerzy Jakubowicz, koncepcję nowatorskiej konstrukcji stalowej opracowali Stanisław Więcek i Włodzimierz Wojnowski. Sztandarowy oddział PKO otwarto w 1966 roku. Przezierną elewację z dużych szklanych tafli przecinały wyraźne podziały pionowe i dwa poziome pasy akcentujące kondygnacje. Nad wejściami do budynku zastosowano charakterystycznie wygięte daszki, które zyskały neonową oprawę. Całość wieńczył dach o charakterystycznym ząbkowaniu i nachyleniu dodającym bryle dynamiki. Wystający poza lico fasady zygzak budował mocny światłocień na wykończonej aluminium i drewnem elewacji. Przestronne wnętrza wykończone przede wszystkim drewnem mieściły sale obsługi klientów.

Trzydzieści lat od otwarcia budynku doszło do tragicznego w skutkach wybuchu gazu. W katastrofie 15 lutego 1979 roku życie straciło czterdzieści dziewięć osób, a ponad sto trzydzieści zostało rannych. Odbudowana w zaledwie osiem miesięcy Rotunda zmieniła nieco wyraz architektoniczny. Przezroczyste szyby zamieniono na refleksyjne, o grafitowym odcieniu, które miały pomóc w utrzymaniu lepszych warunków termicznych wnętrza.

Rotunda of the PKO Bank



Wnętrze Rotundy PKO w dniu otwarcia, 1966. Archiwum rodzinne Interior of the PKO Rotunda on its day of opening, 1966. Family archive

100/102 Marszałkowska street
built: 1966, demolished: 2017
co-authored by: Jerzy Jakubowicz
structural design: Stanisław Więcek, Włodzimierz Wojnowski

The building of the Rotunda of the PKO Bank was without a doubt an iconic project, whose form made it stand out against the background of cuboid shapes of the East Wall. The creation of the Rotunda was the result of changes introduced to the design after Karpiński's team won the competition in 1959. The initially flat structure of the "Universal" ground floor was replaced with a plaza, where a circular building was added with an expressively shaped roof. Jerzy Jakubowicz was responsible for its design, whereas the concept for an innovative steel structure was developed by Stanisław Więcek and Włodzimierz Wojnowski. The flagship branch of the PKO Bank was inaugurated in 1966. The translucent façade made of large glass panes was intersected by clear horizontal divisions and two horizontal stripes accentuating the storeys. Above the entrances to the building, characteristic curved roofs have been fitted and equipped with neon lights. The whole was crowned with a roof, bearing a characteristic serration and a slope that added dynamics to the form. The zig-zag projecting beyond the frontage created a strong chiaroscuro on the façade that was finished with aluminium and wood. The spacious interior, clad with wood in most part, housed customer service facilities. Thirteen years after the building's launch, there was a tragic gas explosion. In the accident on 15 February 1979, forty-nine people lost their lives and more than one hundred and thirty were injured. Rebuilt in just eight months, the

Rotunda slightly changed its architectural appearance. The transparent panes were replaced with reflective ones, with a shade of charcoal grey, to help maintain better thermal conditions in the interior.



Wybuch gazu w Rotundzie PKO, 15 lutego 1979. Fot. Maciej Klos / PAP Gas explosion at the PKO Rotunda, 15 February 1979. Photo by: Maciej Klos / PAP



Rotunda PKO, Widok od strony ul. Marszałkowskiej, 1966–1969. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Rotunda PKO, View from Marszałkowska Street, 1966–1969 / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Biurowiec Centrali Handlu Zagranicznego „Universal”



Widok na Ścianę Wschodnią od strony pawilonu Cepelii, 1967. Archiwum rodzinne View of the East Wall, seen from the "Cepelia" pavilion, 1967. Family archive

Al. Jerozolimskie 44
powstanie: 1965, zburzenie: 2016/2017
współautorzy: Jerzy Jakubowicz, Jerzy Kowarski

Universal jako dość standardowy budynek biurowy pełnił w kompozycji Ściany Wschodniej przede wszystkim rolę tła dla sąsiedniej Rotundy i domykał kompozycję układu urbanistycznego od strony Alei Jerozolimskich. Prosty program budynku wpłynął w tym wypadku pozytywnie na wygląd gmachu zaprojektowanego przez Jerzego Kowarskiego zgodnie z wytycznymi Zbigniewa Karpińskiego. Biurowiec o powściągliwej architekturze cechowały bardzo proste podziały ścian kurtynowych i wyważone proporcje. Główna bryła biurowa była wysunięta ponad odrębny wizualnie cokół budynku, mieszczący lokale usługowe, między innymi biura Orbisu. Jego skala nawiązywała do gabarytów Pasażu Śródmiejskiego i nadawała budynkowi ludzkiej skali, wiążąc go z otaczającą przestrzenią publiczną. W ramach kolejnych modernizacji w następnych dekadach dobudowano od strony wschodniej zewnętrzną bryłę klatki schodowej o zaokrąglonych narożnikach oraz wymieniono panele okładzin elewacyjnych, co nadało budynkowi charakterystyczny brązowy kolor, utrzymany aż do rozbioru.

“Universal” Foreign Trade Enterprise



Widok na Ścianę Wschodnią od strony hotelu Metropol, 1967. Archiwum rodzinne View of the East Wall seen from the Metropol Hotel, 1967. Family archive

44 Aleje Jerozolimskie
built: 1965, demolished: 2016/2017
co-authored by: Jerzy Jakubowicz, Jerzy Kowarski

In the configuration of the East Wall, the “Universal” – as a fairly standard office building – served primarily as a background for the neighbouring “Rotunda” and completed the composition of the urban layout on the Aleje Jerozolimskie end. In this case, its simple program had a positive impact on the appearance of the building designed by Jerzy Kowarski, following Zbigniew Karpiński’s guidelines. The office building of a restrained architectural form was characterized by very simple curtain wall divisions and balanced proportions. The main office block protruded above the visually distinguished pedestal of the building, housing commercial premises, including the offices of “Orbis”. Its scale corresponded to the scale of the Midtown Passage and gave the building a human dimension, linking it with the surrounding public space. As part of subsequent modernizations in the following decades, the external staircase with rounded corners was added on the eastern side, and façade cladding panels were replaced, which gave the building its characteristic brown colouring, maintained until its demolition.

Pasaż Śródmiejski

Przestrzeń Pasażu Śródmiejskiego (ob. Wiecha) miała koncentrować ruch pieszego, odseparowany od kołowego. Spokojniejsza niż położone od strony ruchliwej Marszałkowskiej podcienia Domów Towarowych Centrum, promenada ta była punktem spajającym cały program handlowo-usługowy i rozrywkowy Ścian Wschodniej. Nie chodziło jednak tylko o komunikację – zadaszenia, ażurowe wiaty i klomby kwiatów składały się na specyficzny charakter pieszego ulicy, zachęcającej do spędzenia w niej więcej czasu. Niezrealizowane przebicie przez budynek banku (tzw. Dom pod sedesami) sprawiło, że Pasaż nigdy nie uzyskał pełnej spójności i połączenia z przestrzenią za Sezamem.



Zbigniew Karpiński w Pasażu Śródmiejskim, 1969. Archiwum rodzinne Zbigniew Karpiński in the Midtown Passage, 1969. Family archive

Midtown Passage

The space of Midtown Passage (Pasaż Śródmiejski, today Pasaż Wiecha) was meant to converge pedestrian traffic, separated from the car traffic. Quieter than the arcades of the "Centrum" Department Stores on the side of the busy Marszałkowska street, this promenade was the focal point connecting the entire commercial, service and entertainment program of the East Wall. However, it was not only about communication – the canopies, breezeways, and flower beds made up the specific character of the pedestrian street, encouraging passers-by to spend more time there. Because the projected passageway through the bank building (the so-called "Dom pod sedesami" or "lavatory-seat house") was never constructed, the Midtown Passage never gained a complete unity and connectivity with the space behind the "Sezam".



Pasaż Śródmiejski, 1971. Fot. Zbigniew Wdowiński / PAP Midtown Passage, 1971. Photo by: Zbigniew Wdowiński / PAP

Bar i kawiarnia Zodiak



Kawiarnia Zodiak, 1969. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego "Zodiak" café-bar, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

ul. Widok 24, 26, Pasaż Wiecha 4
współautorzy: Jan Bogusławski, Bohdan Gniewiewski

Największa inwestycja gastronomiczna lat sześćdziesiątych w Warszawie – Zodiak z kawiarnią na trzysta miejsc i barem samoobsługowym przewidzianym na osiem tysięcy klientów dziennie – została zaprojektowana pod kierunkiem Zbigniewa Karpińskiego przez Jana Bogusławskiego i Bohdana Gniewiewskiego. Kompleks składa się z dwóch pawilonów połączonych z wieżowcem mieszkalnym usytuowanym od strony ulicy Widok. Bardziej otwarta, przeszklona część kawiarniana oferowała taras na dachu i przestronne wnętrza na parterze otwierające się na skwer z sadzawką. Funkcjonowała jako część przestrzeni publicznej, co podkreślały zewnętrzne schody i przejścia. Wyraz plastyczny części barowej o bardziej zamkniętej, większej bryle, budowały przede wszystkim nawiązujące do nazwy obiektu dekoracje – zewnętrzne neony ze znakami zodiaku i zdobiące wnętrza dekoracje plastyczne.



Widok nocny od strony ulicy Marszałkowskiej, 1969–1971. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego "Zodiak" café-bar. Neon decorations in the form of the signs of zodiac, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

“Zodiak” (Zodiac) bar and café



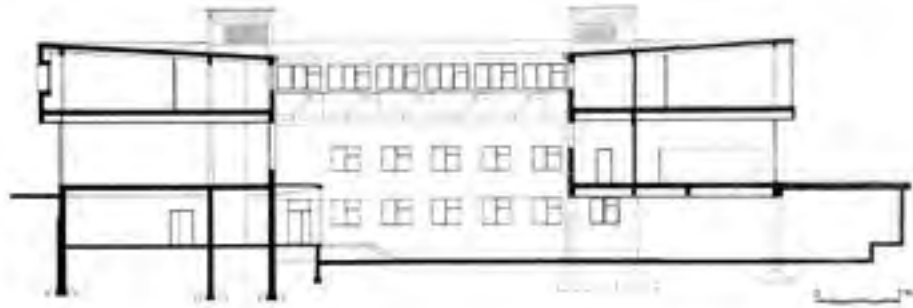
Widok na Pasaż Śródmiejski i bar Zodiak. Archiwum rodzinne View of the Midtown Passage and the “Zodiak” bar. Family archive

24, 26 Widok street, 4 Pasaż Wiecha
co-authored by: Jan Bogusławski, Bohdan Gniewiewski

The largest gastronomy project of the 1960s Warsaw – “Zodiak” housing a café with three hundred seats, and a self-service bar capable of serving eight thousand customers a day – was designed under the direction of Zbigniew Karpiński by Jan Bogusławski and Bohdan Gniewiewski. The complex consists of two pavilions connected with a residential tower block on the side of Widok street. The more open, glazed part of the café featured a roof terrace, and spacious interiors on the ground floor opening onto a square with a pond. It functioned as part of the public space, which was emphasized by exterior stairs and passages. The artistic expression of the bar area, with a more closed and more bulky form, was created primarily by the decorations referring to the name of the object – exterior neon lights with signs of zodiac and artistic decorations in the interior.



Widok na Pasaż Śródmiejski i bar Zodiak od strony Rotundy PKO. Pocztówka, fot. E. Paszkowska, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1974. Archiwum rodzinne Midtown Passage at the level of the “Zodiak” bar Postcard, photo by: P. Krassowski, Państwowa Agencja Wydawnicza, 1974. Family archive



Domy Towarowe Centrum



Budowa Domów Towarowych Centrum. Archiwum rodzinne Construction of the "Centrum" department stores. Family archive

ul. Marszałkowska 104/122

1962–1969

Domy Towarowe „Wars” i „Sawa”

współautorzy: Jerzy Jakubowicz, Piotr Zajlich, Ludwik Borawski

konstrukcja: Stanisław Więcek

wnętrza barów i kawiarni: Anna i Bohdan Sokolniccy,
Walenty Szraj

Dom Towarowy „Junior”

współautor: Zbigniew Waclawek

współpraca: Andrzej Kaliszewski, Ludwik Borawski,
Ewa Podlewska, Kondrat Stańczyk

konstrukcja: Stanisław Więcek, Franciszek Rygiel

Domy Towarowe Centrum były największym i najnowocześniejszym zespołem budynków tego typu w Polsce początku lat siedemdziesiątych. Jako pierwszy wzniesiono najmniejszy z nich – Junior – mieszczący sklepy dla młodszych klientów, klub młodzieżowy, Międzynarodowy Klub Prasy i Książki, klubokawiarnię na piętrze i pomieszczenia biurowe rozdzielone na czterech piętrach. Zaprojektowany przez zespół Zbigniewa Waclawka obiekt cechowało umiejętne operowanie przestrzenią w budynku o dość skomplikowanym programie. Przemysłane i dobrze rozwiązane detale architektoniczne oraz wysoka jak na ówczesne standardy jakość materiałów stanowiły o klasie budynku. Zewnętrzna forma budowli wynikała z przyjętej przez Zbigniewa Karpińskiego zasady kompozycyjnej, obejmującej także dwa pozostałe domy towarowe, utrzymane w jednakowej konwencji. Cała pierzeja domów Centrum

funkcjonowała jako rozświetlony ekran na tle dosyć ciemnego placu Defilad, dodatkowo uzupełniona o efektowną dekorację z neonów. Projekt pozostałych budynków – przeznaczonych dla panów Warsu i oferującej asortyment dla kobiet Sawy – powstał pod kierownictwem Jerzego Jakubowicza i Piotra Zajlicha. W swojej koncepcji powtórzyli główne założenia architektoniczne Juniora, dodając jednak istotne rozwiązania przestrzenne świadczące o indywidualnym podejściu do projektu – między innymi przebieg w osi ulicy Chmielnej i taras od strony Rotundy.



Pasaż Śródmiejski, neon „Centrum”, lata 90. Fot. Sławomir Kamiński / Agencja Gazeta Midtown Passage with “Centrum” neon sign, 1990s. Photo by: Sławomir Kamiński / Agencja Gazeta

"Centrum" (Centre) Department Stores



Domy Towarowe Centrum nocą, 1969–1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
"Centrum" department stores by night, 1969–197. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

104/122 Marszałkowska street
1962–1969

"Wars" and "Sawa" Department Stores

co-authored by: Jerzy Jakubowicz, Piotr Zajlich,
Ludwik Borawski

structure: Stanisław Więcek

interiors of bars and cafés: Anna and Bohdan Sokolniccy,
Walenty Szraj

"Junior" Department Store

co-authored by: Zbigniew Wacławek

collaboration: Andrzej Kaliszewski, Ludwik Borawski,

Ewa Podlewska, Kondrat Stańczyk

structure: Stanisław Więcek, Franciszek Rygiel

In the early 1970s, the "Centrum" Department Stores represented the largest and most up-to-date building complex of its kind throughout Poland. "Junior", the smallest, was built first, housing shops for younger customers, a youth club, the International Press and Book Club, a café-club on the first floor, and offices distributed over four floors. The venue, designed by Zbigniew Wacławek's team, was characterized by skilful use of space in a building with a highly complicated program. The considered and well-designed architectural details as well as the materials of good quality (for those times) made this a high-class project. The outer appearance of the building resulted from the compositional princi-

ple adopted by Zbigniew Karpiński, which also extended to the other two department stores, designed in the same convention. The entire frontage of the "Centrum" department stores functioned as an illuminated screen against the background of the rather dark Plac Defilad (Parade Square), additionally supplemented with an impressive neon decoration. The design of the remaining buildings – the "Wars" dedicated to men's, and "Sawa" to women's goods – was created under the direction of Jerzy Jakubowicz and Piotr Zajlich. In their concept, they repeated the main architectural assumptions of the "Junior", but they added significant spatial solutions demonstrating their individual approach – including the puncture at the axis of Chmielna street, and the terrace from the "Rotunda" side.



Dom Handlowy „Sawa”, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP "Sawa" department store, 1970. Photo by: Jakub Grelowski/ PAP



Restauracja Szampańska z szyldem „Podwieczorek przy mikrofonie”; 1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Szampańska Restaurant with the “Podwieczorek przy mikrofonie” [Afternoon tea with a microphone] sign, 1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives



1

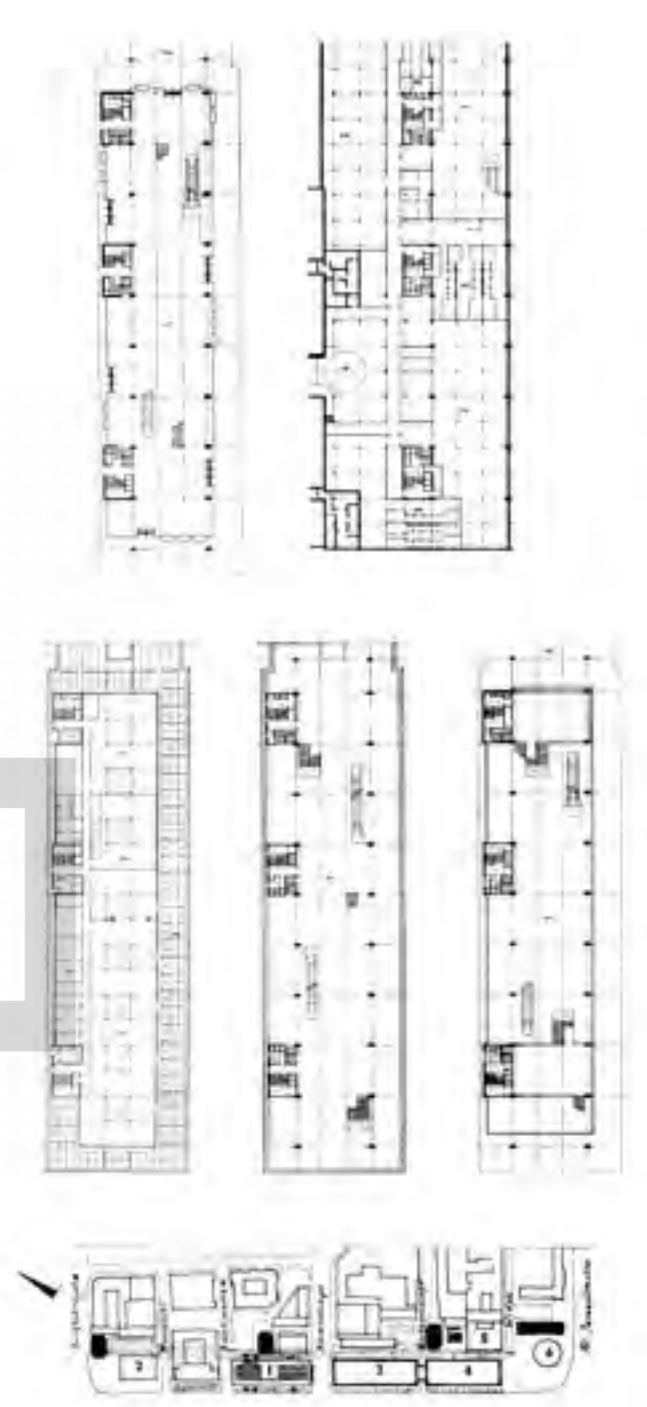


2

[1, 2] Dom Handlowy „Junior”, 1970. Fot. Jakub Grelowski/ PAP “Junior” department store, 1970 Photo by: Jakub Grelowski/ PAP



Dom Handlowy „Sawa” “Sawa” department store



Dom Handlowy „Wars” “Wars” department store

Spółdzielczy Dom Handlowy „Sezam”

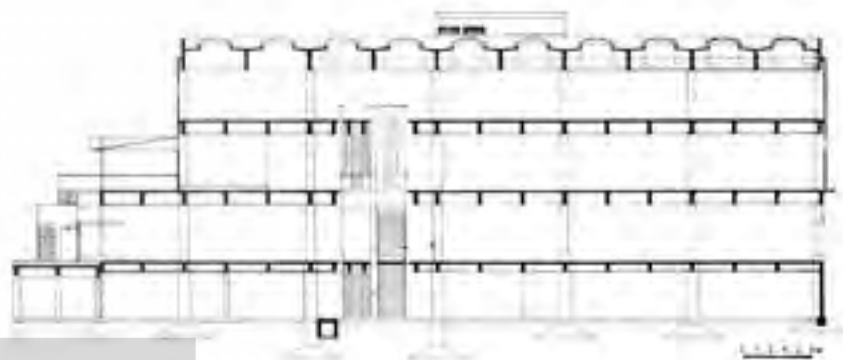


Widok nocny od strony ulicy Marszałkowskiej, 1969–1971. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego "Centrum" department stores by night, 1969–1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

ul. Marszałkowska 126/134
otwarto: 1969, zburzono: 2015
współautor: Andrzej Sierakowski
wnętrza: Tadeusz Błażejowski, Romuald Widera
konstrukcja: Jan Kopciowski

Domykający od północy kompleks Ściany Wschodniej gmach Spółdzielczego Domu Handlowego „Sezam” tworzył wraz z sąsiednim wieżowcem pierzeje niewielkiego placu, analogicznie do przestrzeni wokół Rotundy i Uniwersalu na przeciwnym końcu założenia. Zlokalizowane tam bary i kawiarnie otwierały się tarasami i witrynami na ruchliwe skrzyżowanie ulic Marszałkowskiej i Świętokrzyskiej. Przeszkłone witryny Sezamu miały swoją kontynuację wzdłuż Marszałkowskiej, od strony której zlokalizowano główne wejście. Rozrzeźbiony parter, którego forma budowana była przez przebijające zewnętrzne ściany belki, wkomponowane w nie oświetlenie i przeszkłone bryły wystaw sklepowych, kontrastował z nadwieszoną nad nim zamkniętą bryłą sklepu. Surowe elewacje gdzieś tam przecięte zostały poziomymi pasami okien. Architekturę Sezamu uzupełniono akcentami plastycznymi – poza neonami powierzchnie ścian parteru i balustrady zewnętrznych

schodów zdobiły ceramiczne mozaiki. Wnętrza sklepowe, doświetlone częściowo przez okna dachowe, były projektowane jako jedno-przestrzenne, jasne i nowoczesne, z centralnie położoną klatką schodową.



Spółdzielczy Dom Handlowy „Sezam” “Sezam” (Sesame) Cooperative Department Store

"Sezam" (Sesame) Cooperative Department Store

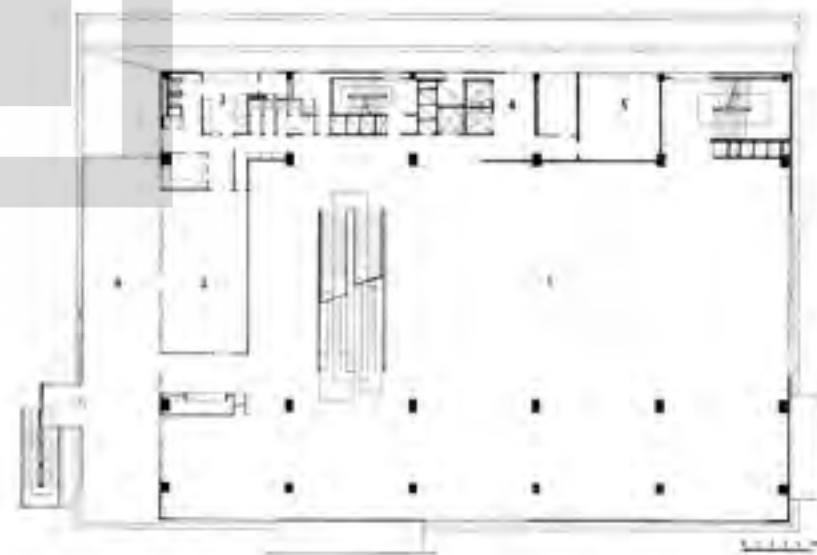
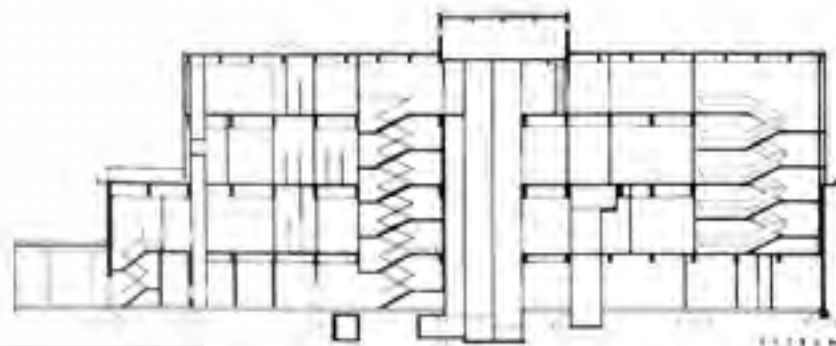


Prezes Zarządu Związku Spółdzielni Spożywców „Społem” Irena Strzelecka oprowadza uczestników uroczystości otwarcia SDH Sezam, 10 października 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego President of the Board of the “Społem” Consumers’ Cooperative Irena Strzelecka gives a tour to guests at the inauguration of the “Sezam” cooperative department store, 10 October 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland’s National Digital Archives

126/134 Marszałkowska street
opened: 1969, demolished: 2015
co-authored by: Andrzej Sierakowski
interiors: Tadeusz Błażejowski, Romuald Widera
structure: Jan Kopciowski

The building of the “Sezam” Cooperative Department Store, enclosing the East Wall complex from the north, together with the neighbouring tower block formed the frontage of a small square, similar to the space around “Rotunda” and “Universal” at the opposite end of the development. The bars and cafés located there opened with their terraces and windows onto the busy intersection of Marszałkowska and Świętokrzyska streets. The glazed windows of the “Sezam” continued along Marszałkowska street, where the main entrance was located. The irregular configuration of the ground floor, its form built by the beams penetrating the outer walls, integrated lighting, and glazed sections of shop windows, contrasted with the solid block of the shop hanging above. Only in some places, the raw façades were cut by horizontal stripes of windows. The architecture of the “Sezam” was com-

plemented by art – apart from neon lights, the surfaces of the ground floor walls and the balustrades of the outer stairs were decorated with ceramic mosaics. The store interiors, partially lit by skylights, were designed as a bright and modern single space, with a centrally located staircase.



Spółdzielczy Dom Handlowy „Sezam” “Sezam” (Sesame) Cooperative Department Store



Stoisko z tkaninami i dywanami, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego – Fabrics and carpets section, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives



Widok ogólny domu handlowego od strony ulicy Marszałkowskiej, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego – General view of the department store seen from Marszałkowska street, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives



Kino Relax



Kinooperator obsługuje projektor Pyrcon UP 700 w kabinie projekcyjnej kina Relax, 1971–1980. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
Projectionist operating the Pyrcon UP 700 movie projector in the "Relax" cinema, 1971–1980. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

1965–1970

ul. Złota 8

architektura: Zbigniew Waclawek

współpraca: Zbigniew Gąsior

Zaprojektowany przez zespół pod przewodnictwem Zbigniewa Waclawka budynek kina Relax stanowi umiejętne uzupełnienie kompozycji Pasażu Śródmiejskiego na wysokości Juniora, co osiągnięto niewielką, kameralną skalą zabudowy i związaniem architektury kina ze strukturą małej architektury Pasażu. Wyraz architektoniczny obiektu budują kontrastujące z sobą połączenie przeszkleń holu, klatek schodowych i lokali usługowych z pozbawionymi otworów nakładającymi się ścianami zamykającymi bryłę sali kinowej. W projekt architektoniczny wpisane zostały odrestaurowane ostatnio neony oraz dekoracje z tłuczonej ceramiki. W podziemiu kina Relax funkcjonowała scena Teatru Małego; pierwsza premiera miała miejsce w styczniu 1973 roku. Zastosowano w nim elastyczny układ przestrzeni widowni i sceny, uzyskany dzięki mobilnym elementom

podłóg i mebli. Rolę dekoracji pełniły wyeksponowane w suficie komponenty akustyczno-oświetleniowe i naturalne faktury cegły i betonu ścian. Nazwa „Relax” została wybrana w plebiscycie „Expressu Wieczornego”. Przez wiele lat kino to należało do najnowocześniejszych tego typu obiektów w Warszawie – klimatyzowana sala ze stereofonicznym systemem nagłośnienia dysponowała ekranem o szerokości 19 metrów, na którym wyświetlano filmy z taśmy 70 mm.

Przekładaniec,

reż. Andrzej Wajda, 1968, ©TVP

Jedne z pierwszych ujęć *Przekładaniec* z 1968

roku w reżyserii Andrzeja Wajdy pokazują bohatera filmu w drodze do kliniki transplantacji znajdującej się w budynku baru Zodiak. W skonstruowanej przez Stanisława Lema fabule *Ściana Wschodnia* gra rolę miasta przyszłości; wcześniejsze sceny, ukazujące wielkie amerykańskie metropolie i wprowadzające futurystyczną estetykę, są wstępem do tych rozgrywających się w scenarii architektury Zbigniewa Karpińskiego. Dopełnienie tej estetyki stanowią stroje zaprojektowane przez Barbarę Hoff, która z tutejszymi domami mody będzie związana przez wiele lat po nakręceniu filmowej groteski Wajdy.

Przepraszam, czy tu biją?,

reż. Marek Piwowski, 1976, ©WFDiF

Rozgrywająca się w głównie we wnętrzach

Sezamu i jego okolicy akcja filmu Piwowskiego jest sensacyjną opowieścią o napadzie rabunkowym, którego przygotowanie śledzi milicja. Reżyser sięga w nim po sprawdzone zabiegi amerykańskiego kina, ale osadza je w realiach Polski lat siedemdziesiątych. Sceny napadów, pościgów i ucieczek rozgrywają się między innymi na dachu domu handlowego, w pomieszczeniach zapleczy i przestrzeniach Pasażu Śródmiejskiego. *Ściana Wschodnia* staje się sceną tętniącego miejskiego życia, zakupów i rozrywki, a jednocześnie działalności przestępczego półświatka.

"Relax" cinema



Budynek kina Relax. Pocztówka, fot. L. Świącki, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1973. Archiwum rodzinne Building of the "Relax" cinema, Postcard, photo by: L. Świącki, Biuro Wydawniczo-Propagandowe, 1973. Family archive

1965–1970

8 Złota street

architecture: Zbigniew Waclawek

collaboration: Zbigniew Gąsior

Designed by a team led by Zbigniew Waclawek, the building of the "Relax" cinema is a skilful complement to the composition of Midtown Passage at the level of the "Junior" department store. This was achieved by introducing small, intimate scale of the building, and linking the cinema architecture with the system of street furniture in the Passage. The architectural expression is created by the contrast between the glazed areas in the hall, staircases and service premises, and the overlapping walls without openings, encasing the cinema hall. The architectural design incorporates the recently renovated neon lights and decorations made of broken ceramics. The basement of the "Relax" cinema housed a stage of Teatr Mały; the first premiere there took place in January 1973. The spatial arrangement of the auditorium and the stage is flexible thanks to introducing mobile elements of floors and furniture. The role of decoration is played by the acoustic and lighting fixtures visible in the ceiling, and the natural textures of brick and concrete walls. The name "Relax" had been chosen in the popular vote by readers of the "Express Wieczorny" daily. For many years, this cinema was among the most state-of-the-art facilities of the kind in Warsaw – featuring an air-conditioned room, a stereo sound system, and a 19-meter-wide screen for 70 mm films.

Przekładaniec (Hodge Podge),

reż. Andrzej Wajda, 1968, ©TVP

One of the opening scenes of the 1968 movie

"Przekładaniec" (Hodge Podge) directed by Andrzej Wajda shows the protagonist on his way to the transplant clinic located inside the building of the "Zodiak" bar. In the plot devised by Stanisław Lem, the East Wall plays the role of a city of the future; an earlier sequence of images showing great American metropolises and introducing futuristic aesthetics is a preview to the action that takes place in the scenery of Zbigniew Karpiński's architecture. The aesthetics are complemented by the costumes designed by Barbara Hoff, a designer who would become associated with the fashion stores in this place for many years after the filming of Wajda's satire.

Przepraszam, czy tu biją?

(*Excuse me, is it here they beat up people?*),

reż. Marek Piwowski, 1976, ©WFDiF

The plot of Piwowski's film, which takes place largely in the interiors of "Sezam" and the surroundings, is a crime story about a robbery, the preparation for which is being followed by the police. The director uses proven American cinematic techniques, but places them in the reality of 1970s Poland. Scenes of break-ins, car chases and escapes take us to the roof of a department store, through back offices, and though the spaces of the Midtown Passage. The East Wall becomes the backdrop for bustling city life, shopping, and entertainment, but also for activities of the criminal underworld.

Propaganda



Domy Towarowe Centrum udekorowane propagandowo, 1969. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego "Centrum" department stores decorated with propaganda slogans, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

Największe uroczystości państwowe w czasach PRL – związane ze świętami 1 Maja i Narodowego Święta Odrodzenia Polski (22 lipca) – do 1980 roku organizowane były na ulicy Marszałkowskiej z ich oficjalną częścią na placu Defilad i zlokalizowaną tam trybuną. Ściana Wschodnia, jako wyrażająca aspiracje władz, symbol nowoczesności i rozwoju, stała się nośnikiem dla wielu ciekawych okolicznościowych dekoracji oraz architektonicznym tłem dla najważniejszych wydarzeń o randze państwowej – pochodów, defilad, pielgrzymki Jana Pawła II czy – ostatnio – rocznic wybuchu powstania warszawskiego. W czasach PRL Domy Towarowe Centrum i wieżowce Ściany Wschodniej dekorowane były wielkoformatowymi malowidłami i propagandowymi hasłami. Dekoracje często przybierały abstrakcyjną, plastyczną formę, wykorzystującą walory architektury i wpisującą się w jej podziały i skalę.



Obchody święta 1 Maja, uczestnicy pochodu przechodzą ulicą Marszałkowską, 1975. Fot. Romuald Broniarek / Ośrodek KARTA May First celebrations, participants parade through the Marszałkowska street, 1975. Photo by: Romuald Broniarek / KARTA Centre

Propaganda



Orkiestra Technikum Kolejowego w Warszawie podczas pochodu na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego
Orkiestra Technikum Kolejowego w Warszawie podczas pochodu na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

The major state ceremonies in the time of the PRL – People's Republic of Poland – related to the Labour Day (May 1) and the National Day of the Rebirth of Poland (July 22) were usually organized on Marszałkowska street, with their official part on Plac Defilad and the stand located therein. The East Wall, as an expression of the aspirations of State authorities, a symbol of modernity and development, has become a vehicle for many interesting occasional decorations and an architectural background for the most important events of state importance – parades, the pilgrimage of Pope John Paul II or – more recently – anniversary celebrations of the 1944 Warsaw Rising. During the PRL period, the “Centrum” Department Stores and the skyscrapers of the East Wall were decorated with large-format murals and propaganda slogans. Decorations often took an abstract form, using the strengths of the architecture, and fitting into its divisions and scale.



Pochód na ulicy Marszałkowskiej, 1974. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego The parade in Marszałkowska street, 1974. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

Neony



Panorama Pasażu Śródmiejskiego. Widoczny Dom Towarowy „Sawa” i dekoracje świąteczne, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Panorama of the Midtown Passage, with “Sawa” department store and season's decorations, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Neony okrywające Ścianę Wschodnią kolorową łuną nie tylko reklamowały. Rozświetlały okolicę, informowały o funkcji i znaczeniu obiektu, podkreślały ważne miejsca. Opracowywane indywidualnie dla poszczególnych budynków, ożywiały fasady wnosząc do ich architektury ruch i dynamikę. Harmonijne współistnienie tej formy reklamy i architektury możliwe było dzięki spotkaniu wybitnych architektów, plastyków, projektantów form przemysłowych i inżynierów, których wspólna praca przyniosła rezultat w postaci największej stołecznej instalacji neonowej o urbanistycznej skali. Wiele koncepcji neonów dla Domów Towarowych Centrum opracowali tworzący dla Pracowni Projektów Przedsiębiorstwa „Reklama” artyści plastycy Zbigniew Labes i Maksymilian Krzyżanowski. Zrealizowano projekt złożony z dużych napisów na dachach budynków, pasa świetlówek o zmiennej sekwencji podświetlenia, neonów akcentujących wejścia oraz dużej, przestrzennej rozety na osi ulicy Chmielnej. Swoje neony miały Sezam (z charakterystycznymi kółkami nad wejściem), Zodiak (z konstelacją znaków zodiaku), Rotunda w strefach wejściowych, Universal, kawiarnie Hortex i Amfora, kino Relax. Z tej bogatej kolekcji zachowało się niestety niewiele.

Dwa neony „Sezam” zawisły nad wejściem do pasażu handlowego w budynku Centrum Marszałkowska, odrestaurowano neony kina Relax, a na wzniesionym w miejscu kawiarni Zodiak pawilonie odtworzono formę oryginalnego znaku.



Girlandy z lampkami na palikach przy Domu Towarowym „Junior”, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Garlands with lights next to the “Junior” department store, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Neon lights



Okrągły neon przy Domu Towarowym „Sawa”, 1966–1979. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego A round neon light next to the “Sawa” department store, 1966–1979. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

The neon signs illuminating the East Wall with a colourful glow were doing more than advertising. They brightened up the area, conveyed the function and importance of the facility, and highlighted the significant spots. Designed individually for each building, they enlivened the façades, bringing movement and dynamics to their architecture. The harmonious coexistence of this form of advertising and built structures was possible thanks to the meeting of outstanding architects, artists, industrial designers, and engineers, whose joint work resulted in the largest, metropolitan-scale neon installation in Warsaw. Many neon concepts for the “Centrum” Department Stores were developed by the visual artists Zbigniew Labes and Maksymilian Krzyżanowski, working for Design Office of the “Reklama” Enterprise. The designs featured the project consisting of large inscriptions on the roofs of buildings, a strip of fluorescent lamps with a variable sequence of illumination, neon lights accentuating the entrances, and a large, spatial rosette on the axis of Chmielna street. Different establishments received their own neon signs: “Sezam” – with characteristic circles above the entrance, “Zodiak” – with the constellation of the signs of zodiac, “Rotunda” – in the entrance zones, “Universal”, “Hortex” and “Amfora” cafés, the “Relax” cinema. Alas, not much has survived from this rich collection to this day. Two

“Sezam” neon signs hung above the entrance to the shopping arcade in the “Centrum Marszałkowska” building, the “Relax” cinema neon signs were restored, and the original sign was recreated in the pavilion replacing the “Zodiak” café.

Moda



Kolekcja Domu Mody „Leda” na lato i jesień 1971 roku. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Summer and fall collection of “Leda” fashion 1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Moda Polska
ul. Chmielna 36
współautor: Jerzy Kowarski

Moda Polska to budynek, który choć fizycznie nie zniknął z mapy Warszawy, to w rezultacie przebudowy przeprowadzonej w latach dziewięćdziesiątych jest niemal nierozpoznawalny. Zlokalizowany przy Chmielnej butik z elewacją złożoną z charakterystycznych załamujących światło płaszczyzn był jednym z kilku ważnych punktów na modowej mapie Ściany Wschodniej. Moda Polska była sklepem elitarnym, eksperymentującym z estetyką; to tu klientki mogły znaleźć trudno dostępne modele. Inną filozofię działania wyznawała Barbara Hoff, wieloletnia prowadząca rubrykę modową w „Przekroju” i twórczyni jedynej w PRL marki z nazwiskiem projektanta w nazwie – Hofflandu. Początkowo projektowane przez siebie ubrania sprzedawała na stoisku w Centralnym Domu Towarowym, później, wraz z otwarciem Domów Towarowych Centrum, otrzymała nową przestrzeń w Juniorze. Przez długie lata Hoffland stanowił

prawdziwy fenomen – było to jedno z niewielu miejsc w Polsce z ubraniami dobrze zaprojektowanymi, wzorowanymi na najlepszych zachodnich projektach, a przy tym odpowiadającymi sylwetkom i przyzwyczajeniom konsumenckim większości klientów. Tak jak Ściana Wschodnia wносиła do Warszawy ducha zachodniego modernizmu, tak funkcjonujący w niej Hoffland wyprowadzał tę estetykę na ulice polskich miast. Ubrania Hofflandu dostępne były w sprzedaży jeszcze kilkanaście lat temu, zniknęły wraz z początkiem upadku Galerii Centrum w 2007 roku.

Fashion



Kolekcja Domu Mody „Leda” na lato i jesień 1971 roku. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Summer and fall collection of “Leda” fashion 1971. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

“Moda Polska” (Polish Fashion)
36, Chmielna street
co-authored by: Jerzy Kowarski

Although the “Moda Polska” (Polish Fashion) building never physically disappeared from the map of Warsaw, it became almost unrecognizable as a result of the remodelling carried out in the 1990s. Located at Chmielna street, the boutique with a façade consisting of characteristic light-refracting surfaces was one of the few key points on the fashion map of the East Wall. The “Moda Polska” was an elite store, experimenting with aesthetics; this is where customers could find items that were otherwise hard or impossible to come by. Barbara Hoff, many years’ fashion columnist of “Przekrój” weekly, and the creator of the only brand in the PRL-era Poland bearing the designer’s name – the “Hoffland” – followed a different philosophy. Initially, she was selling the clothes she designed at a stand in the Central Department Store, and later, with the opening of the “Centrum” Department Stores, she received a new space within the “Junior”. For many years, the “Hoffland” was a unique phenomenon – it was one of the few places in

Poland with well-designed clothes, modelled on the best Western patterns, and at the same time suited to the silhouettes and consumer habits of most customers. Just as the East Wall brought the spirit of Western modernism to Warsaw, the “Hoffland” functioning within it brought that aesthetics to the streets of Polish cities. Hoffland’s clothes were still available until some dozen years ago; they disappeared with the “Galeria Centrum” going out of business in 2007.



Sklep Moda Polska w Pasażu Śródmiejskim, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego “Moda Polska” shop in Midtown Passage, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Zakupy



Wnętrze Domów Towarowych Centrum, 1970. Fot. Jakub Grelowski / PAP Interior of the "Centrum" department stores, 1970. Photo by: Jakub Grelowski / PAP

Mniej więcej połowa całej kubatury pierwszego etapu Ściany Wschodniej (345 000 m³) została przeznaczona na funkcje handlowe i usługowe. Poza gmachami domów towarowych sklepy i restauracje sytuowano także na parterach i antresolach budynków mieszkalnych i biurowych całego założenia. W ten sposób obie ściany Pasażu Śródmiejskiego tworzyły atrakcyjne wizualnie i funkcjonalnie pasmo witryn sklepowych i kawiarnianych ogródków. Na 4,5 hektara obszaru, który zajęła Ściana Wschodnia, 3,8 hektara to przestrzeń przeznaczona na handel i usługi. W latach siedemdziesiątych był to największy kompleks usługowy – z bogatą ofertą lokali gastronomicznych i funkcji rekreacyjnych – w Polsce.

W Domach Towarowych Centrum, które dysponowały powierzchnią ponad 30 500 m², można było kupić głównie odzież, obuwie, dodatki i kosmetyki. Ich program uzupełniony był o klubokawiarnie, EMPIK oraz lokale usługowe. Sezam oferował głównie artykuły spożywcze oraz gospodarstwa domowego. Samoobsługowy dział spożywczy wraz z barem i kwiaciarnią zlokalizowany był na parterze, powyżej znalazła się oferta odzieżowa. Drugie piętro wypełniały artykuły gospodarstwa domowego, elementy wystroju i dekoracji, sprzęt RTV. Wystawy prezentowały kompletne wnętrza mieszkalne urządzone zgodnie z ówczesną modą.



Wnętrze Domu Towarowego „Sawa”, 1967. Fot. Grażyna Rutowska / ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Interior of the "Sawa" department store, 1967. Photo by: Grażyna Rutowska / from the collection of Poland's National Digital Archives

Shopping



Wystawa stoiska z tkaninami w SDH Sezam, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Display of the textile department at the "Sezam" cooperative department store, 1969.
Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

food and household items. The self-service grocery department with a bar and a florist's shop were located in the ground floor, with a clothing department in the upper floor. The second floor was filled with household items, decorations, and electronics. The shop windows presented complete residential interiors, decorated in accordance with the fashion of the day.

Approximately half of the entire volume of phase one development of the East Wall (345 thousand square meters) was allocated to commercial and service functions. Apart from department stores, there were also shops and restaurants located in the ground floors and mezzanines of residential and office buildings throughout the complex. This way, both walls of the Midtown Passage formed visually and functionally attractive lines of shop windows and café terraces. Across the 4.5 hectares occupied by the East Wall, 3.8 hectares was dedicated to shops and services. In the 1970s, with its wide range of dining options and recreational functions, this was the largest service complex anywhere in Poland.

The "Centrum" Department Stores, with the space of over 30,500 m², sold mainly clothes, shoes, accessories, and cosmetics. Their program was supplemented with club-cafés, EMPIK press and bookstore, and various service outlets. The "Sezam" mainly offered

Gastronomia



Personel baru Sezam: Teresa Szczepańska, Krystyna Szulewska, Grażyna Fuśnik, Alicja Lisiewska, Marta Wolska, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego "Sezam"
bar staff: Teresa Szczepańska, Krystyna Szulewska, Grażyna Fuśnik, Alicja Lisiewska, Marta Wolska, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

Bogaty program gastronomiczny Ściany Wschodniej obejmował takie lokale, jak Zodiak, Amfora czy kawiarnie położone w domach towarowych. Do najpopularniejszych miejsc na kulinarnej mapie Pasażu Śródmiejskiego należał mieszczący się w przyziemiu wieżowca przy ulicy Świętokrzyskiej coctail bar Hortex. Działający ponad dwadzieścia pięć lat lokal serwował głównie wyroby cukiernicze: ciasta i torty, lodowe puchary i galaretki. Najśłynniejszym deserem była Ambrozja, czyli lody z bitą śmietaną oraz owocami, orzechami, rodzynekami i czekoladą. Lokal przy Świętokrzyskiej był jedną z najnowocześniejszych placówek sieci. W latach siedemdziesiątych lokalna prasa wychwalała nie tylko dobrą obsługę i smaczne desery, lecz także przestronne, nowoczesne wnętrza baru. W miejscu kultowego lokalu mieści się dziś McDonald's, który przeniósł się tu po wyburzeniu Sezamu. Bar Zodiak na początku lat dziewięćdziesiątych przekształcono w przestrzeń dla sieciowych lokali typu fast food, z siłownią na pierwszym piętrze.



Wnętrze baru Hortex przy ulicy Świętokrzyskiej, 1974. Fot. Chris Niedenthal/ PAP Interior of the "Hortex" bar at Świętokrzyska street, 1974. Photo by: Chris Niedenthal/ PAP

Bars and cafes

cious, modern interior. Today, the iconic venue is home to McDonald's, which moved here after the demolition of the "Sezam". At the beginning of the 1990s, the "Zodiak" was transformed into a space for chain fast-food outlets, with a gym on the first floor.



Klienci baru Sezam – spółdzielcy ze Zjednoczonej Republiki Arabskiej – przy stolikach, 1969. Fot. Grażyna Rutowska/ ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego Customers of the "Sezam" bar – cooperative workers from the United Arab Republic – seated at tables, 1969. Photo by: Grażyna Rutowska/ from the collection of Poland's National Digital Archives

The abundant dining offer of the East Wall included such places as "Zodiak", "Amfora", and cafés located in department stores. One of the most popular places on the culinary map of the Midtown Passage was the "Hortex" café located in the basement of the skyscraper at Świętokrzyska street. Operating for over twenty-five years, the establishment mainly served confectionery: cakes and pies, ice cream cups and jellies. The most famous dessert was the Ambrosia: ice cream with whipped cream and fruit, nuts, raisins and chocolate. The café at Świętokrzyska was one of the most up-to-the-minute outlets of the chain. In the 1970s, the local press praised not only its fine service and tasty desserts, but also the spa-

Filmowa Ściana Wschodnia Jerzego Gruzy

Pierwszym filmem fabularnym zrealizowanym w scenerii Ściany Wschodniej był *Przekładaniec* Andrzeja Wajdy, na podstawie scenariusza Stanisława Lema, z kostiumami zaprojektowanymi przez Barbarę Hoff – także związaną z tym miejscem przez wiele lat. Jako jedna z niewielu ekranizacji powieści Lema, spotkała się z jego aprobatą, na co wpływ miało zapewne zaangażowanie pisarza w jego powstawanie. Nie był to jednak jedyny film *science fiction*, w którym występuje charakterystyczna sylwetka zabudowań wzdłuż ulicy Marszałkowskiej. Jednym z ostatnich, w których Ściana Wschodnia występuje jeszcze w oryginalnej formie, jest *Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja* Jerzego Gruzy, który jednak nie powtórzył sukcesu *Przekładaniec* pod żadnym względem. O sile obrazu i ikonizacji architektury niech świadczy, że nawet gdy miejsce to czasy świetności miało już dawno za sobą, reżyser wybrał właśnie je na otwierające sceny filmu, i to właśnie nad Ścianą Wschodnią latają przybysze spoza Ziemi przed wylądowaniem. Jerzy Gruza, który w tym miejscu nakręcił także fragment odcinka *Czterdziestolatka*, sam był lokatorem 27-metrowej kawalerki w jednym z wieżowców wchodzącym w skład kompleksu.

„Mimo tych warunków, 27 metrów, to bardzo dużo ludzi przychodziło, otwarty dom był bardzo. To w środku miasta, więc każdy, kto przechodził, to zajrzał. Był portier, więc było to *very very exclusive*. Oczywiście portier był zaangażowany na etacie w MSW jako agent. Spisywał wszystko, kto do kogo przychodzi. (...) To było prestiżowe, fajne. Przyznam się szczerze, że tutaj najbardziej szczęśliwy okres swojego życia spędzałem. Słońce wstawało, budziło mnie albo kładło spać”.

Jerzy Gruza, wypowiedź z reportażu *Ściana Wschodnia*, TVP, Warszawa 2009

Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja,
scenariusz i reżyseria Jerzy Gruza, 2002,
©Figaro Film

To jeden z niewielu współczesnych polskich filmów na pograniczu gatunku *science fiction*. Obraz, który miał powtórzyć sukces kasowy wcześniejszego hitu Gruzy *Gulczas, a jak myślisz?* (2001) został obsadzony głównie przez uczestników popularnego wówczas *Big Brother*a. Fabuła filmu koncentruje się na Yrku, mieszkańcu Warszawy, który jako jedyny z Europy Środkowo-Wschodniej został wybrany przez obcą cywilizację do roli kosmicznego reproduktora. Długo wyczekiwany moment spotkania z obcą cywilizacją ziszcza się, kiedy do Polski latającym spodkiem przybywa pozaziemska delegacja. Swoją wizytę rozpoczyna w stolicy od przelotu, między innymi, nad Ścianą Wschodnią, aby ostatecznie udać się do Zakopanego, na miejsce spotkania. Tam akcja komplikuje się, a do fabuły zostają wplecione wątki kryminalne.

Czterdziestolatek, fragment 10. odcinka,
reż. Jerzy Gruza, 1975, ©TVP

Jedna z kultowych produkcji Telewizji Polskiej – serial *Czterdziestolatek* w reżyserii Jerzego Gruzy – powstawała w latach 1974–1977. Opowiada o perypetiach inżyniera Stefana Karwowskiego (Andrzej Kopiczyński), którego poznajemy w dniu jego czterdziestych urodzin. Karwowski jest człowiekiem sukcesu, budowniczym sztandarowych inwestycji dekady – Trasy Łazienkowskiej i Dworca Centralnego. Podobnie jak miliony Polaków ma mieszkanie w bloku i małego fiata, a jego losy idealnie odzwierciedlają czasy propagandy sukcesu ery Edwarda Gierka. Jerzy Gruza umieścił jedną ze scen dziesiątego odcinka w popularnym wówczas barze Hortex na rogu ulic Świętokrzyskiej i Marszałkowskiej. Kawiarnia, znana z bogatego wyboru deserów, staje się miejscem wytchnienia dla wzburzonej kłótnią mgr Magdy Karwowskiej (Anna Seniuk).



Kadr z filmu *Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja*, scenariusz i reżyseria Jerzy Gruza, 2002, ©Figaro Film Still from the film *Yyyreek!!! Cosmic Nomination*, written and directed by Jerzy Gruza, 2002, ©Figaro Film

Jerzy Gruza's East Wall in the Movies

The first feature film set against the backdrop of the East Wall was Andrzej Wajda's *Przekładaniec* (*Hodge Podge*), based on the script by Stanisław Lem, with costumes designed by Barbara Hoff – also associated with this place for many years. As one of the few adaptations of Lem's novels, it met with his approval, which was probably due to the writer's personal involvement in its creation. However, it was not the only science fiction movie that featured the characteristic silhouette of buildings along Marszałkowska street. One of the last in which the East Wall is still starring in its original form is *Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja* (*A Cosmic Adventure on Earth*) by Jerzy Gruza, who, however, in no way repeated the success of the *Przekładaniec* (*Hodge Podge*). The force of the image and the iconic nature of the architecture are evidenced by the fact that even when the golden days of the place were long past, the director chose it for the opening scenes of his film, and it is the East Wall that the visitors from Outer Space fly over before landing. Jerzy Gruza himself, who also filmed a fragment of the episode of *Czterdziestolatek* (*Being Forty*) in that same location, was the tenant of a 27-meter studio in one of the tower blocks within the East Wall complex.

"Despite these circumstances, the meagre 27 meters, a lot of people came, it was an open house. In the middle of town, so if anyone came this way, they would drop by. There was a doorman, so this was *very very exclusive*. Of course, the doorman was employed full-time at the Ministry of the Interior as an agent. He wrote everything down, recorded who came visiting whom. (...) It was prestigious, it was fun. I honestly admit that I spent the happiest time of my life here. The sun was rising, waking me up, or putting me to sleep."

Jerzy Gruza, quote from the *Ściana Wschodnia* (*East Wall*) documentary, TVP, Warszawa 2009

Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja
(*A Cosmic Adventure on Earth*),
written and directed by Jerzy Gruza, 2002,
©Figaro Film

The movie *Yyyreek!!! Kosmiczna nominacja* (*A Cosmic Adventure on Earth*) made in 2002 by Jerzy Gruza is one of the few contemporary Polish films bordering on the science fiction genre. A picture that was supposed to repeat the box office success of Gruza's *Gulczas, a jak myślisz?* (*Gulczas, what do you think...*) from 2001 had a cast recruited mainly from the participants of the *Big Brother*, popular at the time. The plot of the film focuses on Yrek, a resident of Warsaw, and the only man from Central and Eastern Europe selected by an alien civilization to play the role of a space sire. The long-awaited moment of the meeting with the alien civilization comes true when an extra-terrestrial delegation arrives in Poland in a flying saucer. They begin their tour of the capital with a flight over the East Wall, among other places, and they continue to Zakopane, to the meeting point. There, the plot thickens, and a crime mystery unveils.

Czterdziestolatek (*Being Forty*),
a fragment of episode 10, directed by J. Gruza,
1975, ©TVP

One of the most popular productions of Polish Television – the series *Czterdziestolatek* (*Being Forty*) directed by Jerzy Gruza – was made in 1974–1977. It narrates the adventures of engineer Stefan Karwowski (starring Andrzej Kopiczyński), whom we first meet on his fortieth birthday. Karwowski is a successful man, working on the flagship public projects of the decade – the Trasa Łazienkowska thoroughfare and the Central Railway Station. Like millions of Poles, he has a flat in an apartment block and a small Fiat Type 126, and his fate perfectly reflects the times of the "success propaganda" during the era of Edward Gierek. Jerzy Gruza, privately a resident of the East Wall, placed one of the scenes from the tenth episode in the then popular "Hortex" bar on the corner of Świętokrzyska and Marszałkowska streets. The café, known for its rich selection of desserts, becomes a place of respite for Magda Karwowska, MSc (played by Anna Seniuk), who is agitated by an argument.

Transformacja



Rotunda PKO BP i Universal zasłonięty reklamą, 2004. Fot. Szymon Pulcyn/ PAP
Rotunda of the PKO BP bank and the "Universal" covered with an advertising banner, 2004. Photo by: Szymon Pulcyn/ PAP

Po roku 1989 Ściana Wschodnia stopniowo traciła status centralnego obszaru śródmieścia i ulubionego miejsca spotkań i zakupów. Coraz silniejsza konkurencja centrów handlowych, pogarszający się stan techniczny i estetyka założenia sprawiały, że w XXI wiek Pasaż Śródmiejski wchodził zaniedbany, z mocnym prowincjonalnym nalożeniem. Nie licząc dobudowanej wcześniej klatki schodowej do wschodniej fasady Universalu, pierwszymi architektonicznymi ingerencjami okresu transformacji były dobudowany do Sezamu McDonald's i przebudowa Mody Polskiej, której fasada całkowicie zatraciła pierwotne, indywidualne cechy.

W latach 1997–1998 przeprowadzono modernizację kina Relax. Nie wytrzymało ono jednak konkurencji z multipleksami i zakończyło

działalność osiem lat później. Budynkiem po mającej tu niegdyś siedzibę sieci Alma zainteresowali się deweloperzy. Sprzeciw wywołały propozycje budowy w tym miejscu 185-metrowego wieżowca, nie powiodły się też późniejsze plany budowy 10-piętrowego apartamentowca. W 2020 roku budynek kina ponownie ożył i podjęto próbę wznowienia działalności rozrywkowej i kulturalnej w nowej formule.

W 2006 roku właściciel Domów Towarowych Centrum wydzierżawił od miasta Pasaż Śródmiejski, planując rewitalizację przestrzeni, której w tym samym czasie nadano imię Stefana Wiecheckiego „Wiecha”. W miejsce zieleńców i sadzawek oraz układu zadaszonych przejść pojawiła się granitowa posadzka i monumentalne pylony lamp. Zmieniły się także same Domy Towarowe. Ich podwójne szklane fasady stały się w większości nieprzeziernie, częściowo przeznaczone na wielkoformatowe reklamy wpisane od tego momentu na stałe w ich architekturę. Od strony Pasażu zastosowano kolorowe szkło i kraty na pnącza. Dobudowane zostały piętra biurowe, zniknęły kawiarniane tarasy, całkowicie przebudowano też układ funkcjonalny. Projekt powstał w pracowniach Dariusza Hyca i Henryka Łaguny (MAAS Projekt) oraz Andrzeja Bulandy i Włodzimierza Muchy (Bulanda, Mucha – Architekci).

Nowy wygląd zyskały również wieżowce. Zachowano poziome podziały, jednak w zupełnie nowej, szarej kolorystyce o niewielkich kontrastach. Zmieniono tektonikę fasady – zatarły się różnice między materiałami pomiędzy piętrami i pasami okiennymi. Prążkowane płyty zastąpiono płaskimi okładzinami, przebudowie uległa większość przyziemi, wcześniej zdobionych mozaikami.

Więcej szczęścia miała część kawiarniana Zodiaku. Od 2018 roku w miejscu oryginalnego budynku stoi Warszawski Pawilon Architektury projektu biura Kalata Architekci. Projektanci starali się wydobyć najbardziej charakterystyczne cechy pierwotnej koncepcji, wpisując je w nową bryłę bezpośrednio nawiązującą do historii tego miejsca. Na podstawie odrębnego projektu biura Gowin & Siuta zmodernizowano plac przed pawilonem – wcześniejszą sadzawkę zastąpiła otwarta przestrzeń uzupełniona przez kurtynę wodną i pokryte zielenią kubiki.

Najistotniejsze zmiany dotyczą jednak skali urbanistycznej i zastępowania oryginalnych projektów zespołu Karpińskiego dużo większymi bryłami współczesnych biurowców. Zabudowywane są też puste przestrzenie, a te wciąż dostępne zupełnie zmieniają swój charakter. Zatarciu ulega pierwotna kompozycja całego założenia oraz podział na przestrzenie o różnym charakterze, skali i przeznaczeniu.

Transformation



Zburzony budynek Uniwersalu w centrum Warszawy, 2017. Fot. Przemek Wierchow-
ski / Agencja Gazeta Zburzony budynek Uniwersalu w centrum Warszawy, 2017. Fot.
Przemek Wierchow-owski / Agencja Gazeta

After 1989, the East Wall gradually lost its status as a central downtown area and a favourite meeting and shopping destination. Due to the growing competition from shopping malls, as well as the deteriorating technical condition and the aesthetics of the building, the Midtown Passage entered the twenty-first century looking neglected and somewhat parochial. Apart from the previously constructed staircase added to the eastern façade of the “Universal”, the first architectural interventions of the transformation period were the McDonald’s added on to the “Sezam”, and the remodelling of the “Moda Polska”, whose façade completely lost its original, distinct features.

In 1997–1998, the “Relax” cinema underwent modernization. However, it did not withstand competition from multiplex movie theatres, and went out of business eight years later. Developers became

interested in the building after the sale of the “Alma” chain headquarters located therein. Proposed construction of a 185-meter-high skyscraper on this site met with opposition; later plans to build a 10-storey apartment building also failed. In 2020, the cinema building came back to life and an attempt was made to resume culture and entertainment activities in a new formula.

In 2006, the owner of the “Centrum” Department Stores leased the Midtown Passage from the city, planning to revitalize the space, which at that time was renamed – after Stefan “Wiech” Wiechecki. The green areas and ponds, and the system of roofed passages were replaced with a granite floor and monumental lamp pylons. The Department Stores themselves have also changed. Their double glass façades have become mostly opaque, partially covered with large-format ads, henceforth permanently inscribed in their architecture. From the side of the Passage, coloured glass and grids for climbing plants were fitted. Office floors were added, café terraces disappeared, and the functional layout was completely restructured. The design was created in the studios of Dariusz Hyc and Henryk Łaguna (MAAS Projekt), and Andrzej Bulanda and Włodzimierz Mucha (Bulanda, Mucha – Architekci).

The tower blocks have also gained a new look. The horizontal divisions were kept, but in a completely new, grey colour scheme with hardly any contrasts. The tectonics of the façade was changed – the differences between the materials of the floors and the window strips were blurred. The ribbed panels were replaced with smooth, flat claddings, whereas most of the ground floors, previously decorated with mosaics, were rebuilt.

The section with the “Zodiak” café was more fortunate. Since 2018, the Warsaw Pavilion of Architecture, designed by Kalata Architekci, has occupied the location of the original building. The designers tried to bring out the most characteristic features of the original concept, embedding them into a new form, directly related to the history of the place. Based on a separate project by Gowin & Siuta, the square in front of the pavilion was modernized – the former pond was replaced by an open space with a water curtain and cubes covered with greenery.

The most important changes, however, relate to the urban scale, and involve replacing the original designs by Karpiński’s team with much larger forms of contemporary office buildings. Empty spaces are also being filled, and those remaining ones are changing their character completely. The original composition of the entire development gets blurred, and so does the division into spaces of different nature, scale, and purpose.



Pierwszy polski McDonald's, 1992. Fot. Jan Morek/ PAP The first McDonald's outlet in Poland, 1992. Photo by: Jan Morek/ PAP

Big Mac po Polsku

Najwcześniejszą istotną ingerencją w architekturę Ściany Wschodniej była przeszklona dobudówka domu handlowego Sezam, która mieściła pierwszą w Polsce restaurację McDonald's, otwartą w 1992 roku. Projektanci gmachu – Tomasz Kazimierski i Andrzej Jan Ryba – rozpoczęli prace nad koncepcją budynku w 1989 roku w ramach zamkniętego konkursu zorganizowanego przez inwestora. Oficjalne otwarcie restauracji nastąpiło trzy lata później. Architekci zaproponowali zupełnie nową w tym miejscu estetykę – utrzymany w duchu lat dziewięćdziesiątych kryształowy pałac, kontrastujący z prostymi, zamkniętymi fasadami Sezamu. Otwarcie pierwszej filii amerykańskiej sieci było hucznie świętowane i urosło do rangi oficjalnej uroczystości. Wstęgę przecinał Jacek Kuroń, a wśród zgromadzonych byli między innymi Agnieszka Osiecka i Kazimierz Górski. Charakterystyczna bryła z zewnętrznymi schodami i osią podkreśloną szklanym łukiem zniknęła z panoramy miasta w 2015 roku.



Big Mac Polish Style

The earliest significant interference in the architecture of the East Wall was adding the glazed extension of the “Sezam” department store, intended for the first McDonald’s restaurant in Poland. The designers Tomasz Kazimierski and Andrzej Jan Ryba started working on the concept of the building in 1989 as part of a limited competition organized by the investor. The official opening of the restaurant took place three years later. The architects proposed a completely new aesthetic for this location – a crystal palace in the spirit of the 1990s, clashing with the simple, closed façades of the “Sezam”. The launch of the first branch of the American fast-food chain was celebrated in a grand manner, and took the form of an official gala. Jacek Kuroń was the one cutting the ribbon, and among the guests were Agnieszka Osiecka and Kazimierz Górski. The characteristic shape with exterior stairs and the axis highlighted by a glass arch disappeared from the city panorama in 2015.

NI
A:



Centrum Marszałkowska. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020 Marszałkowska Center. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Znikanie

Sezam

Spółdzielczy Dom Handlowy „Sezam” jako pierwszy z całego kompleksu Ściany Wschodniej został poddany znaczącej ingerencji – w latach 1991–1992 dobudowano pawilon restauracji McDonald’s do jego północnej ściany, wcześniej ukształtowanej jako otwarta, z kawiarnianymi tarasami i witrynami. Również jako pierwsza część założenia Zbigniewa Karpińskiego Sezam całkowicie zniknął z pejzażu stolicy – rozebrano go w 2015 roku. Budynek ustąpił miejsca dużo wyższej i wypełniającej całą działkę bryle biurowca Centrum Marszałkowska, w którego podziemiu znalazło się miejsce na niewielki pasaż Społem. O historii tego miejsca przypominać mają dwa neony „Sezam” nad wejściem do podziemnej strefy handlowej, jak oraz częściowo odtworzona mozaika w korytarzach. Nawiązania do przyziemia Sezamu można odnaleźć również w niezrealizowanym projekcie Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie autorstwa szwajcarskiego architekta Christiana Kereza. Forma charakterystycznych żelbetowych belek przenikających przeszklone ściany parteru, na których opierała się zamknięta bryła górnych pięter została powtórzona w jego projekcie gmachu sytuowanego po drugiej stronie ulicy.

Centrum Marszałkowska, wzniesione przez BBI Development w miejscu Sezamu w latach 2016–2018, zostało zaprojektowane przez warszawską pracownię Juvenes-Projekt pod kierownictwem Michała Adamczyka i Krzysztofa Matwiejuka.

„Centrum Marszałkowska (...) dzięki doskonałej lokalizacji łączy biznes ze światem artystycznym i kulturalnym. (...) Jedyny w swoim rodzaju *genius loci* sprawia, że miejsce to stanowi zbiór najlepszych warszawskich tradycji kupieckich, biznesowych i artystycznych”.

Materiały inwestora, www.centrum-marszalkowska.pl

„Budynek o nowoczesnej architekturze i bryle wpisanej w modernistyczne założenie Ściany Wschodniej, stanowiącej dobro kultury współczesnej”.

Opis architekta, www.juvenes.com.pl

Universal

Gmach Centrali Handlu Zagranicznego „Universal” przez niemal całe lata dziewięćdziesiąte i dwutysięczne pełnił funkcję ekspozytora na wielkoformatowe reklamy. W ostatnich latach swojego istnienia nie prezentował się dobrze, co nie przysporzyło mu obrońców w obliczu rozbiórki, która rozpoczęła się w lipcu 2016 roku. S+B Gruppe zrealizowało w tym miejscu niemal dwukrotnie wyższy biurowiec Widok Towers projektu Piotra Bujnowskiego i Martina Troethana. Jego gabaryty, nieregularna bryła z charakterystycznym przełamaniem w środku i rozszerzającymi się skrzydłami bocznymi znacząco naruszyły integralność kompozycji urbanistycznej Ściany Wschodniej. Universal, który pełnił rolę tła dla ikonicznej Rotundy, wycofanego także względem punktowców mieszkalnych i nigdy niezrealizowanych wieżowców po drugiej stronie ulicy Marszałkowskiej, został zastąpiony budynkiem dorównującym wysokością hotelowi Novotel (d. Forum), tworząc zupełnie nową, dużo bardziej monumentalną i masywną formę bramy Alei Jerozolimskich. Także w bliższym ujęciu nowy projekt wytworzył napięcia i kontrasty wcześniej nieobecne w tym miejscu – górując nad okoliczną zabudową mieszkaniową i kameralną ulicą Widok.

„Punktowce mieszkalne Ściany Wschodniej mają ok. 75 m, pobliski hotel, dawny Forum, niecałe 100 m. Nasz budynek mógłby mieć ok. 90 m lub trochę więcej. Taki świetnie by pasował”.

„We wnętrzach Universalu nie tak dawno ćwiczyły służby specjalne. Lubią takie miejsca. To prawdziwy budynek. W środku można wchodzić na ostro i niszczyć do woli”. Architekt Piotr Bujnowski, współtwórca projektu Widok Towers, za: Dariusz Bartoszewicz, *Universal do zburzenia. Architekci balonami sprawdzą wysokość nowego budynku*, „Gazeta Wyborcza”, 19 maja 2016.

Rotunda

Dyskusja o zastąpieniu Rotundy Banku PKO nowym budynkiem trwała najdłużej i wzbudziła najwięcej kontrowersji. Od pierwszych konkretnych zapowiedzi do otwarcia nowego budynku minęła dekada, w tym czasie zmieniała się koncepcja działań i podejście inwestora. Pod presją społeczną Bank PKO BP wraz z firmą DuPont, Oddziałem Warszawskim SARP oraz Green Building Council, zorganizował konkurs na projekt nowej rotundy. Poprzedziły go konsultacje społeczne, w których wzięło udział mniej więcej 10 tysięcy osób. Spośród nadesłanych 214 prac w 2013 roku wybrano projekt przygotowany przez biuro Gowin & Siuta. Jak można przeczytać w materiałach organizatorów, „celem konkursu było uzyskanie projektu rewitalizacji jednego

z symboli współczesnej Warszawy”. Kilka miesięcy po rozpoczęciu rozbiórki w 2017 roku decyzją stołecznego konserwatora zabytków prace zostały wstrzymane. Po zdjęciu elementów wykończenia wyszło na jaw, że zachowała się oryginalna konstrukcja budynku. Wcześniej to jej rzekome zastąpienie nową po wybuchu gazu w 1979 roku przesądziło o zgodzie na rozbiórkę. Ostatecznie wpisanego do gminnej ewidencji zabytków budynku nie umieszczono w rejestrze zabytków – dopiero taka forma ochrony uchroniłaby Rotundę przed wyburzeniem. Nową Rotundę otwarto 29 listopada 2019 roku. Współczesny budynek poza bryłą różni się od oryginału w zasadzie wszystkim. Rezultat odbiega także od koncepcji konkursowej. Zmienione zostały podziały i artykulacja fasady, detale architektoniczne i materiały wykończeniowe. Wcześniejsza równowaga poziomych i pionowych podziałów została zastąpiona silną artykulacją wertykalnych szprosów. Dach został pozbawiony wystającego okapu, a zupełnie nowy projekt powstał dla wnętrza i konstrukcji budynku. Poziom piwnicy otwarto na otoczenie poprzez wycięcie w placu przed budynkiem amfiteatralnych schodów od strony ulicy Widok, zniknęły charakterystyczne gabloty.

„Rotunda to jeden z najbardziej rozpoznawalnych architektonicznie symboli naszego kraju, którego historia uczyniła wyjątkowym miejscem w sercach wszystkich Polaków. Cieszę się, że dzięki wspólnemu wysiłkowi Banku, środowiska wybitnych architektów oraz tysięcy warszawiaków udało się przywrócić świetność tej ikonie polskiego modernizmu. Zrewitalizowana placówka banku, której część udostępnimy publicznie, wniesie nową jakość w centrum stolicy”.

Zbigniew Jagiełło, Prezes Zarządu PKO Banku Polskiego,
źródło: SARP Oddział Warszawski

„Obawialiśmy się, że z Rotundą stanie się to samo, co z Supersamem, który został rozebrany. Cieszymy się nie tylko z wyróżnienia naszego projektu, lecz także z tego, że Rotunda zachowa swój pierwotny kształt architektoniczny”.

Bartłomiej Gowin i Krzysztof Siuta, *Rotunda – salon na życzenie warszawiaków*, Polskie Radio Dwójka, 2013

„[Z]adaniem nowej Rotundy nie jest udawanie czegoś, bo nie jest to kopia czy naśladownictwo w sensie dosłownym, ale próba odpowiedzi na pozornie wzajemnie wykluczające się oczekiwania, czyli stworzenie nowoczesnego, inteligentnego budynku, który jednocześnie honoruje podziały, geometrię i kubaturę tego pierwotnego, który miał dużo mniejszy wachlarz funkcjonalności”.

Bartłomiej Gowin, *Nowa Rotunda już otwarta dla warszawiaków*, www.polska2041.pl, listopad 2019



Widok Towers. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020 Widok Towers. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

Vanishing

Sezam

The “Sezam” Cooperative Department Store was the first of the entire East Wall complex to be subjected to significant interference – in the years 1991–1992 a pavilion for the McDonald’s restaurant was added onto its northern wall that had previously been open, filled with café terraces and shop windows. The “Sezam” was also the first part of Zbigniew Karpiński’s development to vanish completely from the capital’s landscape – it was demolished in 2015. The building gave way to the much taller body of the Centrum Marszałkowska office building that fills the entire plot, in the basement of which there is a space for a small commercial passage of “Społem”. The history of this place is memorialised in the two “Sezam” neon signs above the entrance to the underground commercial zone, as well as a partially reconstructed mosaic in the hallways. References to the “Sezam” ground floor can also be found in the unrealised project for the Museum of Modern Art in Warsaw by the Swiss architect Christian Kerez. The form of characteristic reinforced concrete beams penetrating the glazed walls of the ground floor, on which the closed form of the upper floors rested, was repeated in his design for the building situated across the street.

Centrum Marszałkowska, erected by BBI Development on the site of the demolished “Sezam” in 2016–2018, was designed by the Warsaw-based Juvenes-Projekt studio under the leadership of Michał Adamczyk and Krzysztof Matwiejuk.

“Thanks to its excellent location, (...) Centrum Marszałkowska combines business with the world of art and culture. (...) The unique genius loci brings together the best Warsaw merchant, business, and artistic traditions”.

Investor’s materials, www.centrum-marszalkowska.pl

“A building with contemporary architectural features and a form inscribed in the modernist development of the East Wall, a heritage object of contemporary culture”.

Architect’s description, www.juvenes.com.pl

Universal

The headquarters of the “Universal” Foreign Trade Enterprise served as a display for advertising banners through most of the 1990s and 2000s. Stuck with the role of an ad-holder, the building has not undergone any major renovation since 1990s. In the last years of its existence, it was in a decidedly poor condition visually, and that did not earn it many advocates that would defend it in the face of demolition, which began in July 2016. In its place, the S+B Gruppe built the “Widok Towers” – an office building, almost twice as tall, designed by Piotr Bujnowski and Martin Troethan. The dimensions of the new building, its irregular shape with the characteristic break in the middle and widening side wings significantly damaged the cohesion of the East Wall’s composition. The old “Universal”, which served as a background for the iconic Rotunda – also set back in relation to residential tower blocks and never completed high-rise projects on the other side of Marszałkowska street – was replaced with a building equal in height to the Novotel (former Forum) hotel, creating a completely new, infinitely more monumental and massive form of the gateway to Aleje Jerozolimskie thoroughfare. Also in a closer view, the new project produced tensions and contrasts previously absent from this place – by towering over the surrounding residential buildings and the cosy Widok street.

“The East Wall residential tower blocks are approximately 75 metres; the nearby hotel, the former “Forum”, less than 100 metres. Our building could be approximately 90 meters high, or a little more. That would be a great fit.”

“Not so long ago, secret services had their training inside the “Universal”. They like such places. It is a real building. Inside, you can go rough and demolish as you please.”

Architect Piotr Bujnowski, co-author of the Widok Towers project, “Universal do zburzenia. Architekci balonami sprawdzają wysokość nowego budynku” [The “Universal” down for demolition. Architects to check height of new building with balloons], Dariusz Bartoszewicz, wyborcza.pl Warsaw, 19 May 2016

Rotunda

The discussion on replacing the Rotunda of the PKO Bank with a new building lasted the longest and aroused the most controversy. A decade had passed from the first definite announcements to the launch of a new building, during which time the concept of activities and the investor’s approach evolved considerably. Under pressure from the public, the PKO BP bank, together with DuPont, the Warsaw Branch of SARP, and the Green Building Council organized a competition for the design of a new rotunda. This was preceded by public consultations, attended by approximately 10 thousand people. In 2013, from among 214 submissions, a design by Gowin & Siuta was selected. According to the organisers’



Nowa Rotunda. Fot. Tomasz Kubaczyk, 2020 New Rotunda. Photo by: Tomasz Kubaczyk, 2020

materials, “the competition’s objective was to procure a design that would revitalise one of the symbols of contemporary Warsaw.” A few months after demolition had started, in 2017, the capital’s monument conservation authority suspended the works. After removing the veneer, it turned out that the original structure of the building had been preserved. Until then, it was the alleged replacement of that structure with a new one after the gas explosion in 1979 that informed the earlier consent for the demolition. Ultimately, the building (which was entered in the municipal-level register of monuments) was not listed as the historical monument – and only this form of legal protection would prevent the Rotunda’s demolition. Following many weeks of downtime, the new Rotunda was finally reopened on 29 November 2019. Apart from the shape, the contemporary building differs from the original in virtually all aspects. The end result also differs from the concept submitted to the competition. The divisions and the articulation of the façade, architectural details and finishing materials have all been changed. The previous balance of horizontal and vertical divisions was replaced by a strong articulation of vertical muntins. The roof was deprived of the protruding eaves, and an entirely new design was developed for the interiors, and for the building’s structure. The basement level was opened to the surroundings by cutting the amphitheatre stairs into the square in front of the building, on the side of Widok street, and the characteristic display cases disappeared.

“The Rotunda is one of the most architecturally recognizable symbols of our country; and its history earned it a unique place in the hearts of all Poles. I am happy to say that thanks to joint efforts by the Bank, the community of outstanding architects, and thousands of Warsaw residents, it will be possible to restore this icon of Polish modernism to its former glory. The revitalized branch, some of which will be available to the public, will bring new quality to the centre of the capital city.”

Zbigniew Jagiełło, President of the Management Board of PKO Bank Polski, source: SARP Warsaw Branch

“We were worried that the Rotunda would follow the lot of the Supersam, which had been dismantled. We are pleased not only with the recognition for our project, but also with the fact that the Rotunda will retain its original architectural identity.”

Bartłomiej Gowin and Krzysztof Siuta, *Rotunda – salon na życzenie warszawiaków* [Rotunda – a salon as requested by Varsovians], Polish Radio 2, 2013

"...The task of the new Rotunda is not to pretend to be something else – it is not a copy or an imitation in the literal sense, but an attempt to respond to seemingly mutually exclusive expectations, that is, to create a contemporary, smart building that at the same time honours the divisions, geometry, and cubature of the original, which had a much smaller range of functionalities".

Bartłomiej Gowin, *Nowa Rotunda już otwarta dla warszawiaków* [The New Rotunda is already open to Varsovians],

www.polska2041.pl, November 2019

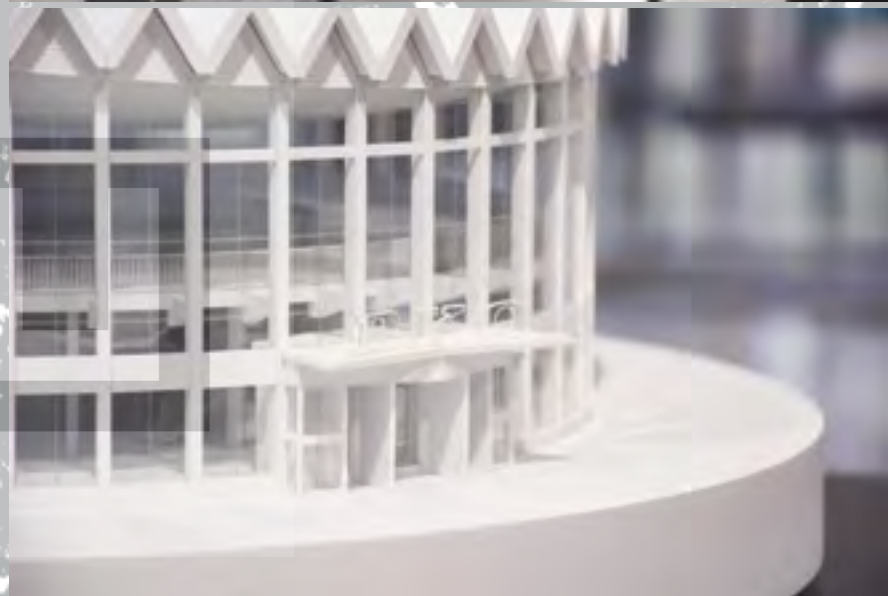
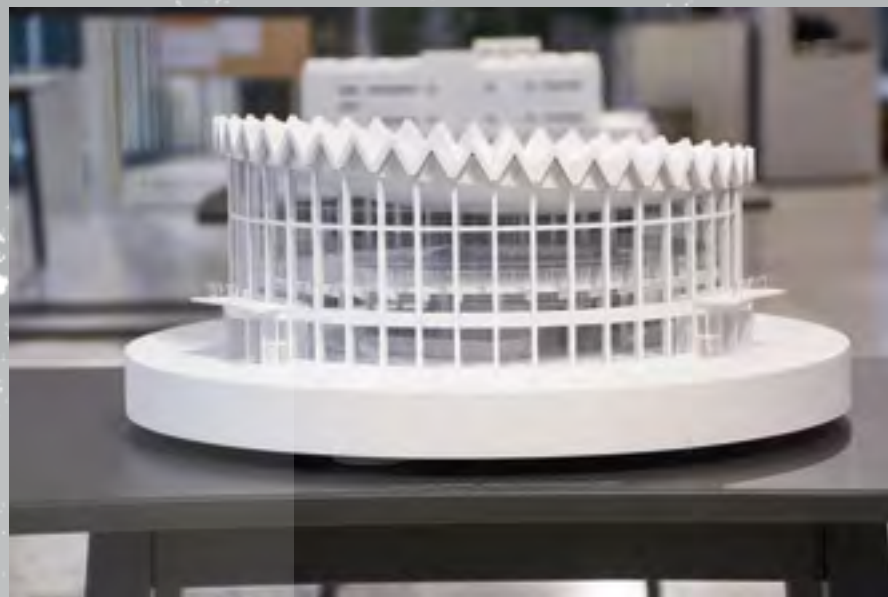


Podobnie jak całe moje pokolenie zostałem wychowany w kulcie Ściany Wschodniej. W latach siedemdziesiątych wyprawy do Warszawy, do Domów Towarowych Centrum, to były wyprawy na Zachód. Strzeliste, smukłe aluminiowe wieżowce w kontraście ze szklanymi bryłami domów handlowych, połączonych pasażem z restauracjami i kawiarniami można było zobaczyć w Polsce tylko tutaj. Obowiązkowe zakupy u Hoff i melba w Horteksie dawały nam namiastkę Europy.

— dr hab. inż. arch. Bolesław Stelmach, prof. PŁ, Dyrektor Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

Like all of my generation, I was brought up in awe of the East Wall. In the 1970s, trips to Warsaw, to the Centrum Department Stores, were like trips to the West. This was the only place in Poland where you could see such soaring, slender aluminium skyscrapers, contrasting with the glass blocks of the department stores, connected by a passage with restaurants and cafés. Mandatory shopping at Hoffland and a peach melba in the Hortex gave us an ersatz of Europe.

— Bolesław Stelmach, Ph.D., M. Arch., TUL professor, Director of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning



Pokolenie mieszkańców i mieszkanki Warszawy urodzonych w okresie powstawania Ściany Wschodniej jest niezmiernie liczne. Ci z nas, którzy wychowali się wśród łagodnej architektury przedwojennego modernizmu, w szczególności sposób odczuli nowoczesność, jaką niesły za sobą proste kąty pasaży, ostre krawędzie i stalowo-szklane elewacje Sezamu, Sawy czy Juniora. Ściana Wschodnia była dla nas lekcją architektury i urbanistyki, którą odrabiamy po dziś dzień. Najpierw konkurs, później budowa wysokich szkieleatów i rotundy, skala budynków – niby monumentalna a kameralna, pierwsze spacerunki Marszałkowską przywróconą handlowi, tylna uliczka – gdzie przechodnie mogli się wreszcie zatrzymać i płynnie wtopić w starą tkankę Chmielnej z małymi sklepikami lub usiąść na murku wykończonym drewnianymi siedziskami. Ścianą Wschodnią żyła cała Warszawa – zamieszkał tam w małym mieszkanku architekt Stanisław Jankowski, państwo Łapiccy bali się spoglądać przez okna z kolosalnej wysokości 25 pięter. My się zestarliśmy, a Ściana Wschodnia wciąż pozostała młoda.

— dr Tomasz Sławiński, architekt, Zastępca Dyrektora Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki

A generation of Warsaw's residents born during the formation of the East Wall is infinitely numerous. Those of us who grew up among the gentle architecture of pre-war modernism particularly felt the novelty that was ushered by the straight angles of the Midtown Passage, by the sharp edges and steel and glass façades of the Sezam, Sawa, and Junior department stores. For us, the East Wall has been a lesson in architecture and urban planning; a lesson that we are still learning, even now. First the Competition; then the construction of tall skeleton structures and the Rotunda; the very scale of the buildings – monumental and yet intimate; the first walks along the Marszałkowska street that was restored to trade; the back street – where passersby could finally stop and smoothly blend into the old tissue of Chmielna street with its boutiques, or sit on the parapet fitted with wooden seats. The entire city of Warsaw lived and breathed the East Wall – architect Stanisław Jankowski lived here in a small apartment, the Łapickis were afraid to look down from their windows at the colossal height of 25 floors. We may have grown old, but the East Wall stayed young.

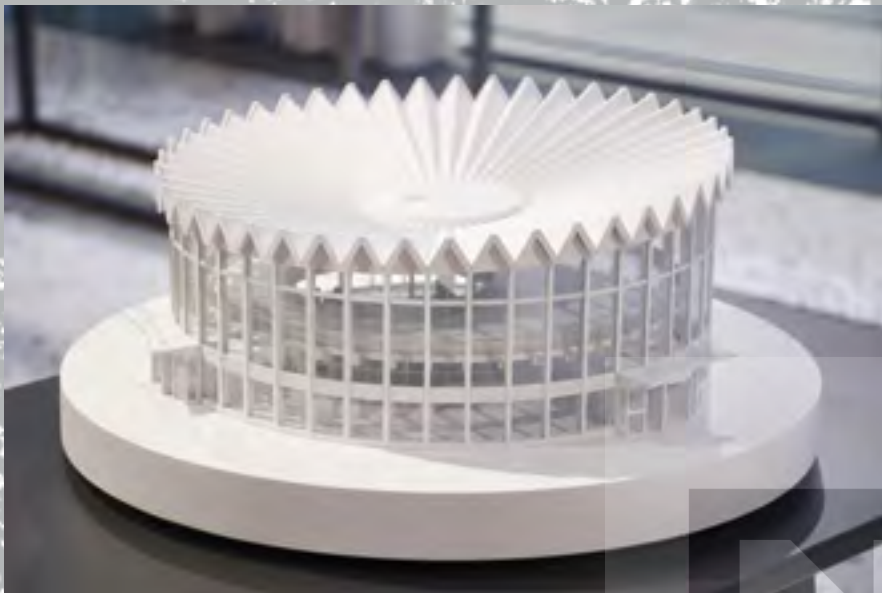
— Tomasz Sławiński, Ph.D., architect, Deputy Director of the Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

Warszawa pierwszej powojennej dekady była miastem cegły i kamienia. Ściana Wschodnia miała ją uczynić lżejszą, rozświetloną i przejrzystą. Szkło, aluminium i neon nadawały Warszawie charakter wielkiej stolicy późnego modernizmu. Ambitny projekt cieszył oko przez kilka lat względnej prosperity lat siedemdziesiątych, zanim nie strawił go kryzys schyłku PRL i chaotyczne przebudowy w Trzeciej Rzeczypospolitej.

— dr hab. Błażej Brzostek, historyk, Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki

The Warsaw of the first post-war decade was a city of brick and stone. The East Wall was meant to make it lighter, more luminous and transparent. Glass, aluminium, and neon lights gave Warsaw the appeal of a grand metropolis of late modernism. The ambitious project continued to please the eye for several years of relative prosperity in the 1970s before it was consumed by the crisis and the decline of the People's Republic of Poland, followed by chaotic reconstruction during the Third Republic.

— Błażej Brzostek, Ph.D., historian, Polish National Institute of Architecture and Urban Planning



Ściana Wschodnia towarzyszy mi od urodzenia, wraz z nią dorastam i starzeję się. Ze względu na swój charakter, od samego początku jej powstania jest wyraźnym śladem zmian społeczno-ekonomicznych Polski. Od zespołu Państwowych Domów Towarowych, gdzie były dostępne pierwsze polskie modowe marki, takie jak Moda Polska czy Hoffland, po czasy niekontrolowanej fali kapitalizmu i globalnych sklepów sieciowych. Przez te wszystkie lata jest miejscem, które jak lustro odbija swoje otoczenie, przeobraża się, zawsze w punkt pokazując naszą rzeczywistość. Przejrzyjmy się w tym lustrze i zobaczmy współczesną Polskę poprzez architekturę.

— Katarzyna Nestorowicz, projektantka graficzna, autorka identyfikacji wizualnej wystawy, Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki

Stoisz teraz w miejscu, które ma w nazwie Wschód, ale było Zachodem swoich czasów. To był wielki świat, to była stolica stolicy, fantasmagoria. Relacje bryły skomponowane tak, że mimo dużego zróżnicowania, nie wytwarzały gwałtownego napięcia. Nie rywalizowały z sobą. Jeśli urbanistyka w Polsce często przypomina występ grupy solistów, to tutaj grała orkiestra. W rytmie skrojonym na przechadzanie się. Raz, dwa, trzy, stop. Przysiądź na murku. Odpocznij pod pergolą. Dzisiaj murki nie są już tak prestiżowe jak kiedyś.

— Barbara Nawrocka i Dominika Wilczyńska, Miastopracownia, projektantki aranżacji wystawy

The East Wall has accompanied me from birth; we have been maturing together and growing old together. Due to its nature, from the very beginning of its creation, the East Wall reflected Poland's socio-economic transformations. From the State Department Store complex, where the first Polish fashion brands such as Moda Polska or Hoffland were on offer, to the times of the uncontrolled wave of capitalism and global chain stores. Over the years, it has been a place that reflects its surroundings like a mirror, transforming itself, always showing our reality back to us, spot on. Let us take a look in this mirror and see contemporary Poland through architecture.

— Katarzyna Nestorowicz, graphic designer, author of the visual identity of the exhibition, Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

You are now standing in the place called "East" but it was the "West" of its era. It was a great big world, a metropolis within the metropolis, a phantasmagoria. Relationships between the solids were composed in such a way that, despite their great diversity, they did not generate any sudden tension. They did not compete against each other. If urban planning in Poland often resembles a performance by a group of soloists, then here, it was the orchestra playing. Playing according to a rhythm of strolling. One, two, three, stop. Sit on the parapet. Rest under the pergola. Albeit today, the parapets are not as prestigious as they used to be.

— Barbara Nawrocka and Dominika Wilczyńska, Miastopracownia, designers of the exhibition's architecture





Ściana Wschodnia to nie tylko wspaniały przykład konsekwentnej realizacji modernistycznego kompleksu budynków tworzącego jedyny w swoim rodzaju w Polsce śródmiejski pasaż, ale przede wszystkim dowód na to, że wielu wybitnych architektów i architektek może pracować razem nad jednym projektem i osiągnąć sukces.

— Zygmunt Borawski, architekt, A-A Collective

The East Wall is not only an excellent example of the consistently implemented modernist building complex, forming the Midtown Passage that is unique throughout Poland, but above all it is a proof that many outstanding architects can work together on one project and achieve success.

— Zygmunt Borawski, architect, A-A Collective

Pewne problemy, z którymi musieli się mierzyć projektanci Ściany Wschodniej, są wciąż aktualne, podobnie jak trafne pozostają pomysły na ich rozwiązanie – łącanie miasta, łączenie nowego ze starym, odpowiednia skala na styku bardzo różnych przestrzeni. Zespół Zbigniewa Karpińskiego do perfekcji opanował budowanie nowego ładu przestrzennego ze skrawków zróżnicowanej zabudowy. Choć współcześnie następuje powrót do idei tętniącego życiem miasta, po trzech dekadach dominacji centrów handlowych dostrzegamy, jak bardzo negatywny w skutkach i obcy dla tkanki śródmiejskiej był to sposób budowania. Jest to szczególnie wyraźne w stanie pandemii, który ogranicza funkcjonowanie tego typu obiektów. Odpowiedzią na te wyzwania może być śródmiejski pasaż – taki jak w projekcie Ściana Wschodniej.

— Kacper Kępiński, architekt, kurator wystawy, Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki

Some of the problems that the designers of the East Wall had to deal with are still valid, as are the ideas for solving those problems – patching up the city, combining the new with the old, the right scale at the junction of very different spaces. Zbigniew Karpiński's team have mastered the art of constructing a new spatial order from scraps of diverse built substance. Although today we see a return to the idea of vibrant city life, after three decades of the domination of shopping centres we can see how negative and unfamiliar to the inner city tissue this mode of construction had been. This is especially true under the conditions of the pandemic, which limits the operation of such facilities. The answer to these challenges may lie in the Midtown Passage – such as in the East Wall project.

— Kacper Kępiński, architect, exhibition's curator, Polish National Institute of Architecture and Urban Planning



sezam

Ściana W

Arch

Zb

np

NI
EHU

Architektura wystawy

Punktem wyjścia do projektu architektury wystawy jest sama Ściana Wschodnia i Pawilon Zodiak. Konstrukcja budynku, proporcje czy podziały w elewacji były bezpośrednimi wyznacznikami w kształtowaniu formy przestrzennej.

Szkieletowa surowa struktura ze stali jest autonomiczną przestrzenią wewnątrz budynku. Ma za zadanie kameralizować otwarte środowisko pawilonu, wytwarzać wnętrze we wnętrzu.

Zespół Karpińskiego przy tworzeniu koncepcji urbanistyki grał skalą i detalem.

Udało im się okiełznać sytuację przestrzenną ówczesnego Śródmieścia. Architekci stworzyli fragment miasta, który pogodził monumentalną architekturę Pałacu Kultury z pozostałościami historycznej zabudowy. Rytmiczna kompozycja – z niższymi budynkami od frontu, pasażem z pergolami, wysokościami na drugim planie – w prosty i harmonijny sposób rozwiązała wiele ówczesnych urbanistycznych dysonansów Śródmieścia.

Kształtowanie architektury wystawy było poszukiwaniem metody na kontynuację wysokiej jakości języka plastyki pierwotnego założenia Ściany Wschodniej. Kompozycja jest wynikiem badań jej rytmów i artykulacji wyrażającą się w układzie modułów A-B-C-A-B-C, odbiciami lustrzanymi i światłocieniem. Gra planami i skalą z każdą ścianą zagęszcza

ścianą układ podziału elewacji Pawilonu Zodiak w stronę jego wnętrza i wpisuje się w strukturę pierwotnego założenia urbanistycznego, przywołując wspomnienia o nieistniejących już pergolach.

Produkcji tymczasowych aranżacji zawsze towarzyszy mi myśl o tym, co stanie się potem z materiałem. Jak i do czego można będzie go wykorzystać? Surowa stal została jedynie zaimpregnowana antykorozyjnie, a modułarny system można skręcać w różnych konfiguracjach. Całość nadaje się do elastycznego przebudowywania. Dzięki temu można zsunąć konstrukcję do witryny pawilonu, a także wykorzystać te same moduły na różne sposoby w innych miejscach.

Dominika Wilczyńska

Exhibition architecture

The starting point for the design of the exhibition's architecture is the East Wall itself, and the Zodiac Pavilion. The structure of the building, its proportions, and divisions in the façade were direct determinants in shaping the spatial form. A skeleton, raw steel structure is an autonomous space within the building. Its task is to render the open environment of the pavilion more cosy and intimate, to create an interior within the interior.

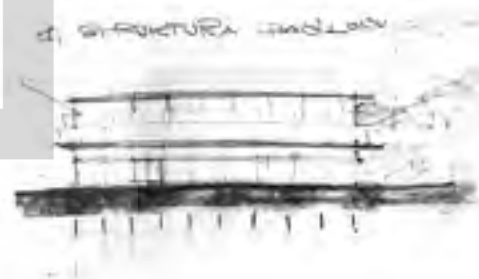
When creating their urban planning concept, Karpiński's team played with scale and detail. They managed to tame and harness the spatial situation of the then city centre. The architects created a fragment of the city that reconciled the monumental architecture of the Palace of Culture with the remains of historic buildings. The rhythmic composition, with lower buildings at the front, the passage with pergolas, and high-rise buildings in the background, solved in a simple and harmonious way many of the spatial dissonances existing in the city centre at the time.

Shaping the exhibition's architecture was the quest for a way to continue the high-quality visual language of the original East Wall design. The composition is the result of studies of its rhythms and articulations, expressed in the arrangement of A-B-C-A-B-C modules, mirror images, and chiar-oscuro. With each consecutive wall, the play of planes and scales thickens the layout of the Zodiac Pavilion's façade towards its inte-

rior, and fits into the structure of the original urban layout, evoking the memory of pergolas that no longer exist.

The production of temporary arrangements is always accompanied by the thought of what will happen next to the material. How can it be used, and what for? The raw steel was merely impregnated against corrosion, and the modular system can be reassembled in various configurations. The whole thing can be flexibly rebuilt. Among other reasons, it was conceived so that the entire structure can be slid down to the pavilion site, but also so that the same modules can be used in different ways in other places.

Dominika Wilczyńska



Szkice koncepcyjne aranżacji wystawy, 2020, fot. Miastopracownia / Conceptual sketches of the exhibition arrangement, 2020. Photo: Miastopracownia



NI FI

Bibliografia:

Małgorzata Buk, „Zbigniew Karpiński – monografia”, praca magisterska pod kierunkiem prof. Waldemara Baraniewskiego, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, 2003.

Zbigniew Karpiński, *Wspomnienia*, oprac. Wojciech Karpiński, Warszawa: Archiwum Państwowe w Warszawie, Dom Spotkań z Historią, 2018.

Agnieszka Kobylińska, Ewa Małkowska, Łukasz Starek, Dariusz Migalski, Barbara Kubicka, *Ściana Wschodnia*, TVP, Warszawa 2009.

T. Przemysław Szafer, *Nowa architektura polska. Diariusz lat 1966–1970*, Warszawa: Arkady, 1972.

„Architektura”: nr 5/1959, nr 8/9/1966, nr 12/1969, nr 2/1970, nr 9/1970

References:

Małgorzata Buk, „Zbigniew Karpiński – monografia”, Master’s thesis under the supervision of prof. Waldemar Baraniewski, Institute of Art History, University of Warsaw, 2003.

Zbigniew Karpiński, *Wspomnienia* [Memoirs], edited by Wojciech Karpiński, Warszawa: Archiwum Państwowe w Warszawie (State Archive in Warsaw), Dom Spotkań z Historią, 2018.

Agnieszka Kobylińska, Ewa Małkowska, Łukasz Starek, Dariusz Migalski, Barbara Kubicka, *Ściana Wschodnia*, TVP Warszawa 2009.

T. Przemysław Szafer, *Nowa architektura polska. Diariusz lat 1966–1970* [New Polish Architecture. Diary of 1966–1970], Warszawa: Arkady, 1972.

Architektura: No. 5/1959, No. 8/9/1966, No. 12/1969, No. 2/1970, No. 9/1970

Organizator: Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki

Współorganizator: m.st. Warszawa, SARP Oddział Warszawski

Kurator naukowy: dr hab. inż. arch. Bolesław Stelmach, prof. PŁ

Kurator: Kacper Kępiński

Produkcja: Dominika Dragan-Alcantara, Kacper Kępiński (współpraca)

Kwerenda archiwalna: Andrzej Skalimowski

Architektura wystawy: Miastopracownia – Barbara Nawrocka, Dominika Wilczyńska

Projekt graficzny: Katarzyna Nestorowicz

Program towarzyszący: Patrycja Jastrzębska

Komunikacja: Marta Baranowska, Dominika Dragan-Alcantara, Dominik Witaszczyk

Konsultacje merytoryczne: Błażej Brzostek, Andrzej Skalimowski, Tomasz Sławiński

Przygotowanie zdjęć do druku: Zbigniew Kordys

Redakcja: Ewa Ślusarczyk

Tłumaczenia: Dorota Wąsik

Wykonanie aranżacji: Artmontage

Współorganizacja: Anna Brzezińska-Czerska, Monika Komorowska, Katarzyna Sałbut, Artur Wosz, Katarzyna Julia Zachara

Partnerzy: Narodowe Archiwum Cyfrowe, Archiwa Państwowe, Szkoła Filmowa w Łodzi, Muzeum Neonów

Patroni medialni: „Architektura & Biznes”, „Architektura-Murator”, „Czas Kultury”, TVP3 Warszawa, TVP Kultura, „Stolica”

Patronat honorowy: Zarząd Główny Stowarzyszenia Architektów Polskich

Współpraca: Muzeum Neonów, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych, Narodowy Instytut Audiowizualny, Polska Agencja Prasowa, Ośrodek KARTA, Telewizja Polska, Archiwum SARP, Figaro Film, Wytwórnia Filmów Oświatowych

Teksty: Kacper Kępiński

Grafika i skład: Katarzyna Nestorowicz

Zdjęcie z okładki: Makieta Ściany Wschodniej, 1963. Archiwum rodzinne

Druk: Chromapress Sp. z o.o.
Warszawa, 2020
ISBN: 978-83-956466-4-5

Organized by: Polish National Institute of Architecture and Urban Planning

Co-organized by: Capital City of Warsaw, SARP Warsaw Branch

Scientific curator: Bolesław Stelmach, Ph.D., M. Arch., TUL professor

Curator: Kacper Kępiński

Production: Dominika Dragan-Alcantara, Kacper Kępiński (collaboration)

Archival research: Andrzej Skalimowski

Exhibition architecture design: Miastopracownia – Barbara Nawrocka, Dominika Wilczyńska

Graphic design: Katarzyna Nestorowicz

Accompanying program: Patrycja Jastrzębska

Communications: Marta Baranowska, Dominika Dragan-Alcantara, Dominik Witaszczyk

Consultants: Błażej Brzostek, Andrzej Skalimowski, Tomasz Sławiński

Photo editing: Zbigniew Kordys

Editing: Ewa Ślusarczyk

English translation: Dorota Wąsik

Exhibition arrangement: Artmontage

Cooperation: Anna Brzezińska-Czerska, Monika Komorowska, Katarzyna Sałbut, Artur Wosz, Katarzyna Julia Zachara

Partners: Poland’s National Digital Archives, Polish State Archives, Łódź Film School, Neon Museum

Media partners: „Architektura & Biznes”, „Architektura-Murator”, „Czas Kultury”, TVP3 Warsaw, TVP Kultura, „Stolica”

Honorary patronage: Main Board of the Association of Polish Architects

Collaboration: Neon Museum, Museum of Modern Art in Warsaw, Documentary and Feature Film Studio, Polish National Audiovisual Institute, PAP Polish Press Agency, KARTA Centre, Polish Television, SARP Archive, Figaro Film, Educational Film Studio

Written by: Kacper Kępiński

Graphic design and layout: Katarzyna Nestorowicz

Cover photo: Mockup of the East Wall, 1963. Family archive

Printed by: Chromapress Sp. z o.o.
Warsaw, 2020
ISBN: 978-83-956466-4-5

Podziękowania / Acknowledgments:

Marek Karpiński, Mikołaj Nowak-Rogozński,
Robert Jarosz, Tomasz Fudala, Bożena Drygas,
Ilona Karwińska, Grzegorz Mika,
Marlena Happach, Zygmunt Borawski



ZODIAK
Warszawski
Pawilon
Architektury



niaiu.pl



Organizatorzy



Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego



Partnerzy



Szkoła
Filmowa
w Łodzi



Patronat honorowy



Patroni medialni



CzasKultury



NI FNU

